

จุลสาร

หอจดหมายเหตุ ธรรมศาสตร์

ฉบับที่ ๒๐ (มิถุนายน ๒๕๕๙ - พฤษภาคม ๒๕๖๐)

Thammasat University Archives Bulletin No. 20 (June 2016 - May 2017)

๗๒ ปี

เรื่องเล่าในมหาโดม:

ก่อนเปิด

จัดสมัย

และบันทึกประวัติศาสตร์

คณะกรรมการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

อาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ	ที่ปรึกษา
ผู้ช่วยศาสตราจารย์วรรณิ์ สำราญเวทย์	ที่ปรึกษา
น.ส. นवलฉวี สุธรรมวงศ์	ที่ปรึกษา
นางวนิดา จันทนทัศน์	ประธานกรรมการ
นายสมเกียรติ วรรณปัญญาอนันต์	กรรมการ
นายสมพงษ์ กันบุญ	กรรมการ
อาจารย์ ดร.ธำปรัตน์ นิพิฏฐกุล	กรรมการ
น.ส. อัจฉรา จินดารัตน์	กรรมการ
นายเสริม กัลยรัตน์	กรรมการ
น.ส.วารุณี ไอสถารมย์	กรรมการและเลขานุการ
น.ส.ดาวเรือง แนนทอง	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

บทบรรณาธิการ

“ตึกโดม” “อาคารโดม” “โดมทำพระจันทร์” “โดมรังสิต” ...

เราคงคุ้นเคยกันดีกับวลีที่สื่อถึงพื้นที่อันเป็นรูปธรรมส่วนหนึ่งในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เหล่านี้ นับแต่ปี 2479 ซึ่งเป็นปีแห่งการเปิดอาคารโดมอย่างเป็นทางการเป็นต้นมาจวบจนปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปแล้วว่า อาคารสำคัญของมหาวิทยาลัยอันมียอดแหลมเรียวยาว ทอดตัวลงในลักษณะคล้ายปลายดินสอแห่งนี้ได้กลายมาเป็น “สัญลักษณ์” ของมหาวิทยาลัย อีกทั้งยังเป็น “เอกลักษณ์” ที่ชาวธรรมศาสตร์ทุกคนภาคภูมิใจ ที่ครั้งหนึ่งได้มาเห็นและได้เคยใช้ชีวิตนักศึกษาอยู่ภายใต้เงาโดมหลังนี้

แม้ว่าการปรากฏขึ้นของอาคารหลังสำคัญแห่งนี้ จะล่วงเลยมาจนเวลาภายหลังการก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองเกือบ 2 ปี แต่การคลาดเคลื่อนของวันเวลาแห่งการก่อตั้งมหาวิทยาลัยและการสร้างอาคาร “โดม” มิได้เป็นเหตุให้ “จิตวิญญาณของมหาวิทยาลัย” คลาดเคลื่อนไปด้วยแต่อย่างใดเลย ในทางตรงกันข้าม กระบวนการก่อสร้างสร้างตนเพื่อสนองต่อหลักการอภิวัฒน์ในประกาศที่ 6 กล่าวคือ “จะต้องให้การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร” ของคณะราษฎรนั้น มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งก่อตั้งและทำการเปิดอย่างเป็นทางการในปี 2477 ได้รับการยืนยัน “ความมีตัวตนอย่างเป็นทางการ” ก็ด้วยการมีอาคารอันเป็นศูนย์กลางของการบริหารและการเรียนการสอนภายใต้ยอดโดมแห่งนี้ในปี 2479 นั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ “โดม” (โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “โดมทำพระจันทร์”) ได้ผ่านกาลเวลาจนเจียนครบ 70 ปีในปีนี้ จึงมิได้เป็นแต่เพียงสัญลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของธรรมศาสตร์ แต่เบื้องหลังนั้น ยังได้หลอมรวมเอาจิตวิญญาณและตัวตนของมหาวิทยาลัยเข้าด้วยกันอย่างแนบแน่น หากจะกล่าวว่า มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นสถาบันการศึกษาแห่งหนึ่งในสังคมไทย สำหรับชาวธรรมศาสตร์และสถาบันแห่งนี้เองแล้ว มหาวิทยาลัยก็ทำให้เป็นเพียงแหล่งสถานแห่งการเรียนรู้ แต่เป็นสถาบันที่เรียนรู้ไปพร้อม ๆ กับสังคมไทยทั้งมวลด้วยเช่นกัน

ณ ที่แห่งนี้มีเรื่องเล่า

ณ ที่แห่งนี้มีชีวิตและวิญญาณแห่งการแสวงหา

และยิ่งไปกว่านั้น ณ ที่นี้เป็นพื้นที่ที่มี “ประวัติศาสตร์ของตนเอง”

จุดสารฉบับนี้พยายามทำหน้าที่ในอันที่จะหยิบยกเรื่องราวบางเรื่อง บางประเด็น ที่ทำให้เรามองเห็นความเป็นมาและพัฒนาการของมหาวิทยาลัยผ่านทาง “รูปธรรม” ที่สำคัญที่สุดกล่าวคือ อาคารโดมด้วย ณ ที่นี้ ทำให้เราสามารถมองย้อนกลับไปยังการ “ก่อกำเนิด” ของมหาวิทยาลัย ผ่านบทความ “ฐานความคิดว่าด้วยรัฐธรรมนูญนิยมในงานของปรีดี พนมยงค์” และอาคารโดมก็เป็นผลรวมแห่งประสบการณ์และ “จิตสำนึก” ที่ได้สั่งสมผ่านกาลเวลาเรื่อยมาซึ่งเราจะได้บททวนเรื่องราวเกี่ยวกับอาคารโดมแห่งนี้ในแง่สถาปัตยกรรมและสังคม ในบทศึกษาและวิเคราะห์อันควรแก่การใส่ใจยิ่ง ได้แก่ “70 ปีโดมธรรมศาสตร์” และในวันนี้ อาคารโดมได้รับมอบหมายภารกิจที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การ “บันทึกประวัติศาสตร์” ของตนเองให้สังคมไทยได้รับรู้และยังปรารถนาให้ทุกท่านเข้ามาร่วมเรียนรู้ด้วย

เมื่อวันเสาร์ที่ 10 ธันวาคม 2548 ที่ผ่านมา ซึ่งโดยปกติเป็น “วันธรรมศาสตร์” อยู่แล้วนั้น ชาวธรรมศาสตร์ได้มีส่วนร่วมชื่นชมและแสดงความยินดีเป็นพิเศษในโอกาสการทำพิธีเปิด “หอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” อย่างเป็นทางการ หอประวัติศาสตร์ฯ จะทำหน้าที่บันทึกเรื่องราวและประสบการณ์ที่ค่อย ๆ สั่งสมขึ้นเป็นตัวตนของสถาบันการศึกษาอันเป็นผลแห่งการอภิวัฒน์แห่งนี้ บทความ “ระหวางบรรทัดของการบอกเล่าอดีต” และ “ลำดับความเป็นมาของหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์” จะนำผู้อ่านเข้าทำความรู้จักกับหอประวัติศาสตร์ฯ และหากบทความทั้งสองข้างต้นทำให้ผู้อ่านสนใจและประสงค์เข้าเยี่ยมชมด้วยตนเอง หอประวัติศาสตร์ฯ ก็เปิดต้อนรับผู้มาเยือนทุกวันอังคารและวันพฤหัสบดี ในระหว่างเวลา 10.00-14.00 น.

นอกจากนี้ ผู้อ่านจะได้ทำความรู้จักกับบทวิเคราะห์เอกสารอันทรงคุณค่า 2 ชิ้น ชิ้นแรกได้แก่ “มองอดีตการลอบชื้อนักศึกษากรณีกบฏสันติภาพ ผ่านเอกสารส่วนบุคคลศาสตราจารย์วิจิตร ลุฑิตานนท์” ซึ่งเป็นการนำเอกสารที่จัดเก็บไว้ในหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์มาใช้ประโยชน์ทางวิชาการอย่างน่าสนใจ และชิ้นที่สองได้แก่ “ไดอารี่ จดหมายร้องเรียน แดลงกรณ์ ฯลฯ : และรอยความรู้จากเอกสารของพระเพชร เหมือนศรี หลิงชานางจังหวัดนครสวรรค์” บทวิเคราะห์ชิ้นที่สองนี้ จะทำให้เรามองเห็น “ศักยภาพของคนเล็ก ๆ” ที่ปราศจากความหมายในโครงสร้างใหญ่ของสังคม แต่เปี่ยมล้นด้วยคุณค่าต่อ “ธรรมศาสตร์” ยิ่งนัก

ท้ายที่สุดนี้ บรรณาธิการขอทำหน้าที่แจ้งและเชิญชวนชาวธรรมศาสตร์และบุคคลทั่วไปที่สนใจกิจการของหอจดหมายเหตุและหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเพิ่งเปิดตัวไปว่า เราปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง ให้ท่านเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยแห่งนี้ โดยหากท่านได้ครอบครองไว้ซึ่งเอกสาร รูปภาพ สิ่งของหรือวัตถุอื่นใดที่อาจสื่อให้เห็นประวัติ เรื่องราว หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัย เรายินดีที่จะขอรับไว้เพื่อนำมาจัดเก็บเพื่อการศึกษา คัดแยก และหมุนเวียนนำมาใช้แสดงในหอประวัติศาสตร์ฯ ทั้งนี้ ก็เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนมหาวิทยาลัยในการบันทึกประวัติศาสตร์ของตนเองในแง่มุมต่าง ๆ ต่อไป

ฐานความคิดว่าด้วยรัฐธรรมนูญนิยม ในงานของปรีดี พนมยงค์ *

รภาพันท์ นิพิฏฐกุล

นายปรีดี พนมยงค์ หรือ หลวงประดิษฐมนูธรรม เป็นบุคคลผู้มีบทบาทอันสำคัญยิ่งทางการเมืองในประเทศไทย ระหว่างปี 2475 จนถึง 2490 บุคคลผู้นี้เป็นเสมือนตัวแทนจิตสำนึกแห่งการอภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน 2475 ซึ่งได้สถาปนาการเมืองระบอบประชาธิปไตยและหลักการว่าด้วยรัฐธรรมนูญนิยมขึ้นในประเทศ เราจะได้กล่าวถึงตำแหน่งหน้าที่อันเป็นทางการของบุคคลผู้นี้นับแต่ปี 2475 ในภายหลัง ในที่นี้ เราจะถือเอาปีดังกล่าวเป็นจุดสำคัญ เพื่อชี้ให้เห็นถึงลักษณะพิเศษเฉพาะตัวของ ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งมุ่งเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจการเมืองของประเทศให้

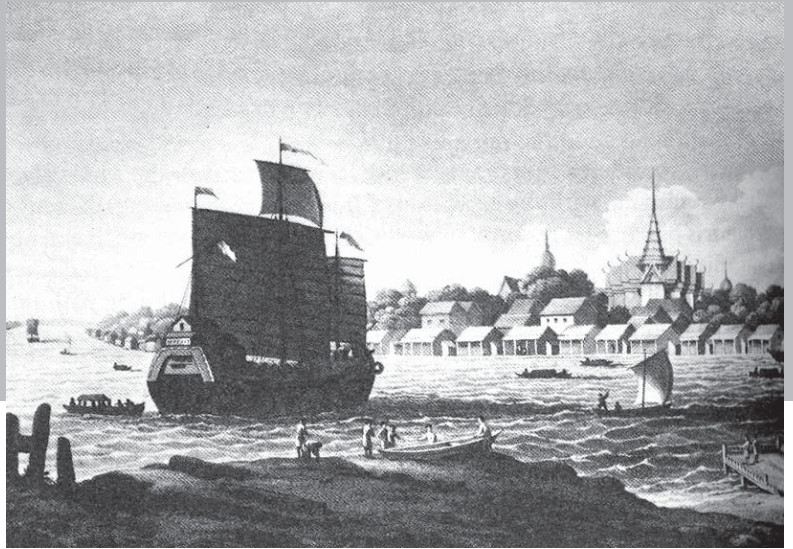

เข้าสู่ระบอบใหม่โดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเป็นเครื่องมือ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว ความคิดที่มีลักษณะเด่นซึ่งถูกเรียกภายหลังต่อมาในนาม “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” นับได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจ “เค้าโครงการเศรษฐกิจ” ที่ปรีดีนำเสนอเข้ามาในปี 2476

เพื่อที่จะทำความเข้าใจได้อย่างเป็นลำดับถึงพัฒนาการทางความคิดซึ่งแปรไปสู่เหตุการณ์ในเดือนมิถุนายน 2475 เราจะพิจารณา

บริบทของการอภิวัฒน์ในปี 2475 เป็นประการแรก และจะศึกษาถึงหลักทฤษฎีที่สำคัญ 2 ประการ อันได้แก่ หลักการ

* แปลและเรียบเรียงจาก Thapanan Nipithakul, *Les fondements du constitutionnalisme dans l'oeuvre de Pridi Banomyong*, ลงพิมพ์ใน Jean-Marie Crouzatier, *Justice et Constitution en Asie*, contributions présentées au Ve congrès français de droit constitutionnel, à Toulouse (6-8 juin 2002), Toulouse : Presse de l'Université des sciences sociales, 2003, pp.47-65.

ว่าด้วยรัฐธรรมนูญนิยม และสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชา-
ธิปไตย เป็นลำดับต่อมา ทั้งนี้ ก็เพื่อจะทำความเข้าใจถึง
คุณูปการอันจะพึงมีในอนาคตของหลักทฤษฎีดังกล่าว ในฐานะ
ที่เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์

ประเทศสยามในกระแสประวัติศาสตร์ของ พุทธศตวรรษที่ 24

เพื่อเป็นการหลีกเลี่ยงข้อเท็จจริงอันเป็นรายละเอียด
ในอดีต เราจะพิจารณาแต่เฉพาะแนวโน้มที่สำคัญ ซึ่งจะทำให้
เราเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี 2475

ผลกระทบจากอิทธิพลตะวันตก

ในส่วนของอิทธิพลของชาวตะวันตกซึ่งประเทศ
สยามจะต้องเผชิญหน้านั้น มีข้อพิจารณาบางประการกล่าวคือ
การติดต่อระหว่างประเทศสยามและชาติตะวันตกทั้งหลายมี
มาแต่สมัยอยุธยาเป็นราชธานี ความสัมพันธ์กับชาติตะวันตก
ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ คงมีเพียงการแลกเปลี่ยนทางการค้าและ
วัฒนธรรมอันอาจกล่าวได้ว่า เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่
เท่าเทียมกันและเป็นไปโดยสันติ แต่ในขณะที่สังคมสยามยัง
คงสภาพความเป็นสังคมจารีตและอยู่ภายใต้อำนาจปกครอง
ขององค์ราชธิปไตยเป็นเวลาต่อมาอีกเนิ่นนานนั้น โลกตะวัน-
ตกได้ก้าวเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงซึ่งได้เปลี่ยนโฉมหน้าไปจนสิ้น-

เชิง อันเป็นผลมาจากการปฏิวัติทางวิทยาการและอุตสาหกรรม
นำมาซึ่งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อีกทั้ง
การปฏิวัติประชาธิปไตยที่ได้ให้ความสำคัญต่อหลักการอัน
ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยกลายมาเป็นพื้นฐานทางทฤษฎีการ-
เมืองที่ละเมิดมิได้ ด้วยทัศนคติใหม่ที่มีต่อโลกดังกล่าวนี้เอง
ที่ชาวตะวันตกได้ขยายอิทธิพลของตนออกไปอย่างกว้างขวาง
นับเป็นอิทธิพลที่ส่งผลกระทบอย่างลึกซึ้งอย่างยิ่งต่อดินแดน
ส่วนอื่น ๆ ของโลก

ในพุทธศตวรรษที่ 25 สำหรับประเทศส่วนใหญ่ใน
ดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การประกาศหรือการได้รับ
เอกราชภายหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น นับเป็นเหตุการณ์
ที่สำคัญยิ่งเหตุการณ์หนึ่งทีเดียว เมื่อปลดแอกจากอำนาจ
การปกครองของระบอบอาณานิคมได้แล้ว ประเทศต่าง ๆ ใน
ดินแดนแถบนี้ต่างมีโอกาสค้นคว้าประวัติศาสตร์หน้าใหม่ อัน
เป็นประวัติศาสตร์แห่งเกียรติยศกล่าวคือ การประกาศชัยชนะ
ของลัทธิชาตินิยม การได้กลับคืนมาซึ่งอำนาจการปกครองตน-
เองและความเชื่อมั่นในเกียรติภูมิของประเทศ

หากจะกล่าวว่ ประเทศสยามมิได้ตกอยู่ภายใต้การ-
ปกครองในระบอบอาณานิคม ในเวลาเดียวกันกับที่จักรวรรดิ
นิยมอังกฤษกำลังเรืองอำนาจอยู่นั้น ในการนี้ น่าจะเป็น
ด้วยศักยภาพในการปรับตัว อีกทั้งยังประกอบด้วยเจตจำนง
อันสร้างสรรค์ในอันที่จะแสวงหาความเข้าใจในรูปแบบใหม่

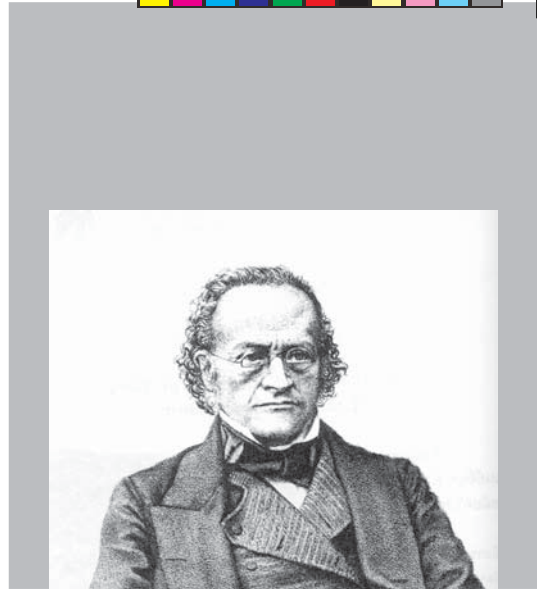

(réinterprétation) ที่มีต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ทางสังคม และวัฒนธรรมที่เคยมีมาแต่เดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ที่เราเห็นได้ชัดว่า การขยายอิทธิพลของชาวตะวันตกโดยเฉพาะชาวยุโรปนั้น ได้เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ เหตุการณ์อันเนื่องมาจากความพ่ายแพ้ของประเทศจีน ซึ่งถือเป็นมหากาพย์ในยุคโบราณต่อจักรวรรดินิยมซึ่งเรื่องอำนาจขึ้นในระหว่างปี 2383 จนถึงปี 2385 นั้น เป็นบทเรียนซึ่งพระมหากษัตริย์ของประเทศสยามต้องตระหนักถึงเป็นอย่างดี ดังนั้น พระองค์จึงได้เลือกที่จะดำเนินการทางการทูตอย่างระมัดระวังโดยยินยอมลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าในปี 2398 กับตัวแทนแห่งสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร กล่าวคือ เซอร์ จอห์น เบาว์ริง หรือที่รู้จักกันในนาม “สนธิสัญญาเบาว์ริง” นั่นเอง

สนธิสัญญาฉบับนี้ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์แห่งการเปิดประเทศ ย่อมมีผลเป็นการเปิดหน้าประวัติศาสตร์ใหม่อันนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างมีอาจปฏิเสธได้อีกต่อไป แต่ในขณะเดียวกัน ชาวสยามก็เห็นความจำเป็นที่ชัดเจนด้วยว่า นับแต่นั้นเป็นต้นไป ประเทศสยามจะต้องแสวงหาฐานทางภูมิปัญญาและทางวัฒนธรรม เพื่อที่จะประกันความมั่นคงและเอกภาพแห่งดินแดน อย่างน้อยก็เพื่อเผชิญหน้ากับช่วงเวลาแห่งวิกฤตการณ์ดังกล่าวให้ได้

ดังนั้น ย่อมเป็นการผิดพลาดอย่างแน่นอน หากเราจะพิจารณาในสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์อันละเอียดอ่อนดังกล่าวว่า สิ่งปรากฏขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นแต่เพียงปฏิกริยาธรรมชาติทั่วไปสำหรับชาวสยามเมื่อเผชิญหน้ากับชาวตะวันตก หากจะกล่าวโดยแท้จริงแล้ว สถานการณ์ทางประวัติศาสตร์เช่นว่านี้ นับเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการปฏิรูปทางสังคมและทางวัฒนธรรมที่ได้ฝังรากอยู่ในสังคมสยามมาแต่เดิมแล้ว เพียงแต่ในครั้งนี้ได้รับการกระตุ้นจากอิทธิพลของตะวันตกเป็นปัจจัยสำคัญ โดยนัยนี้ ประเทศสยามก็เช่นเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลายที่มีอาจหลีกเลี่ยงสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์เช่นนี้ได้ เราคงกล่าวได้แต่เพียงว่า เมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ที่เกิดกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลายแล้วนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นในประเทศสยามนั้นเป็นไปโดยสันติ

เสียเป็นส่วนใหญ่ การที่ต้องเผชิญกับสถานการณ์วิกฤตอันยาวนานเช่นว่านี้ ทั้งในด้านภูมิปัญญาและการปรับตัว จึงเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองของประเทศใน

ตอนกลางพุทธศตวรรษต่อมา กล่าวอีกนัยหนึ่ง ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านของสยามทำการต่อสู้เพื่อเอกราชของตนนั้นประเทศสยามก็ต้องเผชิญกับปัญหาอื่น ๆ ที่มีได้ด้อยไปกว่ากัน กล่าวคือการก้าวเข้าสู่ยุคใหม่ของประเทศนั้นหาได้เริ่มขึ้นในขณะสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สองแต่อย่างใด ทั้งนี้ได้เริ่มขึ้นเมื่อมีการประกาศเอกราช (เพราะเหตุว่าประเทศสยามคงรักษาเอกราชไว้ได้ในช่วงเวลานั้น) แต่ยุคใหม่ของประเทศสยามได้เริ่มขึ้นเมื่อระบอบการเมืองเก่า (ระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราช) ได้สิ้นสุดลงเมื่อเกิดการอภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน 2475

ปัญหาของระบอบการเมืองเก่าและการอภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน 2475

เพื่อทำความเข้าใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เราควรพิจารณาสถานการณ์ทางการเมืองก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปีดังกล่าวเป็นประการแรก

จริงอยู่ที่ว่า ประเทศสยามได้ผ่านวิกฤตการณ์อันเนื่องมาจากการแสวงหาอาณานิคมของชาติยุโรปมาได้โดย “สวัสดิภาพ” แต่ถึงกระนั้น การเปลี่ยนแปลงที่ได้เกิดขึ้นเป็นการภายในกลับส่งผลกระทบต่ออย่างลึกซึ้ง

เมื่อพิจารณาในทางการเมือง ระบอบการเมืองเก่าของประเทศสยามโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผ่นดินของพระบาท-

สมเด็จพระจอมเกล้าฯ และของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ มีความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่ความทันสมัยมาเป็นลำดับ ดังตัวอย่างเช่น ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ พระองค์ได้ทรงลดทอนความเคร่งครัดของสถาบันที่มีอยู่เหนือราชฎของพระองค์ โดยการออกประกาศฉบับต่าง ๆ ที่แสดงให้เห็นความใส่ใจในชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรเพิ่มมากขึ้น ส่วนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงเป็นผู้นำในการปฏิรูประเบียบการปกครองแผ่นดินในปี 2435 อย่างไรก็ตาม อำนาจแห่งสถาบันแม้ว่าจะเคยมีความมั่นคงมาแต่เดิม ก็หาได้สืบทอดอำนาจและความมั่นคงที่ว่ามีมายังผู้สืบทอดบัลลังก์ทุกพระองค์ด้วยไม่ ดังเช่นที่ประวัติศาสตร์ของประเทศสยามจะได้แสดงให้เห็น

ทำความเข้าใจกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นด้วยเช่นกัน สถานการณ์ทางการเมืองใด ๆ ที่เกิดขึ้นย่อมไม่ก่อปัญหาหรือคุกคามต่อระบอบการเมืองเก่าของประเทศสยาม ตราบเท่าที่ระบอบที่ว่ายังอยู่ในวิสัยที่จะปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เกิดขึ้นภายในและภายนอกได้เป็นอย่างดี แต่ประวัติศาสตร์ก็ได้ชี้ให้เห็นว่า ในช่วงเวลาราวสี่ทศวรรษต่อมา ความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยได้หยั่งรากลงในประเทศนี้ได้กลายมาเป็นฐานความคิดที่สำคัญในการปฏิรูประบอบการเมืองเก่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่ออำนาจแห่งสถาบันที่เคยมีมานั้นไม่สามารถควบคุมและขจัดปัญหาที่อาจก่ออันตรายในเวลานั้นได้

ข้อเท็จจริงดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นได้จากเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญอันได้แก่ คำกราบบังคมทูลของเจ้านายและข้าราชการต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 ข้อวิจารณ์ทางการเมืองของเทียนวรรณซึ่งสนับสนุนระบอบประชาธิปไตย ความพยายามในการทำรัฐประหารในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ในปี 2455 และต่อ

มาได้แก่ วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจอันเป็นผลเนื่องมาจากเศรษฐกิจโลกตกต่ำ วิกฤตการณ์เช่นนี้ส่งผลกระทบต่อรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ นับตั้งแต่ปี 2472 เป็นต้นมา ควรกล่าวในที่นี้ด้วยว่า ความล้มเหลวที่เกิดขึ้นในปี 2455 ย่อมเป็นบทเรียนสำคัญของความเคลื่อนไหวอันจะมีขึ้นอีกครั้งหนึ่งในปี 2475

ผลที่ตามมาได้แก่ ระบอบการเมืองเก่ากลายมาเป็นเป้าของการวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งในแง่ความชอบธรรมและการ-

กล่าวคือ ภายในช่วงเวลาไม่ถึง 50 ปี ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชได้กลายมาเป็นอุปสรรคสำคัญ ไม่เพียงแต่สำหรับโครงสร้างใหม่ของการเมืองการปกครองที่จะเกิดขึ้น แต่ยังเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทัศนคติประชาธิปไตย แม้ว่าจะเจตนาปรารถนาที่จะปฏิรูประบอบนั้นก็ยังปรากฏอยู่ต่อมาแม้ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ และในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ก็ตาม

สำหรับการอภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน 2475 เราควร

บริหารงานของระบอบ ซึ่งในกรณีนี้ ข้อโต้แย้งต่าง ๆ ก็ได้อาศัย ตรรกะของระบอบประชาธิปไตยเป็นฐานทางความคิด และ ด้วยเหตุนี้ จึงอาจถือได้ว่า การอภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน 2475 เป็นเสมือนจุดเปลี่ยนที่สำคัญของพัฒนาการทางการเมืองของ ประเทศสยามในยุคใหม่ อย่างน้อยเราอาจกล่าวได้โดยนิตินัย ว่า เป็นจุดสิ้นสุดของระบอบการเมืองเก่า ในขณะที่เป็นการเริ่มต้นของระบอบประชาธิปไตยไปพร้อม ๆ กัน ในแง่นี้ ย่อมเป็น ข้อผิดพลาดอย่างแน่นอน หากจะทำความเข้าใจต่อระบอบ การเมืองที่ได้เกิดขึ้นใหม่ โดยมองข้ามความสำคัญของบุคคล ผู้หนึ่ง อันได้แก่ นายปรีดี พนมยงค์ หรือหลวงประดิษฐมนู ธรรม ผู้เป็นมันสมองของการอภิวัฒน์ในครั้งนี้

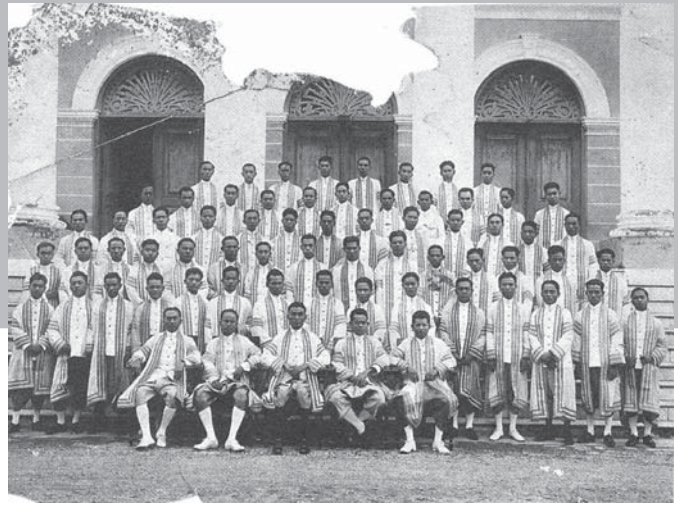
**วิสัยทัศน์ของปรีดี พนมยงค์:
รัฐธรรมนูญนิยมและ
สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย**

การเมืองไทยในช่วงปี 2475 จนถึงปี 2490 บทบาท อันสำคัญยิ่งของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้นำฝ่ายพลเรือนในคณะ ราษฎร เป็นข้อเท็จจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ แม้บุคคลผู้นี้จะมีวิถี ชีวิตอันเรียบง่าย แต่ในทางการเมืองนั้นกลับตกเป็นเป้าหมาย ของการวิพากษ์วิจารณ์ และเป็นไปได้ด้วยว่า ในระหว่างฝักฝ่าย ที่มุ่งวิพากษ์วิจารณ์บุคคลผู้นั้น แต่ละฝ่ายอาจมิได้มีความ

เข้าใจอันถ่องแท้เกี่ยวกับความคิดที่ตนได้หยิบยกขึ้นวิพากษ์ วิจารณ์นั้นเลย

เช่นเดียวกับเด็กอื่นโดยทั่วไปในประเทศสยาม ตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ที่ส่วนใหญ่ถือกำเนิดขึ้นท่าม กลางชีวิตในชนบทและภายใต้ร่มแห่งศรัทธาที่มีต่อพระพุทธ ศาสนา ปรีดี พนมยงค์ เกิด ณ จังหวัดอยุธยา หลังจากที่ได้อ เข้าศึกษาในโรงเรียนกฎหมายเป็นเวลาสองปีและกลับไป ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมในครอบครัว ปรีดี พนมยงค์ ได้เดินทางไปศึกษาต่อทางกฎหมายในประเทศฝรั่งเศสระหว่าง ปี 2463 จนถึงปี 2469 ในขณะที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญา เอกทางกฎหมาย ความสนใจของปรีดีที่มีต่อระบบเศรษฐกิจ ได้ผลักดันให้ปรีดีเข้าศึกษาจนสำเร็จ และได้รับประกาศนียบ ัตถการศึกษาระดับสูงด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองด้วยอีกสาขา หนึ่ง เมื่อกลับสู่ประเทศสยามปรีดีได้เข้ารับตำแหน่งที่สำคัญ ต่าง ๆ เช่น ผู้พิพากษาประจำกระทรวงยุติธรรม ครูสอนใน โรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม ผู้ช่วยเลขานุการกรม- ร้างกฎหมาย เป็นต้น

ในปี 2471 ปรีดีได้รับแต่งตั้งให้เป็น “หลวงประดิษฐ์ มนูธรรม” ซึ่งนามดังกล่าวนี้ทำให้เรานึกถึงเรื่องราวอันเป็น ตำนานทางกฎหมายที่น่าสนใจเกี่ยวกับ “พระมนู” ซึ่งถือกัน ว่า เป็นผู้เปิดเผยและแสดงธรรมะให้ปรากฏต่อโลก กล่าวโดย สรุปล นามนี้จึงมีความหมายถึง “ผู้สร้างสรรค์หลักธรรมของ

พระมณู” ดังนั้นเอง ย่อมทำให้เรานึกถึง “พระมณู” ซึ่งเป็นบุรุษ
คนสำคัญในตำนานทางนิเวศศาสตร์ของประเทศอินเดีย

ด้วยเหตุที่พระมณู (หรือมโนสाराจารย์ ในตำนาน
กฎหมายของสยาม) เป็นผู้ประกาศหลักธรรม โลกโบราณจึง
ได้รู้จักกับกฎเกณฑ์อันเป็นพื้นฐานของจักรวาล อีกทั้งกฎเกณฑ์
อันศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่มาแต่เดิมในธรรมชาติและในสังคมมนุษย์
ทั้งปวง อันได้แก่สิ่งที่เรียกว่า “ธรรมะ” หากว่าโดยทางตำนาน
ทิพยภาวะอันควรแก่การเคารพนับไหว้จะได้มีอยู่แก่พระมณู
ผู้เป็นต้นบัญญัติแห่งบทกฎหมายทั้งหลายแต่เพียงผู้เดียวแล้ว
นั้นย่อมหมายถึงว่า นามของพระมณูได้เป็นสัญลักษณ์สำคัญ
ซึ่งบรรดาอำนาจทั้งปวงในโลกจะต้องอ้างอิงถึง กล่าวคือ เป็น
สัญลักษณ์แห่งหลักธรรมะในฐานะที่เป็นหลักแห่งความ-
ยุติธรรมนั่นเอง

การประกาศหลักธรรมะของพระมณู อันเป็นที่มาแห่ง
บรรดากฎเกณฑ์ทั้งหลายทั้งปวงนั้น ได้รับการรวบรวมขึ้นเป็น
วิทยาการอันหนึ่งซึ่งควรแก่การเคารพสักการะในนาม “ธรรม-
ศาสตร์หรือศาสตร์แห่งธรรมะ” อันมีนัยเดียวกับคำว่า “นิติ-
ศาสตร์” ในปัจจุบัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ธรรมศาสตร์ซึ่งได้รับ
การประกาศและให้อรรถาธิบายโดยพระมณูย่อมเป็นที่รู้จักกัน
ในนาม “ธรรมะแห่งพระมณูหรือมนูธรรม” นั่นเอง

ในแง่นี้ นามของปรีดีอันเป็นสัญลักษณ์แห่งบุรุษผู้ซึ่ง
“ประดิษฐ์มนูธรรม” จึงมีนัยสำคัญยิ่ง ด้วยเหตุว่า ปรีดีได้เข้า

ร่วมกับคณะราษฎรนำประเทศสยามเข้าสู่ยุคใหม่โดยการ
อภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน 2475 จึงนับได้ว่า เป็นการรังสรรค์
ขึ้นใหม่ซึ่ง “หลักธรรมแห่งพระมณู” ในที่นี้ หมายถึงหลักการ
อันว่าด้วยรัฐธรรมนูญนิยมและสังคมนิยมวิทยาศาสตร์-
ประชาธิปไตย หรืออีกนัยหนึ่ง เมื่อก้าวโดยทางสัญลักษณ์
หากพระมณู (หรือมโนสाराจารย์ตามพระธรรมศาสตร์ของ
สยาม) เป็นผู้ประกาศซึ่งหลักธรรมอันเป็นอุดมคติแห่งระบอบ
รัฐราชาธิราชในสมัยโบราณ ปรีดีย่อมนับเป็นผู้วางรากฐาน
ของหลักการอันว่าด้วยรัฐธรรมนูญนิยมและสังคมนิยมวิทยา-
ศาสตร์ประชาธิปไตยในฐานะที่เป็นหลักธรรมใหม่ของพระมณู
กล่าวคือ เป็นหลักการพื้นฐานทางการเมืองในระบอบใหม่ของ
ประเทศสยามนับแต่ปี 2475 เป็นต้นมา

หลังจากเหตุการณ์การอภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน
2475 ปรีดีได้มีบทบาทและเข้าดำรงตำแหน่งที่สำคัญหลาย
ตำแหน่งจนถึงในปี 2490 ได้แก่ เป็นผู้ร่างรัฐธรรมนูญการ-
ปกครองฉบับแรก ดำรงตำแหน่งเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร
ผู้ประสานการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย รัฐมนตรีว่าการกระทรวง-
การต่างประเทศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ผู้สำเร็จ-
ราชการแทนพระองค์ เป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยในระหว่าง
สงครามโลกครั้งที่สอง และดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเป็น
ตำแหน่งสุดท้ายก่อนที่บทบาททางการเมืองของปรีดีจะได้สิ้นสุด

ชุดลง กล่าวโดยสรุปก็คือ หากยกกรณีการอภิวัฒน์ในปี 2475 และเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ เพื่อเราจะได้กล่าวเป็นการเฉพาะในภายหลังแล้ว งานในหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมเป็นการวางรากฐานด้านการปกครองในยุคใหม่ของประเทศนั่นเอง

วิถีทางในการดำเนินงานทางด้านการเมืองในปี 2475 แสดงให้เห็นขั้นตอนที่สำคัญเป็นลำดับ 2 ประการอันได้แก่ การเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองการปกครองให้เป็นไปตามหลักการว่าด้วยรัฐธรรมนูญนิยมเป็นประการแรก ประการต่อมาได้แก่ การทำให้ระบอบการเมืองการปกครองที่สถาปนาขึ้น

รัฐธรรมนูญนิยม: หลักพื้นฐานประการแรก

คำนิยาม

เมื่อเราลองพิจารณาจากหลักเกณฑ์สากลซึ่งเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป หลักการว่าด้วยรัฐธรรมนูญนิยมของปรีดี ย่อมเป็นไปตามตรรกะทางทฤษฎีการเมืองของตะวันตก รัฐธรรมนูญนิยมจึงหมายถึงหลักการทางการเมืองซึ่งอยู่ภายใต้กฎหมายพื้นฐานอันมีอาจล่งละเมิดได้ เป็นกฎเกณฑ์ที่ได้วางระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับความชอบธรรมของการใช้อำนาจรัฐ

ใหม่นั้นให้มีเสถียรภาพ โดยพยายามที่จะแก้ไขระบบเศรษฐกิจภายใต้หลักการอันว่าด้วยสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย จริงอยู่ว่า ตามความเห็นของปรีดีแล้ว หลักการที่ว่ามาข้างต้นทั้งสองประการนั้น ย่อมเป็นส่วนเสริมซึ่งกันและกันให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น แต่ก็หาได้มีความสำคัญเท่าเทียมกันไม่ ทั้งนี้ปรีดีเห็นว่า ระบอบประชาธิปไตยที่ได้ก่อตั้งขึ้นแล้วนั้นจะต้องเป็นเครื่องมือนำไปสู่ความสุขสมบูรณ์ของราษฎรเป็นประการสำคัญ ดังนั้น ปรีดีจึงมิได้ถือเอารัฐธรรมนูญนิยมเป็นเป้าหมายสุดท้ายในตัวเอง แต่รัฐธรรมนูญนิมนั้นจะต้องนำไปสู่การบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรอย่างเป็นรูปธรรม อันเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นของอิสรภาพและความไพบูรณ์แห่งชาติ

ต่อพลเมือง คงไม่เป็นการจำเป็นในที่นี้ที่จะต้องให้บรรดาอธิบายในรายละเอียดถึงหลักการดังกล่าว ตามความคิดของปรีดี สิ่งสำคัญที่สุดซึ่งเราน่าจะให้ความสนใจได้แก่ การตัดสินใจทางการเมืองที่สำคัญของปรีดี เพื่อที่จะให้การอภิวัฒน์ประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นนั้นเกิดผลสมบูรณ์ครบถ้วน

หลักการที่สำคัญ

หากกล่าวถึงวัตถุประสงค์หลักของคณะราษฎร การเปลี่ยนแปลงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชไปเป็นระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ นับเป็นวัตถุประสงค์สำคัญมาตั้งแต่การประชุมผู้ร่วมก่อการในครั้งแรกเมื่อปี 2470 แม้ว่าประกาศ

ของคณะราษฎรซึ่งเผยแพร่ในวันที่ 24 มิถุนายนนั้นจะระบุถึงความเป็นไปได้ในการก่อตั้งระบอบสาธารณรัฐ หากได้รับการปฏิบัติเสด็จจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ แต่นั่นก็เป็นเพียงยุทธศาสตร์ที่ปรีดีเองให้เหตุผลว่า “มีวัตถุประสงค์มุ่งต่อผลสำเร็จโดยพลัน”

ในความเป็นจริงภายใต้บริบทของสังคมและวัฒนธรรมไทย ปรีดีหรือแม้แต่คณะราษฎรเองก็ตาม หาได้แสดงให้เห็นถึงความเป็นปฏิปักษ์กับสถาบันสำคัญที่มีมาแต่เดิมไม่ในทางตรงกันข้าม เจตจำนงของคณะผู้ก่อการที่จะธำรงรักษา

อธิปไตยเป็นของราษฎร” ดังที่ปรีดีได้นำมาบัญญัติไว้ในบทกฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับแรกนั่นเอง

การแปรไปสู่การปฏิบัติ

ความพยายามของปรีดีในอันที่จะนำประเทศสยามไปสู่ระบอบประชาธิปไตย อาจสรุปขั้นตอนที่สำคัญได้ดังต่อไปนี้

เตรียมพื้นฐาน: คำอธิบายกฎหมายปกครอง

ในปี 2474 การที่ปรีดีได้รับเป็นผู้บรรยายในวิชากฎหมายปกครอง ณ โรงเรียนกฎหมายนั้นนับได้ว่าเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญยิ่ง กล่าวคือ วิชากฎหมายปกครองเป็นวิชาใหม่ซึ่งนักกฎหมายในสมัยนั้นจะต้องเล่าเรียน ปรีดีได้บรรยายวิชาดังกล่าวโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะนำนักกฎหมายรุ่นใหม่หรือแม้แต่สาธารณชนโดยทั่วไปเข้าทำความรู้จักกับทฤษฎีการเมืองแบบใหม่ ในวิชาดังกล่าว ปรีดีได้บรรยายถึงหลักการที่สำคัญทางการเมืองประการต่าง ๆ ได้แก่ ลักษณะทางทฤษฎีของรัฐธรรมนูญในฐานะที่เป็นกฎหมายพื้นฐาน หลักการอันว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ในฐานะที่เป็นหลักทั่วไปของกฎหมาย ที่จำแนกได้เป็น 3 ประการ กล่าวคือ เสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพ รูปแบบต่าง ๆ ของรัฐ ภารกิจแห่งรัฐ เป็นต้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปรีดีประสงค์ให้ประเทศสยามได้ทำความรู้จักกับหลักและทฤษฎีประชาธิปไตย เพื่อเตรียมพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในเวลาอันใกล้

วางรากฐานสังคมใหม่: การอภิวัตน์ในปี 2475

ในเดือนมิถุนายน 2475 เวลาอันสำคัญได้มาถึงเพื่อเปลี่ยนจากสิ่งซึ่งเป็นเพียง “วิชาที่บรรยายในชั้นเรียน” ไปสู่การอภิวัตน์ระบอบการเมืองการปกครอง ในที่นี้ เราจะลองพิจารณาในเบื้องต้นถึงคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้

คณะผู้ก่อการประกอบด้วยบุคคลฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร โดยส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากประเทศยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากประเทศฝรั่งเศส ในการประชุมเมื่อเดือนกุมภาพันธ์เมื่อปี 2470 ณ อาคารหอพักแห่งหนึ่งในกรุงปารีส

ไว้ซึ่งสถาบันอันสำคัญนี้ภายใต้ระบอบการปกครองที่ได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่นั้น แสดงให้ปรากฏหลายครั้งหลายครา อาทิ เช่น คำกราบบังคมทูลของคณะราษฎรต่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ เพื่ออัญเชิญให้ทรงคืนสู่ราชบัลลังก์เป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกในระบอบใหม่ หรือการอัญเชิญพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าอานันทมหิดล ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ในปี 2478 หรือการอัญเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระมหากษัตริย์ในปี 2489

เมื่อกล่าวถึงหลักการที่สำคัญของระบอบที่ได้รับการสถาปนาขึ้นใหม่ ย่อมเห็นได้ชัดจากหลักการที่ว่า “อำนาจ

คณะผู้ก่อการได้กำหนดให้มีผู้ดำเนินการทางการเมืองขึ้น
คณะหนึ่ง ซึ่งในช่วงเวลา 5 วันของการประชุมในครั้งนั้น
ด้วยเหตุที่ได้รับความไว้วางใจจากผู้ร่วมก่อการ ปรีดีจึงได้
แสดงบทบาทการเป็นผู้นำกลุ่มนับแต่เวลานั้นเป็นต้นมา

จากการดำเนินงานทางการเมืองของคณะผู้ก่อ-
การกลุ่มนี้ ในเวลาเช้าตรู่ของวันศุกร์ที่ 24 มิถุนายน 2475
ราษฎรชาวสยามทั้งหลายได้ตื่นขึ้นพร้อมกับความคาด
หวังที่ว่า นับแต่นั้นนี้ทุกสิ่งจะไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป อีกนัย
หนึ่ง ยุคใหม่ทางการเมืองได้เริ่มขึ้นแล้วพร้อมกับการ-
อภิวัฒน์

ยุทธศาสตร์ในการดำเนินการของคณะราษฎรมี
ดังนี้ กล่าวคือ กระจายกำลังทหารเข้าควบคุมสถานที่ที่
สำคัญ การเข้าจับกุมเจ้านายและพระราชวงศ์ระดับสูงซึ่ง
ดำรงตำแหน่งการบริหารในรัฐบาลของระบอบเก่าเป็นตัว-
ประกัน การประกาศวิถูประสงค์การอภิวัฒน์ของคณะ-
ราษฎร กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ให้
ทรงยอมรับการเปลี่ยนแปลง พร้อมทั้งให้มีการประกาศใช้
ธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน เราควรหันมาพิจารณาปฏิกริยา
ที่สำคัญของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ซึ่งได้แก่ การให้
การรับรองความชอบธรรมของการเปลี่ยนแปลงระบอบการ-
ปกครอง การเสด็จคืนสู่ราชบัลลังก์ในฐานะพระมหากษัตริย์
พระองค์แรกของระบอบประชาธิปไตย ทรงให้ความร่วมมือ
อย่างดียิ่งกับคณะผู้ก่อการเพื่อให้มีการประกาศใช้ธรรมนูญ
การปกครองฉบับ วันที่ 27 มิถุนายน 2475 และฉบับวันที่ 10
ธันวาคม 2475

คงไม่เป็นการกล่าวเกินจริงเลยว่า ด้วยคุณูปการที่
สำคัญยิ่งของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ในสถานการณ์การ
เปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงส่งผลให้การอภิวัฒน์ประชาธิปไตย
ในประเทศสยามประสบผลสำเร็จโดยกระบวนการเปลี่ยน-
ผ่านอย่างสันติ

หว่านเบ็ดพันธุ์กางปัญญาแห่งระบอบใหม่ :
มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

ในบรรดาการริเริ่มอย่างใหม่ ๆ ที่ปรีดีดำริให้มีขึ้น

ระหว่างระยะการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองนั้น การก่อตั้งมหา-
วิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองในปี 2477 และการ-
ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยแห่งนี้ด้วยตนเอง
ระหว่างปี 2477 จนถึง 2495 นับเป็นผลงานที่ทรงคุณค่ายิ่งและ
เห็นผลเป็นประจักษ์แม้ในปัจจุบัน กล่าวคือ สถาบันที่ได้รับ
การก่อตั้งขึ้นนั้นนับเป็นสถาบันการศึกษาแห่งเดียวที่เป็นผล
โดยตรงจากการอภิวัฒน์ในเดือนมิถุนายน 2475 ภารกิจแห่ง
สถาบันทางวิชาการแห่งใหม่นี้ย่อมคาดหมายได้จากนามของ
สถาบันนั่นเอง กล่าวคือ เป็นศูนย์กลางทางปัญญาว่าด้วย
ธรรมศาสตร์และว่าด้วยการเมือง

กล่าวในทางภาษา หากเราเว้นที่จะอธิบายคำว่า
“การเมือง” และอาศัยความหมายโดยทั่วไปซึ่งเป็นที่เข้าใจ
กันแล้ว ในส่วนถ้อยคำที่เอ่ยถึง “Sciences morales” นั้น
เป็นคำที่ใช้แทนคำเดิมในภาษาไทยว่า “ธรรมศาสตร์” ซึ่ง
ปัจจุบันได้มีการแปลคำนี้อย่างเป็นทางการว่า “Thamma-
sat” ซึ่งน่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งว่า มิได้สื่อสาระแต่อย่างใดเลย
จะเป็นก็แต่เพียงคำแปลตามการออกและสะกดเสียงเท่านั้น
คำว่า “ธรรมศาสตร์” นั้นเป็นที่รับรู้กันในสมัยของปรีดี ใน

ความหมายที่เป็น “ความรู้โดยทั่วไปในทางนิติศาสตร์” ซึ่งแต่เดิมเป็นที่รู้จักกันในนามว่า “Dharmasastra” จากแง่มุมที่ว่านี้ คำสำคัญ 2 คำซึ่งได้นำมารวมกันเพื่อตั้งเป็นนามแห่งสถาบันการศึกษา ย่อมสื่อนัยและสนองต่อเจตนารมณ์แห่งการอภิวัดมนต์ที่มีขึ้นในเดือนมิถุนายน 2475 ได้เป็นอย่างดี ยิ่ง กล่าวคือ นับแต่บัดนี้เป็นต้นไป วิชาธรรมศาสตร์และวิชาการเมืองย่อมนับเป็นฐานทางปัญญาอันสำคัญยิ่งต่อระบอบการเมืองที่ได้สถาปนาขึ้นใหม่

**สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย:
วัตถุประสงค์อันแท้จริงแห่งการอภิวัดมนต์**

ลักษณะโดยทั่วไป

การนำประเทศสยามเข้าสู่ระบอบประชาธิปไตยหาใช่เป็นวัตถุประสงค์สุดท้ายในตัวเองไม่ ปรีดีคงถือแต่เพียงว่า

การเมืองของประเทศในปี 2475 ปรีดีจึงได้นำเสนอโครงการดำเนินงานต่อเนื่องทั้งในทางสังคมและเศรษฐกิจที่ได้ถูกขนานนามในภายหลังว่า “สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย” ในการให้สัมภาษณ์ต่อนิตยสาร *Asiaweek* (ฉบับวันที่ 24 ธันวาคม 2522-4 มกราคม 2523) ปรีดีให้สัมภาษณ์ดังนี้

ถาม : ท่านจะบรรยายลักษณะปรัชญาทางการเมืองของท่านสักหน่อยจะได้ไหม ?

ตอบ : ปรัชญาทางการเมืองของข้าพเจ้าคือ สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย เพราะว่า ประชาธิปไตยและสังคมนิยมควรมีพื้นฐานเป็นวิทยาศาสตร์ ...

ปรีดีได้นิยามหลักการของสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยด้วยว่า

หลักรัฐธรรมนูญนิยมเป็นเพียงเครื่องมือทางการเมืองในอันที่จะแปรเจตจำนงแห่งราษฎรทั้งปวงให้มีผลในทางปฏิบัติเท่านั้นด้วยความเชื่อเช่นว่านี้ การอภิวัดมนต์ดังกล่าวทำให้ปรีดีประสงค์ที่จะดำเนินการให้ยิ่งขึ้นไปกว่าขั้นตอนแรกที่ได้เสร็จสิ้นไปแล้ว ด้วยเหตุที่ได้มีส่วนเข้าร่วมในบรรยากาศใหม่ทาง

... ข้าพเจ้าจะตอบคำถามของท่านจากจุดยืนของผูรักชาติตามหลัก 5 ประการของสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย กล่าวคือ เอกราชของชาติ อธิปไตยของชาติ สันติภาพ ความเป็นกลาง ความไพบุลย์ของประชาชน พร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชน ...

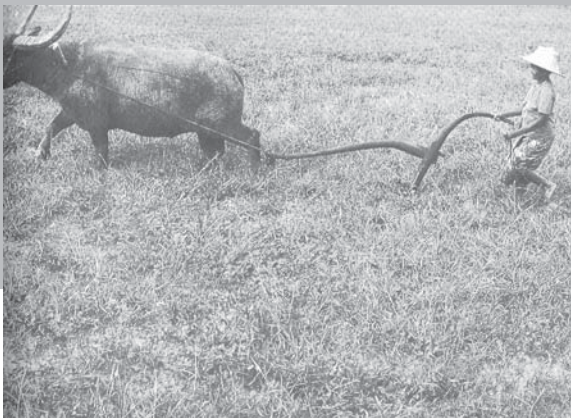
และเมื่อปริศิระนูว่า

ความคิดในทางอภิวัดณ์ของข้าพเจ้ามีพื้นฐานอยู่บน
เศรษฐกิจ

หลักประการที่ 5 กล่าวคือ ความไม่พอใจของประชาชน
พร้อมด้วยประชาธิปไตยของประชาชนจึงเป็นประเด็น
ความสนใจของเราในที่นี้

จุดกำเนิดแห่งแรงบันดาลใจทางเศรษฐกิจ

หากพลังทางปัญญาอันลึกซึ้งใด ๆ มักพบจุดกำเนิด
แห่งตนในสิ่งที่ “ประทับใจรอยลึกไว้ในใจ” ย่อมเป็นที่แน่นอน
ว่า สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยคงต้องมีที่มาจากสิ่ง
ที่ประทับใจรอยลึกในใจของปริศิระนูว่า ซึ่งเราควรใส่ใจในที่นี้

หากเราติดตามชีวิตของบุรุษผู้นั้นจนถึงเวลาที่ได้รับ
แต่งตั้งให้เป็น “หลวงประดิษฐมนูธรรม” ในปี 2471 เราอาจ
คิดไปได้ว่า เส้นทางชีวิตแห่งบุรุษผู้นี้คงไม่พ้นไปจากความ
เป็นชนชั้นนำในสังคม จากสามัญชนที่ค่อย ๆ ก้าวเข้าสู่โครงสร้าง
ดั้งเดิมของระบบราชการ นับเป็นการเตรียมเส้นทางแห่ง
การทำงาน และการไต่เต้าเข้าสู่ฐานะและความสำเร็จที่บุรุษ
สามัญชน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ภายใต้ขอบสังคมทั้งหลายคาดหวังมิใช่
หรือ เราจะต้องเอาเหตุผลในเรื่องนี้มาอธิบายได้หรือว่า เป็น
ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ปริศิระนูว่าตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลงระบบ

การเมืองอันศักดิ์สิทธิ์ของสยามก็เพื่อที่จะสถาปนาระบบ
เศรษฐกิจการเมืองที่อาจก่อภัยอันตรายในประเทศ ซึ่งยังมี
ลักษณะความเป็นอนุรักษนิยมสูงอยู่

แน่นอนว่า ปริศิระนูว่าในวัยหนุ่มย่อมได้รับรู้และสังเกต
สภาวะการณ์ที่เป็นปัญหาสำคัญยิ่งในเขตชนบท ซึ่งได้รับผล-
กระทบไม่มากนักน้อยจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก กล่าวคือ
เป็นปัญหาที่ได้มีสาเหตุมาจากสภาวะทางธรรมชาติแต่เพียง
อย่างเดียว แต่ยังเป็นผลมาจากความฉ้อฉลอันเกิดจากน้ำมือ
มนุษย์ด้วยกันเองและเงื่อนไขทางการเมืองการปกครองอีก
ด้วย เมื่อต้องประสบกับปัญหาดังกล่าวด้วยตนเอง และกลาย
มาเป็นสิ่งที่ประทับใจลงในความทรงจำและปัญญาความคิด
ปัญหาดังกล่าวจึงเป็นแรงบันดาลใจอันสูงยิ่งให้แก่ปริศิระนู
วัยหนุ่ม ให้เห็นถึงความจำเป็นในการปรับปรุงและเข้า
แก้ไขเปลี่ยนแปลงสภาวะการณ์ที่เป็นอยู่ ซึ่งต้องนับว่า
แรงบันดาลใจที่ว่ามีขึ้นก่อนเวลาที่จะได้มีโอกาส
เดินทางไปศึกษาต่อยังต่างประเทศในปี 2463 ด้วยซ้ำ

ควรกล่าวด้วยว่า วิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองที่
มีการศึกษากันอยู่ในมหาวิทยาลัยปารีสนั้นได้สร้างความ
สนใจเป็นอย่างยิ่งแก่ปริศิระนูว่า ด้วยเหตุที่เป็นความรู้ที่อาจตอบ
สนองแก่แรงบันดาลใจอันเกิดมาจากปัญหาเศรษฐกิจใน
แผ่นดินเกิดของตน ด้วยเหตุนี้ เมื่อเดินทางกลับมายัง
ประเทศพร้อมด้วยจิตสำนึกที่ก่อตัวขึ้นอย่างชัดเจนแล้ว
ปริศิระนูว่าเป็นผู้พร้อมแล้วต่อการลงมืออภิวัดณ์ เป็นการ
อภิวัดณ์ที่จะนำเพื่อนร่วมชาติทั้งหลายทั้งปวงออกจาก
ความทุกข์ยาก อันเกิดแต่สภาพเศรษฐกิจ ไม่น้อยไปกว่า
การกู้สถานการณ์เศรษฐกิจของประเทศให้พ้นจากวิกฤตใน
ช่วงเวลานั้น

คำนิยามและหลักการพื้นฐาน

ผู้นำการอภิวัดณ์ในปี 2475 ได้นิยามหลักสังคมนิยม
ว่าเป็น

ลัทธิซึ่งสังคมนิยมเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต (Means of
Production) และอำนวยความสะดวกซึ่งสังคมร่วมมือ
กันในการผลิต โดยได้รับปันผลและสวัสดิการอย่าง
เป็นธรรม

คำอธิบายดังกล่าวดูเป็นลักษณะโดยทั่วไปและมิได้ให้ความกระจ่างต่อหลักสังคมนิยมของปรีดีที่อาจสืบย้อนไปได้จนถึงในปี 2475 เท่าใดนัก พอ ๆ กับความแตกต่างหลากหลายที่มีอยู่ในระหว่างแนวคิดสังคมนิยม – แม้ในประเทศตะวันตก – ด้วยกันเอง ก็เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญหาไม่น้อยทีเดียว ความคิดของปรีดีดังที่กล่าวนี้ ตกเป็นเป้าแห่งการโจมตีและการกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ ขณะที่ให้สัมภาษณ์ถึงแนวโน้มที่อาจนำไปสู่ลัทธิทฤษฎีมาร์กซิสต์ ปรีดีตอบด้วยถ้อยคำที่ชัดเจนและหนักแน่นว่า

‘ไม่ ไม่ ไม่ ข้าพเจ้าได้บอกแล้วว่า ปรัชญาของข้าพเจ้าคือ ‘สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย’ ถึงแม้ว่าถ้ามาร์กซ์ พูดอย่างนี้หรืออย่างนั้น ข้าพเจ้าก็ต้องพิจารณาว่าเป็นจริง หรือเป็นไปตามสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตยหรือไม่ สังคมนิยมมีอยู่หลายชนิด แม้ลัทธิมาร์กซ์ก็มีชนิดต่าง ๆ ...ข้าพเจ้ามีอิสระที่จะเลือกทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งที่สอดคล้องกับหลัก 5 ประการของเรา อย่างที่ข้าพเจ้าได้กล่าวถึงมาแล้ว

เมื่อทฤษฎีมาร์กซิสต์ถูกปฏิเสธโดยสิ้นเชิงแล้ว ความคิดทางเศรษฐกิจของปรีดีจึงอาจค้นพบร่องรอยที่สำคัญได้ก็แต่ในเค้าโครงการเศรษฐกิจและคำอธิบายต่าง ๆ ที่ปรีดีได้ให้ไว้ ในขณะที่นำเสนอโครงการดังกล่าวต่อคณะกรรมการพิจารณา ปรีดีให้คำอธิบายโครงการดังกล่าวอย่างชัดเจนดังนี้

ตามหลักของข้าพเจ้านั้น เป็นลัทธิหลายอย่างที่คัดเลือกเอาที่ดีมาปรับปรุงให้สมกับฐานะของประเทศสยาม แต่เหตุสำคัญอาศัยหลักโซเซียลลิสม์ ไม่ใช่คอมมิวนิสต์ คือถือว่า มนุษย์ที่เกิดมาย่อมต้องเป็นเจ้าของ และลูกหนี้ต่อกัน เช่นคนจนนั้น เพราะฝูงชนทำให้จนก็ได้ ... หรือคนที่รวยเวลานี้ ไม่ใช่รวยเพราะแรงงานของตนเลย ... ฉะนั้น จึงถือว่ามนุษย์ต่างมีหนี้ตามธรรมชาติต่อกัน จึงต้องร่วมประกันภัยต่อกัน และร่วมกันในการประกอบเศรษฐกิจ

หลักฐานหลายประการแสดงให้เห็นว่า ความคิดทางเศรษฐกิจของปรีดีนั้นอาจสืบค้นร่องรอยได้ในลัทธิทฤษฎีสังคมนิยมในแนวความคิดแบบ “โซลิตารีสม” ซึ่งปรากฏอยู่

ในเนื้อหาวิชาเศรษฐศาสตร์การเมืองซึ่งบรรยายระหว่างปี 2465-2469 โดยศาสตราจารย์ โอกุส เดส์ซ็องร์ ณ มหาวิทยาลัยปารีส เราจะต้องปล่อยให้เป็นที่หน้าของนักเศรษฐศาสตร์การเมืองในอันที่จะประเมินอิทธิพลของหลักการ “โซลิตารีสม” แบบตะวันตกที่มีอยู่ในความคิดของผู้นำเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ด้วยการตระหนักถึงเค้าโครงการเศรษฐกิจที่ว่านั้นนั่นเองที่เราอาจติดตามร่องรอยทางความคิดว่าด้วยสังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย และพิจารณาในขณะเดียวกันว่า การเมืองในประเทศสยามในสมัยของปรีดีนั้น ได้ตอบรับการนำเสนอเค้าโครงฯ ที่ว่านี้เช่นไร

การผลักดันให้เค้าโครงฯ เกิดผลในทางปฏิบัติ

ในปี 2476 กล่าวคือ ปีต่อมาภายหลังการอภิวัฒน์ประชาธิปไตย ปรีดีได้นำเสนอโครงสร้างทางเศรษฐกิจของประเทศในรูปแบบใหม่ไว้ในเค้าโครงการเศรษฐกิจที่จะนำเสนอต่อรัฐบาล เค้าโครงฯ ฉบับนี้เป็นการผสมรูปแบบต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจที่สำคัญเข้าไว้ด้วยกัน อันจะส่งผลที่พึงประสงค์ทั้งในด้านการเกษตรกรรม และอุตสาหกรรมของประเทศ เจตนารมณ์ของปรีดีจึงแสวงหาการก้าวข้ามระบบที่เคยเป็นมาแต่เดิม และไปพ้นจากข้อจำกัดที่อาจมีอยู่ในโครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจแบบเดิม

...ถ้าเราคงทำตามแบบเก่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญ คือแก้ความผิดเคืองของราษฎร แบบที่เราต้องเดินนั้น ต้องเดินอย่างอาศัยหลักวิชา อาศัยแผน อาศัยโครงการวิเศษเชยลลิสต์ เป็นวิธีวิทยาศาสตร์ โดยแท้ รับรองความเห็นหม่อมเจ้าสกลว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ ไม่ใช่ Coup d'Etat เป็น Revolution ในทางเศรษฐกิจ...

แนวคิดที่ว่านี้ประสงค์จะให้รัฐเข้าจัดการกับระบบเศรษฐกิจของประเทศ หากพิจารณาเค้าโครงฯ ในเบื้องต้น แม้จะดูเหมือนเป็นการให้รัฐมีบทบาทในการวางแผนทางเศรษฐกิจในทำนองเดียวกับประเทศโซเวียต แต่ความเข้าใจ เช่นว่านี้หาใช่ความมุ่งหมายของปรีดีแต่อย่างใดไม่ ปรีดีได้ย้าหลายครั้งหลายคราในเรื่องการสร้างสมดุล ระหว่างเศรษฐกิจในแบบทุนนิยมและในแบบสังคมนิยม อีกทั้งประสงค์ที่จะให้รัฐมีบทบาทประการสำคัญในอันที่จะส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจของราษฎรในรูปของการจัดตั้ง “สหกรณ์” ซึ่งปรีดีเรียกในเวลาต่อมาว่า “สหกรณ์สังคมนิยม”

ความก้าวหน้าอย่างมากของความคิดทางเศรษฐกิจในเค้าโครงฯ ในสายตาของชนชั้นปกครอง – ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ในรัฐบาล – ในขณะนั้น อีกทั้งข้อกล่าวหาในเรื่องการพยายามนำระบบเศรษฐกิจแบบคอมมิวนิสต์มาใช้ เค้าโครงฯ ซึ่งบัดนี้กลายเป็นประเด็นเร่งเร้าของฝ่ายปฏิริยาได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างสูงในทางการเมืองอันเป็นเหตุให้ผู้เสนอเค้าโครงฯ จำต้องเดินทางออกนอกประเทศ ภายใต้งื่อนไขและสภาวะการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงปฏิริยาตอบโต้การอภิวัฒน์ที่ได้ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก

เมื่อฝ่ายทหารของคณะราษฎรประสบผลสำเร็จในการทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลเดิม แม้จะได้มีโอกาสกลับเข้าประเทศ ปรีดีก็ยังคงตกเป็นเป้าหมายที่สำคัญของฝ่ายอนุรักษ์นิยมซึ่งวางแผนเพื่อชิงอำนาจกลับคืนมา ในการนี้ มีความพยายามที่จะกระทำรัฐประหาร แต่ถูกปราบปรามลงภายในเวลาอันรวดเร็ว นับได้ว่า เป็นความปราชัยครั้งที่สองของฝ่ายตอบโต้การอภิวัฒน์ จากสถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ปรีดีและ

เค้าโครงฯ ที่ได้นำเสนอต่างต้องพบชะตากรรมที่แตกต่างกันไป กล่าวคือ ปรีดียังคงอยู่ในขณะที่เค้าโครงฯ ต้องปลาสนาการออกไปจากสังคมไทย

หลังจากความปราชัยทั้งสองครั้ง ปฏิริยาและความเคลื่อนไหวของฝ่ายตอบโต้การอภิวัฒน์ดูเหมือนจะมีได้อยู่ในความทรงจำของชาวไทยแต่อย่างใด แต่สำหรับปรีดี กรณีย่อมต่างออกไป กล่าวคือเป็นความจริงที่ว่า หลังจากที่ได้เผชิญกับบททดสอบทางการเมืองที่มีผลกระทบต่ออย่างลึกซึ้งทางความคิด แม้ปรีดีจะประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม แต่ถึงกระนั้น ความทรงจำที่ได้รับจากบททดสอบ

ดังกล่าวนี้หาได้ลบเลือนไปจากจิตสำนึก พอ ๆ กันกับที่ได้เพิ่มพูนประสบการณ์ในแง่ปัญญาและความคิดทางการเมืองให้แก่ปรีดีไม่น้อยเลย กล่าวคือ ปรีดีได้ตระหนักเป็นอย่างดีว่า สภาวะการณ์ในขณะนั้น เพื่อนร่วมชาติทั้งหลายยังไม่พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะมีขึ้นอย่างปัจจุบันทันด่วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสิ่งที่พวกเขาคุ้นเคยมาเป็นเวลาอันยาวนาน หากกล่าวถึงเค้าโครงฯ คงมิได้มีผู้ใดแม้แต่ปรีดีเองก็ตามที่จะคาดเดาอนาคตที่จะเกิดขึ้นได้แม้ว่าภายหลังปี 2476 เป็นต้นมานั้น สิ่งที่เคยนำเสนอไว้ในเค้าโครงฯ จะได้รับการนำมา

ปฏิบัติในบางส่วนก็ตาม คงจะไม่เป็นการกล่าวเกินความจริงว่า
เค้าโครงฯ และหลักทางทฤษฎีของเค้าโครงฯ ดังกล่าว ย่อม
เป็นเสมือนมรดกทางภูมิปัญญาที่สำคัญอันควรแก่ความใส่ใจ
และการศึกษาอย่างรอบคอบ

สังคมนิยมวิทยาศาสตร์ประชาธิปไตย : มรดกทางปัญญาของปรีดี พนมยงค์

ความคิดที่เป็นไปได้อะไรหรือเป็นเพียงอุดมคติ

ในขณะที่มาตุภูมิของตนยังคงเป็นเวทีแห่งความ-

ขัดแย้งทางการเมืองซึ่งไม่มีทีท่าจะยุติลงความสงบที่ได้รับใน
บ้านปลายของชีวิต ขณะพำนักในเขตรอบนอกเมืองหลวงของ
ประเทศฝรั่งเศสเปิดโอกาสให้รัฐบุรุษอาวุโสของประเทศสยาม
ได้ใช้เวลาในการค้นคว้าศึกษาอย่างเต็มที่ ในช่วงเวลาสุดท้าย
แห่งชีวิต ปรีดียังคงขบคิดและไตร่ตรองอย่างลึกซึ้ง ปรีดีคงมี
ความเชื่อว่า ยังต้องรอเวลาเพื่อให้แนวคิดทางเศรษฐกิจของตน
แสดงให้เห็นประจักษ์ ถึงความสำคัญที่จะมีต่อเศรษฐกิจการ
เมืองของประเทศในภายหน้าและเมื่อความจำเป็นแห่งการ-
เปลี่ยนแปลงได้มาถึงในที่สุด

ด้วยเหตุที่ไม่สามารถทำความเข้าใจกับแนวคิด
เศรษฐกิจและสังคม อันอาจเป็นทางเลือกอื่น ๆ ได้ ประเทศ
สยามในเวลานั้นได้แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อหลักการอัน
แตกต่างไปจากที่คุ้นเคยและรับรู้ที่น่าเสียดายยิ่งกว่านั้นได้แก่
การที่ประเทศสยามได้หันหลังให้อย่างสิ้นเชิงต่อความเป็นไป
ได้ของแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจที่ต่างไปจากระบบทุนนิยม
อุตสาหกรรม ซึ่งปัจจุบันได้กลายมาเป็นคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ทาง
เศรษฐกิจไปแล้ว สำหรับประเทศนี้ ความเกรงกลัวอย่างไร
เหตุผลต่อหลักทฤษฎีของสังคมนิยม ไม่อาจปิดบังซึ่งความ
ด้อยศักยภาพแห่งจิตวิญญาณการวิเคราะห์วิจารณ์และความ-
พยายามทำความเข้าใจอย่างเต็มที่เป็นเหตุเป็นผลทางปัญญา
ความคิดได้เลย นำเสียดายที่บรรยากาศเช่นนี้ก็ยังคงดำรงอยู่
แม้ในปัจจุบัน เราต้องยอมรับว่า ปรากฎการณ์ที่เกิดขึ้นใน
ต่างประเทศ แม้พวกฝ่ายซ้ายเองจะมีได้ขึ้นชชมมากมายนัก
ต่อผลการดำเนินการทางเศรษฐกิจ ทั้งที่กรณีก็เพื่อให้เป็นไป
ตามแนวทางของตนทุกอย่างทุกประการ แต่การถือเอาแต่
เพียงระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมเสมือนเป็นระบบเศรษฐกิจ
ที่ดีที่สุดแต่เพียงระบบเดียว ก็น่าจะเป็นที่ยอมรับได้ยากยิ่งขึ้น
ไปอีก หากเราไม่ต้องการหาเหตุผลเพื่อสนับสนุนความเป็น
ฝักฝ่าย ในการต่อสู้ทางอุดมการณ์ที่ซับซ้อนเหล่านั้นแล้ว ก็คง
จะดูเป็นเรื่องง่ายเกินไปเช่นกันที่จะศรัทธากันอย่างไม่ลืมหูลืม-
ตาต่อคำมั่นของฝ่ายทุนนิยมที่หวังจะแปรพื้นพิภพแห่งนี้ให้
กลายเป็นสวรรค์บนดินได้ในเร็ววัน

ตัวอย่างประการเดียวที่น่าจะเพียงพอในการชี้ให้
เห็นปัญหาที่เกิดขึ้น ในขณะที่ประเทศไทยได้ริเริ่มพัฒนา
อุตสาหกรรมในปี 2504 เป็นต้นมา – ซึ่งยังเป็นปีที่ได้มีการ-
ประกาศใช้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรกของประเทศด้วย
– วิถีทางแห่งการพัฒนาที่ดำเนินไปทำให้เกิดมีกลุ่มผู้ได้รับ
ประโยชน์จากวิถีทางการพัฒนาเช่นว่านี้เป็นจำนวนน้อยใน
ประเทศ ส่วนในเขตชนบทซึ่งยังคงพึ่งพาเศรษฐกิจการเกษตร
เป็นสัดส่วนไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 นั้น กลับต้องประสบภาวะ
ความร่อยหรอลงอย่างต่อเนื่องของทรัพยากรพื้นฐานสำหรับ
การดำรงชีพ ความเป็นจริงที่น่าวิตกยิ่งเช่นนี้ย่อมเป็นสิ่งที่พึง

ตระหนักสำหรับพวกเราทุกคน นอกจากนี้ เรายังจะต้อง ทบทวนตรวจสอบกลไกแห่งระบบทุนนิยมอย่างจริงจังยิ่งขึ้น อีก ด้วยเหตุที่สถานการณ์ซึ่งเป็นปัญหาดังกล่าวนี้ ยังคงมีความ หนักหนาสาหัสอยู่ทุกเมื่อเชื่อวันเลยทีเดียว

**คุณค่าทางปัญญา: อิสรภาพและความสมบูรณ์
พร้อมพร้อมทางเศรษฐกิจของชาติ
ในฐานะที่เป็นตรรกะเพื่อโต้แย้งกระบวนการ
“โลกาภิวัตน์” แห่งระบบทุนนิยมร่วมสมัย**

สิ่งที่เป็นความจริงประการหนึ่งก็คือ เป็นไปได้ยากที่ เราจะจินตนาการถึงการรื้อฟื้นเค้าโครงฯ ในภาวะทางเศรษฐกิจ และสังคมในปัจจุบันที่ก้าวมาไกลกว่า 70 ปีแล้ว อย่างไรก็ดี เค้าโครงฯ ฉบับนี้อาจเปิดศักราชใหม่ – หากได้รับการนำมา ใช้เสียตั้งแต่ปี 2476 – ให้แก่ประเทศในการสร้างอิสรภาพ และการพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ นั่นอาจหมายถึงความ พรั่งพร้อมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจก็เป็นได้

ด้วยเหตุผลประการใดหรือ ที่เราเลือกที่จะยืนยัน ความมีคุณูปการของเค้าโครงฯ ฉบับนี้ กล่าวตามความเป็น จริงแล้ว หลักทฤษฎีที่เป็นฐานทางความคิดของเค้าโครงฯ ฉบับปี 2476 นี้หาได้สะท้อนให้เห็นถึงหลักการทางเศรษฐกิจ ของพวกฝ่ายซ้ายซึ่งผิดแผกอย่างตรงกันข้ามกับหลักการทาง เศรษฐกิจของพวกฝ่ายขวาที่ดูจะประกอบกันขึ้นเป็นโลกทัศน์ โดยทั่วไปของคนไทยอยู่แล้ว พอ ๆ กันกับที่มีได้เป็นหลัก ทฤษฎีเศรษฐกิจของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งอาจเป็นการผิด กฎหมายอยู่โดยสภาพ แต่เค้าโครงฯ ฉบับนี้มุ่งไปยัง “หลัก แห่งความร่วมมือระหว่างกัน” เป็นประการสำคัญ กล่าวโดย ย่อโดยมีพักต้องคำนึงถึงปายฉลากทางอุดมการณ์ใด ๆ ก็ได้แก่ “การที่แต่ละคนสมัครใจเข้าช่วยเหลือซึ่งกันและกัน” โดยรัฐ จะสร้าง “ระบบประกันสังคม” เพื่อให้หลักประกันแก่ความจำ เป็นพื้นฐานของชีวิตของทุกคน ซึ่งนับเป็นการริเริ่มแห่งรัฐ ที่สำคัญในทางเศรษฐกิจและสังคม และด้วยหลักการพื้นฐาน 2 ประการที่ว่ามานี้ ที่เราได้เห็นถึงบทบาทและความรับผิดชอบ ของรัฐในโลกตะวันตก ในการเข้าแทรกแซงทางสังคมและ เศรษฐกิจในครั้งแรกของศตวรรษที่ 20

เค้าโครงฯ ของปรีดีนั้นหาใช่ลัทธิรัฐนิยมซึ่งยกย่อง เชิดชูบทบาทและอิทธิพลซึ่งมีความเบ็ดเสร็จเด็ดขาดทาง- เศรษฐกิจและสังคม รวมไปถึงการเข้าครอบครองปัจจัยการ- ผลิตทั้งหมดแต่เพียงฝ่ายเดียวของรัฐ ทั้งนี้ใช้หลักการวางแผน จากส่วนกลางในความหมายที่เป็นระบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทั้งหลายจะได้อาศัยการชี้แนะจากรัฐแต่เพียงอย่างเดียว

เราพึงกล่าวได้ในทำนองเดียวกันกับความเห็นของ ปรีดีว่า ประเทศไทยในฐานะที่เป็นประเทศเล็ก ๆ ควรที่จะ อาศัยหลักการพึ่งพาตนเองเป็นประการสำคัญ และการพึ่งพา ตนเองก็มีใช้การปิดตนเองจากโลกภายนอกแต่อย่างใดเลย ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นการธำรงไว้ซึ่งความเป็นตัวของตัวเองและเป็น อิสระจากอิทธิพลต่าง ๆ จากภายนอกให้มากที่สุดเท่าที่จะกระทำ ได้ ทั้งยังจะเป็นการปลอดภัยจากความเสียหายอันอาจจะเกิด ขึ้นได้จากการวางข้อจำกัดในรูปแบบต่าง ๆ ทางการค้าระหว่าง ประเทศ

หลักการพึ่งพาตนเองนั้นย่อมหมายถึง การให้ความสำคัญ แก่การพัฒนาาระบบต่าง ๆ ให้สมบูรณ์ขึ้นเป็นการภายในก่อนเป็นประการแรก ทั้งในด้านเศรษฐกิจการเกษตร การอุตสาหกรรม และการหัตถกรรม โดยทำนองที่จะเป็นการ- ประกันความพรั่งพร้อมและความก้าวหน้าของระบบต่าง ๆ ภายในประเทศ ในแง่นี้ คงจะมีได้ประโยชน์เสียทีเดียวที่เรา จะสถาปนาระบบเศรษฐกิจสังคมที่มุ่งให้เกิดความร่วมมือ ระหว่างรัฐและพลเมืองโดยทั่วไป และระบบที่ประสงค์จะ ประกันความจำเป็นพื้นฐานของชีวิตโดยทั่วหน้ากัน

เป็นที่น่ายินดีว่า ความคิดบางประการในเค้าโครงฯ ของปรีดี ได้รับการนำมาปฏิบัติจนสามารถเห็นผลได้ในปัจจุบัน ยกตัวอย่างเช่น ระบบประกันสังคมที่ค่อย ๆ ก้าวหน้าขึ้นเป็น ลำดับ แต่กระนั้น ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมอันใหญ่หลวง ยังคงดำรงอยู่ กล่าวคือในขณะที่ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ก้าวเข้ามามีอิทธิพลในทุกหย่อมหญ้าแล้ว เพื่อนร่วมชาติที่ยัง คงพึ่งพาเศรษฐกิจการเกษตรยังมีโอกาสไม่มากนักที่ จะเข้าร่วมในการปันส่วนแห่งทรัพยากร ผลผลิต และโภค- ทรัพย์เหล่านั้น

... ถ้าเราคงทำตามแบบเก่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองคราวนี้ไม่มีประโยชน์ เพราะเราไม่ทำสาระสำคัญคือ แก้ความผิดเคืองของราษฎร ...

ในปัจจุบัน ขณะที่ปรากฏการณ์ “โลกาภิวัตน์แห่งทุน” ได้เข้าตีตลาดและคุกคามเข้าไปถึงทุกระดับแห่งการดำรงชีวิตไม่ว่าจะเป็นระดับชาติหรือระหว่างประเทศ หรือแม้แต่ในระดับสังคมวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประเทศที่ยังประสบปัญหาความยากจนอยู่

ซึ่งรวมทั้งประเทศไทยซึ่งได้ผ่านวิกฤตการณ์และบทเรียนทางเศรษฐกิจที่สำคัญในปี 2540 ด้วยนั้น เราควรจะทบทวนโดยมองข้ามป้ายทางอุดมการณ์ทั้งหลายดูว่า ความคิดของปรีดีพนมยงค์ที่ได้ตกทอดเป็นมรดกมาแต่ปี 2476 ยังคงเหมาะสมและเป็นประโยชน์มากน้อยเพียงใด ทั้งนี้ ก็เพื่ออาจใช้เป็นทางเลือกทางหนึ่งสำหรับการพัฒนาประเทศในอนาคตได้ไม่มากนัก้อย

Le Panthéonอนุสรณ์สถานอันเป็นที่พำนักสุดท้ายของร่างรัฐบุรุษฝรั่งเศส ในกรุงปารีส

ข้อความภาษาฝรั่งเศสที่แปลได้ว่า “แด่นหาบุรุษ ด้วยคารวะจากมาตุภูมิ”

บรรณานุกรม

หนังสือและเอกสารภาษาต่างประเทศ

- BANOMYONG (PRIDI), *Ma vie mouvementée et mes 21 ans d'exil en Chine populaire*, UNESCON & Bangkok Post, Paris, 1972.
- BUDDHIMONGKOL (Anchanin), *L'évolution politique intérieure du Siam de 1933 jusqu'au début de 1942 : perceptions britanniques et françaises*, these microfilmée, Paris VII, 1989.
- CROUZATIER (Jean-Marie) (Éditeur), *Mutation du droit public en Asie du Sud-Est : Influences extérieures et adaptation*, Toulouse : Presse de l'Université des sciences sociales, 2001.
- _____. *Droit et Religions en Asie du Sud-Est*, Toulouse: Presse de l'Université des sciences sociales, 2002.
- DEVILLERS (Philippe), FISTIÉ (Pierre) & KHÔÏ (Lê Thàn), *L'Asie du Sud-Est*, t. II, dans BAUMONT (Maurice) (Éditeur), *Histoire du XXe siècle*, Sirey, Paris, 1971.
- FISTIÉ (Pierre), *L'évolution de la Thaïlande contemporaine*, Armond Colin, Paris, 1967.
- _____. *Sous-développement et utopie au Siam : le programme de réformes présenté en 1933 par Pridi Banomyong*, Mouton & Co., Paris, 1969.
- _____. *La Thaïlande*, coll. « Que sais-je? », n°1095, Paris : PUF, 1971.
- FORMOSO (Bernard), *Thaïlande: Bouddhisme renonçant, Capitalisme conquérant*, La documentation française, Paris, 2000.
- GALLAND (Xavier), *Histoire de la Thaïlande*, coll. « Que sais-je? », n°1095, Paris : PUF, 1998,
- JOLABHOOM (Thong Plaew), *La Thaïlande sous le régime constitutionnel*, 1940.
- MANARUNGSAN (Sompop), *Economic Development of Thailand, 1850-1950 : Response to the Challenge of the World Economy*, RijksUniversiteit Groningen, 1989.
- LUKSNA (Luang Pracherd Aksorn), *La constitution siamoise de 1932*, Éditions Domat-Montchrestien, Paris, 1933.
- VARUNYOU (Vishnu), *Les sources nationales et étrangères du constitutionalisme thaïlandais depuis 1932*, thèse microfilmée, Paris I, 1987.
- WYATT (David K.), *Thailand: A Short History*, Yale University Press, 1984.

หนังสือและเอกสารภาษาไทย

ปรีดี พนมยงค์, *ชีวประวัติย่อของปรีดี พนมยงค์*, วิษณุ วรรณุญ บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 4, เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปีชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (11 พฤษภาคม 2443–2543), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2544.

นิตยสาร “สารคดี”, *คือวิถึญาณเสรี ปรีดี พนมยงค์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (11 พฤษภาคม 2443–2543), กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.

วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร, *แนวความคิดทางเศรษฐกิจของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (11 พฤษภาคม 2443–2543), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2543.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (ผู้สัมภาษณ์), *ประสบการณ์และความเห็นบางประการของรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (11 พฤษภาคม 2443–2543), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2542.

เฉลิมเกียรติ ผิวฉนวน, *ความคิดทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์*, กรุงเทพฯ: มูลนิธิโกมล คีมทอง, 2529.

หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์), *เค้าโครงการเศรษฐกิจ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (11 พฤษภาคม 2443–2543), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2542.

สันติสุข โสภณสิริ, *ปรีดี พนมยงค์กับการสร้างสรรค์สติปัญญาแบบไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 2, เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ 100 ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส (11 พฤษภาคม 2443–2543), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก, 2542.

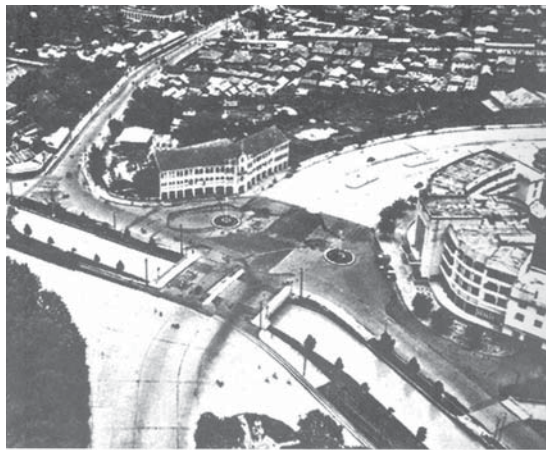
70 ปี โศกนาฏกรรมและการเฟื่อง

ชาติรี ประภิตนพการ

แผนที่กรุงเทพฯ ปี 2475
แสดงพื้นที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยุคแรก

วันที่ 9 กรกฎาคม 2549 ที่จะถึงนี้ ถือเป็นวาระครบรอบ 70 ปีของการเปิดใช้ตึกโศกนาฏกรรมศาสตร์อย่างเป็นทางการ โศกนาฏกรรมศาสตร์เป็นอาคารหลังแรกของมหาวิทยาลัย ซึ่งถูกสร้างขึ้นอย่างสวยงามแปลกตาและโดดเด่นมากหลังหนึ่งของยุคสมัย ด้วยฝีมือของสถาปนิกชื่อดังแห่งยุคสมัยเช่นกัน ตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา โศกนาฏกรรมศาสตร์ได้เข้าไปมีบทบาทในหน้าประวัติศาสตร์การเมืองและสังคมหลาย ช่วงหลายตอนที่น่าสนใจซึ่งไม่อาจจะหาได้จากประวัติอาคารหลังอื่น ๆ ในยุคสมัยเดียวกัน ดังนั้น ผู้เขียน

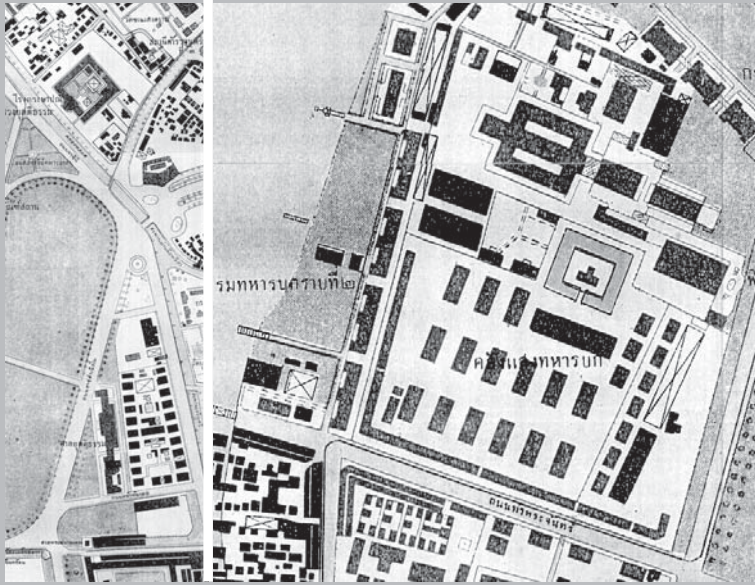
ภาพมุมสูงบริเวณสะพานผ่านพิภพลีลา มองเห็นตึกโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งเป็นสถานที่เรียนแรกเริ่มของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

จึงขอถือโอกาสในวาระครบรอบ 70 ปีโศกนาฏกรรมศาสตร์ในครั้งนี้ ทำการประมวลเรื่องราวเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมที่ถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่สำคัญที่สุด ขึ้นอีกครั้ง ภายใต้หลักฐานข้อมูลใหม่ ๆ หลายอย่างซึ่งผู้เขียนเองก็เพิ่งมีโอกาสได้เห็นเป็นครั้งแรก

โศกนาฏกรรมศาสตร์: ประวัติและการก่อสร้าง

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อแรกสถาปนาในปี 2477 นั้น ยังไม่มีสถานที่และอาคารเรียนเป็นของตนเอง ต้อง

¹ ผู้เขียนขอขอบคุณ หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ สำหรับคำเชิญชวนให้มาเขียนบทความนี้ และขอขอบคุณสำหรับข้อมูลแบบสถาปัตยกรรม รูปถ่าย และเอกสารต่าง ๆ จากหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ที่ช่วยให้ผู้เขียนสามารถเขียนบทความชิ้นนี้ได้อย่างสนุกมากขึ้น

แผนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปี 2475 ยังเห็นอาคาร 4 หลังเรียงเป็นแนวต่อกัน ซึ่งต่อมาจะถูกปรับให้เป็นตึกโดม

ตึกโดม ซึ่งเกิดจากการปรับปรุงเชื่อมต่ออาคารทั้ง 4 หลังของกรมทหารเดิม แล้วเสร็จในปี 2479

อาศัยอาคารโรงเรียนกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม² บริเวณเชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ปลายถนนราชดำเนินกลางเป็นสถานที่เรียน ต่อมาไม่นาน คือในปีเดียวกันนั่นเอง มหาวิทยาลัยได้ขอซื้อที่ดินเพื่อใช้เป็นสถานที่ถาวรของมหาวิทยาลัยบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาตรงส่วนที่เรียกว่า “ชานกำแพงพระนคร” ตั้งแต่ท่าพระจันทร์ถึงประตูท่าพระอาทิตย์ ซึ่งเป็นที่ดินของกองพันทหารราบที่ 4 กระทรวงกลาโหม และต่อมาในปี 2479 มหาวิทยาลัยได้รับที่ดินเพิ่มเติมจากกระทรวงกลาโหมใน ส่วนที่เป็นคลังสรรพาวุธ ทำให้มหาวิทยาลัยมีพื้นที่เพิ่มเป็นประมาณ 50 ไร่ดังที่ปรากฏในปัจจุบัน³

หลังจากที่ได้รับกรรมสิทธิ์พื้นที่บริเวณท่าพระ-จันทร์แล้ว มหาวิทยาลัยได้เริ่มทำการก่อสร้างอาคารโดยมี “ตึกบัญชาการ” หรือที่รู้จักกันต่อมาในชื่อว่า “ตึกโดม” เป็น

อาคารหลังแรกของมหาวิทยาลัย และเป็นอาคารสัญลักษณ์ที่สำคัญที่สุดของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตึกโดมถือว่าเป็นอาคารที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากอาคารทั่วไปคือ ไม่ได้เกิดขึ้นจากการออกแบบและก่อสร้างใหม่ทั้งหมด แต่เป็นการออกแบบโดยปรับปรุงจากอาคารที่มีอยู่เดิม 4 หลังซึ่งสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6 อาคารทั้ง 4 หลังนี้เป็นสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกสูง 2 ชั้น มีขนาดและรูปทรงเหมือนกัน วางเรียงต่อกันเป็นแนวยาวหันหน้าลงแม่น้ำเจ้าพระยา แนวทางการปรับปรุงอาคารคือ การทำหลังคาเชื่อมอาคารทั้งหมดเข้าด้วยกันให้เป็นอาคารหลังเดียว โดยพื้นที่ว่างตรงกลางระหว่างอาคารหลังที่ 2 และ 3 ถูกออกแบบใหม่ให้เป็นอาคาร 3 ชั้นและสร้างยอดโดมเป็นสัญลักษณ์อยู่ตรงกลางอาคาร

² แต่เดิมคือ “ห้างแบดแมนแอนดโก” ห้างตั้งสมัยรัชกาลที่ 5 ถูกสร้างขึ้นด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก สูง 2 ชั้น ต่อมา โอนมาเป็นโรงเรียนกฎหมายระยะเวลาหนึ่ง และสุดท้ายได้โอนมาเป็นที่ทำการของ “กรมโฆษณาการ” (กรมประชาสัมพันธ์) ในราวปี 2485 ต่อมา ถูกรื้อทิ้งและสร้างเป็นอาคารกรมประชาสัมพันธ์หลังใหม่ในปี 2504

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, 2535), หน้า 50-51.

ตึกโดมได้เริ่มทำการก่อสร้างปรับปรุงตั้งแต่เดือนกรกฎาคมปี 2478 แล้วเสร็จและทำพิธีเปิดอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2479 โดยมี พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา⁴ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล เสด็จมาเป็นประธานในพิธี

สถาปนิกที่รับผิดชอบออกแบบปรับปรุงตึกโดมครั้งนั้นคือ นายหมีว อภัยวงศ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นสถาปนิกที่มีชื่อเสียงและมีผลงานมากที่สุดคนหนึ่งของยุคสมัย สาเหตุที่

พนมยงค์) ความว่า

คณะกรรมการมหาวิทยาลัยได้ลงมติเห็นชอบในการซ่อมแซม ดัดแปลงสถานที่ๆ ทำการใหม่ ของมหาวิทยาลัยที่ตำบลท่าพระจันทร์ ให้ข้าพเจ้าจัดการหาช่างวางแปลนทั่วไปเสนอ หลังจากนั้นมา ข้าพเจ้าได้ขอให้กองสถาปัตยกรรมในกรมศิลปากร กระทรวงธรรมการวางแปลนให้ และในขณะเดียวกัน โดยที่ได้ทราบว่า นายหมีว อภัยวงศ์ได้เขียนแปลนตึกไปรษณีย์ใหม่งดงามมาก (ตึกไปรษณีย์กลาง บางรัก - ผู้เขียน) ข้าพเจ้าจึงได้ขอร้องให้นายหมีว

พิธีเปิดตึกโดมธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2479 คนซ้ายสุด พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานในพิธี และคนที่ 3 จากซ้ายคือ ผู้ประศาสน์การ ปรีดี พนมยงค์

ดร. เดือน บุญนาค เลขาธิการมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์คนแรก และเป็นผู้ชักชวนให้นายหมีว อภัยวงศ์มาออกแบบตึกโดม

ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทำให้ นายหมีว อภัยวงศ์ มีโอกาสเข้ามาทำการออกแบบปรับปรุงอาคารหลังแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้นั้นเกิดจากการชักชวนของดร.เดือน บุญนาค เลขาธิการคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ดังปรากฏในรายงานฉบับที่ 3/2478 ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ซึ่งเขียนโดย ดร. เดือน บุญนาค ถึงผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย (ปรีดี

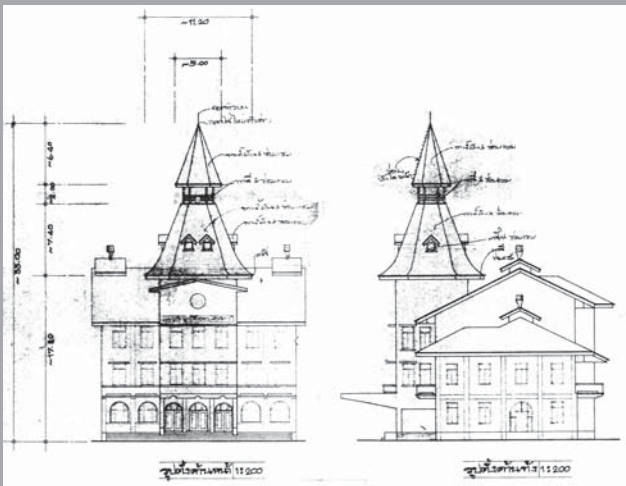
อภัยวงศ์ช่วยเหลือในการนี้ด้วย เมื่อได้เทียบแปลนของกองสถาปัตยกรรมกับแปลนของนายหมีว อภัยวงศ์แล้ว เห็นว่าแปลนอันหลังนี้มีรูปทรงงดงามมากกว่า ทั้งนี้ได้เสนอและเห็นชอบด้วยแล้ว ข้าพเจ้าจึงได้ให้นายหมีว อภัยวงศ์ เขียนแปลนรายละเอียดต่อไป และขอให้เขียนตรง dome กลางระหว่างตึก 2 กับที่ 3 ก่อน ซึ่ง ผนังนี้เสร็จเรียบร้อยแล้ว พร้อมทั้งรายการ และข้าพเจ้าก็ได้ประกาศประมูลแต่นี้⁵

⁴ ต่อมาในวันที่ 16 พฤศจิกายน 2481 พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา

⁵ หอมธ., รายงานที่ 3/2478 เรื่อง "ซ่อมแซมที่ทำการของมหาวิทยาลัย" วันที่ 3 พฤษภาคม 2478, หน้า 1.

ตึกโดมขณะกำลังก่อสร้าง

แบบตึกโดม
เขียนขึ้นในคราว
ซ่อมตึกโดมปี 2526

นอกจากจะทำการออกแบบแล้ว นายหมี อภัยวงศ์ ยังรับที่จะเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างด้วย โดยทางมหาวิทยาลัย ได้จ่ายค่าออกแบบครั้งนั้นแก่นายหมีเป็นเงินทั้งสิ้น 350 บาท และจ่ายเป็นเงินเดือนสำหรับการควบคุมการก่อสร้างเดือนละ 150 บาทจนกว่างานจะแล้วเสร็จ⁶

นอกจากจะทำการออกแบบแล้ว นายหมี อภัยวงศ์ ยังรับที่จะเป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างด้วย โดยทางมหาวิทยาลัย ได้จ่ายค่าออกแบบครั้งนั้นแก่นายหมีเป็นเงินทั้งสิ้น 350 บาท และจ่ายเป็นเงินเดือนสำหรับการควบคุมการก่อสร้างเดือนละ 150 บาทจนกว่างานจะแล้วเสร็จ⁶

มหาวิทยาลัยได้นำแบบของนายหมีไปทำการประกวดราคาเปิดซองประมูล เพื่อให้ผู้รับเหมาก่อสร้างในวันที่ 18 พฤษภาคม 2478 ซึ่งมีผู้ยื่นซองประมูลทั้งสิ้น 6 ราย คือ นายอิน ยี่ห่ออินท กี่ นายบุญชู ยี่ห่อเอี่ยม กี่ นายบุญทอง ผ่องแผ้ว โรงเรียนช่างก่อสร้าง อุเทนถวาย ยี่ห่อชีวลี และร้านศิลปกรรม พาณิช ของหลวงวิศาลศิลปกรรม ผลปรากฏ มหาวิทยาลัยได้ตกลงว่าจ้าง นายบุญชู ยี่ห่อเอี่ยม กี่ เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างเพราะเป็นผู้เสนอราคาต่ำที่สุดคือเพียง 18,200 บาท⁷ โดยเริ่มทำการก่อสร้างตั้งแต่ 1 กรกฎาคม 2478 มีกำหนด 6 เดือน

อย่างไรก็ตาม การก่อสร้างไม่สามารถเสร็จทันกำหนดการคือในเดือน ธันวาคม 2478 ได้ เนื่องจากมีฝนตกชุกผิดปกติในช่วงการก่อสร้าง ทำให้การหล่อคอนกรีตมีปัญหา อีกทั้งได้มีการแก้ไขแบบอาคารโดย นายหมี อภัยวงศ์ ออกแบบเพิ่มเติมส่วนกันสาดยาวออกมาอีกถึง 6 เมตรเหนือประตูทางเข้าหลัก ผู้รับเหมาจึงได้ขอขยายเวลาเพิ่มเติมอีก 3 เดือน ซึ่งจะมาแล้วเสร็จในเดือนมีนาคม 2479⁸

รายละเอียดการก่อสร้างตามที่กล่าวมา เป็นรายละเอียดเฉพาะการก่อสร้างตึกโดมที่เชื่อมระหว่างอาคาร 2 และ 3 เพียงเท่านั้น ส่วนการซ่อมแซมอาคาร 1 และ 4 รวมไปถึงการก่อสร้างหลังคาเชื่อมทั้งหมดนั้น ทางมหาวิทยาลัยได้แยกสัญญาออกไปต่างหาก ซึ่งยังไม่พบ

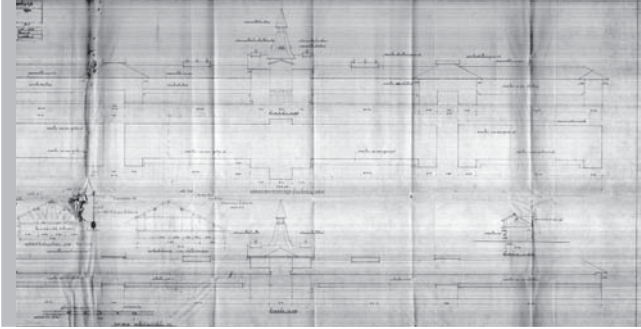
⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1.

⁷ หจมธ., ประกาศมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เรื่อง "การซ่อมแซมสถานที่" วันที่ 7 มิถุนายน 2478.

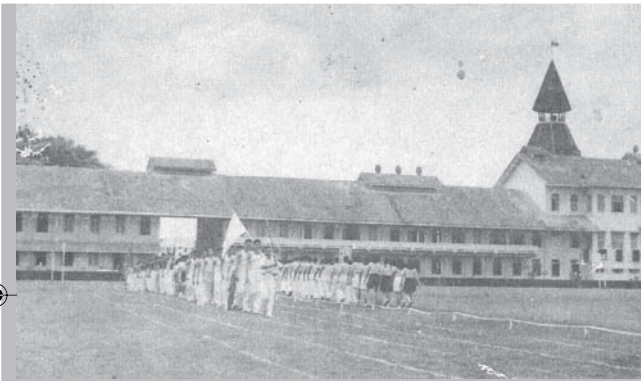
⁸ หจมธ., จดหมายจากนายบุญชู ยี่ห่อเอี่ยม กี่ ถึงเลขาธิการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง วันที่ 31 ธันวาคม 2478, หน้า 1.

ดึกโดมขณะกำลังก่อสร้าง

แบบดึกโดม ในคราวซ่อมดึกปี 2503 จะเห็นได้ว่าสถาปนิกมีการออกแบบเลนกับรูปทรงหลังคา ทำให้ตัวอาคารไม่แลดูยาวจนเกินไป

ดึกโดม มองเห็นช่องว่างระหว่างอาคาร 1 และ 2 ซึ่งถูกใช้เพื่อเป็นทางเดินเชื่อมระหว่างพื้นที่สนามฟุตบอลกับพื้นที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา

หลักฐานว่าใครคือผู้รับเหมาก่อสร้างและได้ทำการปรับปรุงแล้วเสร็จเมื่อใด อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงอาคารทั้งหมดแล้วเสร็จทันการเปิดใช้อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม 2479

รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ นายหิว อภัยวงศ์ ออกแบบไว้นั้น แสดงให้เห็นถึงวิสัยคิดในการปรับปรุงอาคารเก่ามาสู่การใช้งานใหม่ภายใต้รูปแบบใหม่ที่ลงตัวและสร้างความน่าสนใจให้เกิดขึ้นได้ไม่แพ้อาคารที่สร้างใหม่ทั้งหลาย

อาคารเดิมทั้ง 4 หลังยังคงถูกเก็บรักษาไว้ตามเดิม การออกแบบให้ดูเป็นอาคารเดียวกันทำโดยรื้อหลังคาเดิมลงและสร้างหลังคาใหม่เชื่อมอาคารทั้ง 4 เข้าด้วยกัน ช่องว่างระหว่างอาคารทั้ง 4 หลังซึ่งมีอยู่ 3 ช่อง แต่ละช่องกว้าง 7 เมตร

นายหิวตั้งใจเก็บไว้ 2 ช่องคือระหว่างดึก 1 กับดึก 2 และช่องระหว่างดึก 3 กับดึก 4 สาเหตุของการนี้อาจเป็นไปได้ว่า เพื่อใช้เป็นช่องทางเดินเชื่อมต่อไปสู่พื้นที่ทางทิศตะวันออกของมหาวิทยาลัย (ต่อมาคือสนามฟุตบอล) และเหนือช่องว่างระหว่างอาคารทั้ง 2 ช่องออกแบบชั้นหลังคาให้สูงขึ้น ซึ่งในเชิงความงามแล้ว หลังคาส่วนนี้ช่วยลดทอนความยาวของอาคารทางสายตาลง ช่วยให้อาคารไม่ดูยาวมากจนเกินไป และในแง่การใช้สอย ยังเป็นการช่วยเน้นทางเข้าได้

ส่วนช่องว่างระหว่างดึก 2 กับดึก 3 ถือเป็นจุดกึ่งกลางของอาคาร นายหิวออกแบบให้เป็นส่วนที่เด่นที่สุด โดยสร้างอาคารขึ้นใหม่มีความสูง 3 ชั้นเชื่อมต่อกับปลายมุขของอาคาร 2 และ 3 ทำให้ส่วนกลางของอาคารนี้มีความกว้างถึง 22 เมตร ซึ่งเพียงพอในการทำเป็นโถงทางเข้าและโถงบันได

หลักของอาคาร บนหลังคาออกแบบเป็นโดมยอดแหลมสูงประมาณ 16 เมตร เพื่อเน้นทางเข้าและเป็นสัญลักษณ์ของอาคาร รวมไปถึงเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยได้ด้วย

เพื่อให้สอดคล้องกับอาคารยอดโดมที่ออกแบบใหม่ในส่วนพื้นผิวของอาคาร 2 และ 3 จึงมีการปรับเปลี่ยนลวดลายใหม่ทั้งหมด ซึ่งเดิมมีลวดลายแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกสมัยรัชกาลที่ 6 โดยเปลี่ยนมาเป็นลวดลายที่มีลักษณะเรียบง่ายมากขึ้นตามสมัยนิยม อย่างไรก็ตาม ในส่วนของอาคาร 1 และ 4 ยังคงปล่อยให้มียลวดลายบัวหัวเสาแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกคงเดิมอยู่

ได้ขยายคาของยอดโดมด้านหน้า นายหิว อภัยวงศ์ ได้ออกแบบให้มีนาฬิกาขนาดใหญ่ติดตั้งไว้ ซึ่งเป็นลักษณะที่

ตึกโดม และเห็นลวดลายแบบตะวันตกของอาคาร 4
ที่สถาปนิกยังคงเก็บรักษาไว้

หมิว อภัยวงศ์ สถาปนิกผู้ออกแบบโดมธรรมศาสตร์

หมิว อภัยวงศ์ (ภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็น จิตรเสน อภัยวงศ์) ชื่อนี้เป็นที่รู้จักรับรู้ในแวดวงนักวิชาการทางสถาปัตยกรรมในประเทศไทยที่สนใจประวัติศาสตร์ของอาคาร ในช่วงหลังปี 2475 เป็นอย่างดี อันเนื่องมาจากผลงานการออกแบบสถาปัตยกรรมที่มีอย่างมากมายในช่วงระหว่างปี 2475-2490 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารสำคัญๆ ของยุคสมัยทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็น ตึกกรมไปรษณีย์กลางบางรัก ตึกแถวทั้ง 10 หลัง ริมนถนนราชดำเนินกลาง อาคารที่ทำการกระทรวงยุติธรรม

นิยมมากอย่างหนึ่งของอาคารในยุคดังกล่าว โดยทางมหาวิทยาลัยได้ติดต่อขอซื้อนาฬิกาชั้นดีจากห้างร้านชั้นนำในสมัยนั้นหลายแห่ง อาทิ บริษัทเดส์กูร์เอกาโบต์ (DESCOURS & CABAUD) และ ห้างบี.กริมแอนโก กรุงเทพฯ (B. GRIMM & CO. BANGKOK)⁹ เป็นต้น แต่สุดท้ายทางมหาวิทยาลัยก็ได้เลือก “นาฬิกาปารีส” สั่งพิเศษจากห้าง เอส.เอ.บี. ซึ่งเป็นของชาวฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ นาฬิกาดังกล่าวเป็นนาฬิกาลูกตุ้มเหล็ก 7 ชั้น มูลค่าถึง 1,250 บาท¹⁰

หลังคาโดมมุงด้วยกระเบื้องไม้สักอย่างดี พื้นอาคารปูด้วยกระเบื้องหินอ่อน ส่วนเฟอร์นิเจอร์ภายในทั้งหมดสั่งทำจาก “เกอร์สันเฟอนิเจอ”¹¹ วัสดุประกอบอื่น ๆ เช่น ญูแจ ลูกบิด บานพับ ฯลฯ สั่งซื้อชนิดอย่างดีที่สุดจากห้างวินด์เซอร์ แอนด์ โก (ห้างสี่ตา)¹² ซึ่งทั้งหมดได้ทำให้ตึกโดมเป็นตึกที่โดดเด่นและทันสมัยมากที่สุดหลังหนึ่งของยุคเลยก็ว่าได้

นายหมิว อภัยวงศ์ สถาปนิกผู้ออกแบบตึกโดมธรรมศาสตร์

⁹ หจมธ., ใบเสนอราคา ห้างบี.กริม แอนด์ โก กรุงเทพฯ ถึง นายหมิว อภัยวงศ์ วันที่ 20 พฤษภาคม 2478, หน้า 1.

¹⁰ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *ธรรมศาสตร์การเมืองไทย จากปฏิวัติ 2475 ถึง 14 ตุลา 2516* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2547), หน้า 42.

¹¹ หนังสือพิมพ์ *ธรรมศาสตร์* รายปักษ์ ปีที่ 1 เล่มที่ 2 วันที่ 15 เมษายน 2479 อ้างถึงใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511*, หน้า 52.

¹² หจมธ., ใบเสนอราคา ห้างวินด์เซอร์ แอนด์ โก ถึง ดร. เดือน บุนนาค วันที่ 12 กรกฎาคม 2478, หน้า 1.

(ร่วมออกแบบ) อาคารบางหลังที่เมืองใหม่ลพบุรี และ ตึกบังคับการ (ตึกโดม) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

แม้ว่าจะมีผลงานมากมาย แต่สิ่งที่น่าสนใจที่สุดคือประวัติเกี่ยวกับตัว หมิว อภัยวงศ์ กลับมีน้อย อย่างน่าประหลาดใจผิดกับสถาปนิกท่านอื่นของยุคสมัย ที่บางคนแทบไม่มีผลงานการออกแบบเลย แต่กลับเป็นที่รู้จักและมีประวัติค่อนข้างละเอียด ผู้เขียนเป็นคนหนึ่ง ที่สนใจประวัติของ หมิว อภัยวงศ์ แต่ด้วยข้อจำกัด หลายอย่างทำให้ไม่สามารถสืบค้นประวัติของสถาปนิก ที่มีชื่อเสียงโด่งดังในยุคสมัยท่านนี้ได้มากพอ ที่จะทำได้ในบทความนี้จึงเป็นเพียงการนำเสนอข้อมูลเบื้องต้น เท่านั้น

หมิว อภัยวงศ์ เป็นบุตรของ เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม อภัยวงศ์) กับมารดาชื่อนางถนอม ถือกำเนิดเมื่อปี 2448 นายหมิวเป็นพี่น้องต่างมารดากับหลวงโกวิทอภัยวงศ์ (ควง อภัยวงศ์)

เมื่อโตเป็นหนุ่ม หมิว อภัยวงศ์ ได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศส ในสาขาวิชาสถาปัตยกรรมที่ “โบซาร์” (Ecole des Beaux Arts) โดยออกเดินทางในปี 2461 โดยเรือลำที่ชื่อว่า “มิเตา” การเดินทางไปศึกษาต่อครั้งนั้น นายหมิวได้เดินทางไปพร้อมกับพี่น้องอีกสามคนคือนายควง อภัยวงศ์ นายเชียด อภัยวงศ์ และ นายแถบ อภัยวงศ์¹³ หลังจากเดินทางไปถึงฝรั่งเศสแล้ว สามพี่น้องได้แยกย้ายกันไปศึกษาตามแต่ละสาขาที่เลือกไว้ โดยตอนแรกนายควงกับนายหมิวไปอาศัยอยู่กับครูที่เมือง “ตูร์” (Tours) ต่อมา นายหมิวจึงแยกไปเข้าเรียนที่ “โบซาร์”¹⁴

ตึกกรมไปรษณีย์กลาง บางรัก

เนื่องจากศึกษาอยู่ที่ฝรั่งเศสและเป็นพี่น้องกับ นายควง อภัยวงศ์ ทำให้น่าเชื่อว่านายหมิวน่าจะได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์กับนักเรียนไทยคนสำคัญ ซึ่งจะเป็นแกนหลักของ “คณะราษฎร” ในเวลาต่อมา ไม่ว่าจะเป็น ร้อยโทแปลก ชิตตะสังคะ (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) หรือแม้กระทั่ง นายปรีดี พนมยงค์ เป็นต้น และจากข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้เอง น่าจะเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้นายหมิวมีโอกาสได้ออกแบบอาคารสำคัญหลายหลังในยุคที่คณะราษฎรและยุคที่จอมพล ป. พิบูลสงครามมีอำนาจอยู่ในสังคมไทย

หมิว อภัยวงศ์ แต่งงานกับสตรีชาวต่างชาติชื่อ เมรี อิริคสัน และภายหลังจากกลับมาทำงานที่เมืองไทยแล้ว นายหมิวก็ได้พาภรรยามาอยู่อาศัยที่เมืองไทยด้วย หน้าที่การงานภายหลังจากที่กลับมาเมืองไทยของนายหมิวนั้นยังไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจน แต่พบว่า ในช่วงระหว่างปี 2478-2480 นายหมิวได้เข้ามาทำหน้าที่ผู้ควบคุมการก่อสร้างของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ รับเงินเดือน 150 บาท¹⁵

¹³ ดู พูนผล อรุณรักถาวร, 84 ปีท่านผู้หญิงพวงร้อย (สนิทวงศ์) อภัยวงศ์ (กรุงเทพฯ: เราวันการพิมพ์, 2541)

¹⁴ ดู *ชีวประวัติพันตรีควง อภัยวงศ์*, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พันตรีควง อภัยวงศ์ วันที่ 13 มิถุนายน 2511 (พระนคร: ม.ป.พ., 2511)

¹⁵ หจมธ., รายงานที่ 3/2478 เรื่อง “ซ่อมแซมที่ทำการของมหาวิทยาลัย” วันที่ 3 พฤษภาคม 2478, หน้า 1.

ดึกแถวริมถนนราชดำเนินกลาง

อาคารที่ถือว่ามีความสำคัญและสำคัญหลังแรกที่ หมิว อภัยวงศ์ มีโอกาสออกแบบคือ ดึกกรมไปรษณีย์กลางบางรัก แต่อาคารที่หมิวออกแบบและถูกสร้างขึ้นหลังแรกคือ ดึกโดมธรรมศาสตร์ (ออกแบบในราวปี 2478 สร้างเสร็จในปี 2479) และในระหว่างการก่อสร้างดึกโดม หมิว อภัยวงศ์ ได้ทำการออกแบบและเขียนแบบอาคารอีกหลายหลังภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาทิ บ้านผู้ประศาสน์การ สโมสร และดึกแถวริมถนนพระจันทร์ แต่ทั้งหมดไม่ได้มีโอกาสสร้างจริง ทำให้หมิวยื่นหนังสือลาออกจากการทำหน้าที่ผู้ควบคุมการก่อสร้างของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี 2480¹⁶

ภายหลังจากที่ลาออกจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แล้ว ผู้เขียนยังไม่พบหลักฐานว่าหมิวได้เข้าทำงานในสถานที่ใดเป็นการถาวรหรือไม่ แต่มีข้อสังเกตคือ ในช่วงเวลาดังกล่าว เป็นช่วงที่กำลังทำการก่อสร้างดึกกรมไปรษณีย์กลางบางรัก (สร้างระหว่างปี 2478-2483)¹⁷ ดังนั้น อาจจะเป็นไปได้ที่หมิวได้เข้ามารับหน้าที่ควบคุมการก่อสร้างดึกหลังนี้

ซึ่งก็เป็นผลงานการออกแบบของนายหมิวเองด้วย

อีกทางหนึ่งที่เป็นไปได้มากคือ ในช่วงระหว่างปี 2482-2484 รัฐบาลได้เริ่มโครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยและดึกแถวริมถนนราชดำเนินกลาง ซึ่งหมิวรับหน้าที่ในการออกแบบดึกแถว 10 หลัง ริมถนนราชดำเนิน ซึ่งสร้างแล้วเสร็จในปี 2484 บางกระแสได้กล่าวว่านายหมิวได้เข้าทำงานเป็นสถาปนิกประจำสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์¹⁸ ซึ่งยังไม่มีหลักฐานยืนยันชัดเจนนัก อย่างไรก็ตามสิ่งที่แน่นอนที่สุดคือ แม้ว่า หมิว อภัยวงศ์ จะไม่มีหน่วยงานสังกัดที่ชัดเจน แต่นายหมิวคงจะมีความสัมพันธ์ที่ตึงเครียดกับคณะรัฐบาล

ในขณะนั้น โดยเฉพาะยุครัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีช่วงแรก (2481-2487) ดังปรากฏว่า นายหมิวได้มีโอกาสดำเนินงานสำคัญ ๆ ของรัฐบาลมากมาย ดังที่กล่าวไว้ในตอนต้น

นอกจากนี้ ยังมีอาคารอีกหลายหลังที่นักวิชาการบางท่านเชื่อว่า นายหมิว อภัยวงศ์ ได้ทำการออกแบบ เช่น อาคารสมาคมพาณิชย์จีน บ้านพระยามานวราชเสวี วังรื่นฤดีของสมเด็จพระภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดา สิริโสภาพัณณวดี และได้เคยร่วมเป็นคณะทำงานปรับปรุง “บ้านนรสิงห์” ของเจ้าพระยารามราฆพ ให้แก่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามด้วย¹⁹

ลักษณะงานออกแบบของ หมิว อภัยวงศ์ ส่วนใหญ่ถือว่ามีความสำคัญยุคทันสมัยมากในสังคมไทยขณะนั้น ถือเป็นผู้นำทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่สำคัญยิ่งคนหนึ่งของไทย หากจะเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมที่นายหมิวนิยมออกแบบกับรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุโรปสมัยนั้น ก็อาจเทียบ

¹⁶ หอมธ., ใบบันทึกเรื่อง “นายหมิว อภัยวงศ์ ขออนุญาตออกจากหน้าที่ผู้ควบคุมงานก่อสร้าง” วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2480, หน้า 1.

¹⁷ *ข่าวโฆษณาการ* ปีที่ 3 ฉบับที่ 5 (สิงหาคม 2483), หน้า 1076.

¹⁸ คำสัมภาษณ์ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2547 อ้างถึงใน มารุต บุณนาค และคณะ, *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2547), หน้า 30.

¹⁹ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511*, หน้า 51.

เคียงได้กับแนวทางศิลปะสถาปัตยกรรมที่รู้จักกันในยุโรปว่า “อาร์ต เดคโค” (Art-Deco)²⁰ แต่เป็นที่รับรู้ในสังคมไทยในชื่อ “สถาปัตยกรรมแบบทันสมัย” ซึ่งมีลักษณะทั่วไปคือ เน้นความเรียบง่ายของรูปทรง นิยมใช้รูปทรงเรขาคณิต หลังคาทรงตัด (หลังคาแบนแบบมีลาดฟ้า หรือก่อแผงคอนกรีตขึ้นมาโดยรอบอาคารเพื่อบังหลังคา) ที่สำคัญคือ ไม่นิยมประดับตกแต่ง

แบบเมืองร้อนของไทย ซึ่งต้องการหลังคาทรงสูงและกันสาดเพื่อกันแดดกันฝนมากกว่าอาคารรูปทรงตะวันตก ซึ่งทำให้ตึกโดมเป็นตึกหลังเดียวที่ดูเหมือนว่า หมิว อภัยวงศ์ ให้ความสำคัญกับเรื่องนี้ เพราะการออกแบบภายหลังจากนี้ของนาย-หมิวทั้งหมดดูจะไม่ได้เน้นเรื่องสภาพภูมิอากาศแบบเมืองร้อนอีกเลย

หลังจากมีงานให้ออกแบบอย่างมากมายในช่วงปลายทศวรรษ 2470 ถึงต้นทศวรรษ 2480 แต่หลังจากสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วยสาเหตุใดไม่ปรากฏ นายหมิว อภัยวงศ์ และครอบครัวได้ย้ายกลับไปพำนักอาศัยที่ประเทศฝรั่งเศสอีกครั้ง ซึ่งการกลับไปฝรั่งเศสครั้งนี้ หมิว อภัยวงศ์ ได้หย่าขาดกับ นางเมรี อิริคสัน และต่อมาในช่วงหลังปี 2490 นายหมิวได้เดินทางกลับประเทศไทยอีกครั้ง ซึ่งการกลับมาครั้งนี้ นายหมิวได้แต่งงานใหม่กับสตรีชาวไทยและอาศัยอยู่กับครอบครัวที่บ้านแถบทุ่งมหาเมฆ

ที่น่าสังเกตคือ การกลับมาในครั้งนี้ไม่ปรากฏว่า หมิว อภัยวงศ์ ได้มีโอกาสออกแบบก่อสร้างอาคารที่สำคัญใด ๆ อีกเลย จนกระทั่งเสียชีวิตลงในปี 2506

โบราณคดี: ที่มาและความหมาย

เนื่องจากรูปทรงอันโดดเด่นสะดุดตาของตึกโดมจนกลายมาเป็นสัญลักษณ์สำคัญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำให้ตลอดระยะเวลาหลายสิบปีที่ผ่านมา รูปแบบของโดมธรรมศาสตร์จึงมีผู้สนใจหลายท่านพยายามให้คำอธิบายในเรื่องที่มาและความหมายของรูปทรง ตลอดจนแนวความคิดของสถาปนิกผู้ออกแบบมาโดยตลอด

คำอธิบายที่ดูประหนึ่งได้กลายเป็นตำนานที่มาของรูปทรงโดมธรรมศาสตร์ไปแล้วคือ มีการเล่าต่อ ๆ มาว่า

ลวดลายอาคารแต่นิยมเล่นกับจังหวะเส้นสายแนวตั้งแนวนอนอย่างชัดเจน²¹

แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ ตึกโดมธรรมศาสตร์ หมิว อภัยวงศ์ กลับออกแบบในลักษณะที่แตกต่างออกไปคือ เน้นแสดงรูปทรงหลังคาจั่วทรงสูงอย่างชัดเจน และออกแบบกันสาดหรือชายคาอาคารต่อเติมเพิ่มเข้าไปในอาคารหลายส่วนทั้งด้านหน้าและหลังอาคาร แสดงให้เห็นถึงความใส่ใจต่อสภาพภูมิอากาศ

²⁰ พริยะ ไกรฤกษ์, *ศิลปกรรมหลัง พ.ศ. 2475 = Art since 1932* (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), หน้า 32.

²¹ ดู ชชาติ ประภิตนนทการ, *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมือง หลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2548), หน้า 13-46.

ผู้ประศาสน์การ นายปรีดี พนมยงค์ ให้หลักในการออกแบบ แก่ หมิว อภัยวงศ์ ว่าให้ใช้หลัก “ประหยัด สวยงาม ทันสมัย” และเล่าต่อมาว่า เมื่อนายหมิวกำลังพิจารณาว่าจะทำอย่างไรกับ อาคารเก่า 4 หลังให้กลายเป็นอาคารใหม่หลังเดียว นายหมิว คิดว่าตรงกลางตึกนั้นควรมีสัญลักษณ์ที่โดดเด่นแสดงถึง ภูมิปัญญาของการศึกษา ขณะนั้นนายหมิวเลื้อยไปเห็น ปลายดินสอเข้า เลยคิดว่าจะใช้รูปทรงของปลายดินสอเป็น สัญลักษณ์สำคัญของอาคาร จึงดัดแปลงรูปทรงให้ กลายเป็นยอดโดมดังที่เห็นในปัจจุบัน²² ความหมาย ของโดมธรรมศาสตร์จึงเปรียบเสมือนปลายดินสอที่ จดจารบันทึกในสมุดบนท้องฟ้าเล่าเรื่องราวอันไม่จบ ลื่นของชีวิตผู้คนบนดินแดนธรรมศาสตร์²³

คำอธิบายข้างต้นเท่าที่สืบค้นเอกสารที่เกี่ยวข้อง น่าจะเป็นเพียงตำนานที่ต้องการอธิบายกำเนิด แห่งรูปทรงสถาปัตยกรรมที่ในสายตาคนทั่วไปมอง แล้วเห็นว่าแปลกตา โดยที่ยังไม่สามารถหาหลักฐาน ยืนยันที่ชัดเจนได้

คำอธิบายที่แตกต่างไปอีกแบบหนึ่งซึ่งเริ่ม ได้รับการกล่าวถึงมากขึ้นในปัจจุบันคือ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ให้แนวคิดแก่นายหมิวว่า ตึกที่จะสร้าง ควรให้มีลักษณะโดดเด่น สะท้อนอุดมการณ์ของคณะ ราษฎร พ.ศ. 2475 ดังหลักที่ 6 ในหลัก 6 ประการ ของคณะราษฎรที่กล่าวว่า “จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ ราษฎร” ซึ่งได้นำมาสู่การออกแบบรูปทรงกรวยยอดแหลม 2 ชั้น โดยที่ฐานของทรงกรวยออกแบบเป็น 6 เหลี่ยมอันหมายถึง ถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ส่วนยอดแหลม หมายถึง การบรรลุความปรารถนาสูงสุด และอาคารปีก 2 ปีกด้าน ทำพระจันทร์และทำพระอาทิตย์ที่เป็นอาคารเดิมของค่าย-

ทหาร น่าจะหมายถึงการศึกษาที่แผ่ขยายวงกว้างในหมู่ราษฎร ดังคำกล่าวรายงานของนายปรีดี พนมยงค์เมื่อวันเปิดตึกโดม อย่างเป็นทางการว่า “มหาวิทยาลัยย่อมอุปมาประดุจบ่อน้ำ บำบัดความกระหายของราษฎร ผู้สมัครแสวงหาความรู้อัน เป็นสิทธิและโอกาสที่เขาควรมีควรได้ตามหลักแห่งเสรีภาพ ในการศึกษา”²⁴

ที่มาของรูปทรงโดมตามคำอธิบายข้างต้นมีความน่า

กระทรวงยุติธรรม ออกแบบให้มีแนวเสาด้านหน้า 6 ต้นเป็นสัญลักษณ์ของหลัก 6 ประการ

สนใจเพราะเป็นการอธิบายที่เชื่อมโยงให้สอดคล้องกับอุดม- การณ์ของคณะราษฎรเรื่องหลัก 6 ประการ เพราะการถือ กำเนิดขึ้นของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ถือเป็นส่วนหนึ่งจาก หลัก 6 ประการของคณะราษฎร ที่สำคัญคือ ตึกอาคารในยุค สมัยนั้นหลายตึกได้พยายามออกแบบรูปทรงและองค์ประกอบ ต่างๆ ให้สะท้อนหลัก 6 ประการดังกล่าวจริง เช่น ตึกที่ทำ

²² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511*, หน้า 51-52.

²³ อารังศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์, *ธรรมศาสตร์การเมืองไทย จากปฏิวัติ 2475 ถึง 14 ตุลา 2516*, หน้า 42.

²⁴ คำสัมภาษณ์ ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์ เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2547 อ้างถึงใน มารุต บุณนาค และคณะ, *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, หน้า 30.

การกระทรวงยุติธรรม ศาลากลางจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (หลังเดิม) อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เป็นต้น²⁵

อย่างไรก็ตาม ไม่จำเป็นเสมอไปว่า อาคารที่สร้างขึ้นในยุคคณะราษฎรนี้จะต้องสะท้อนแนวคิดเรื่องหลัก 6 ประการออกมายังรูปทรงสถาปัตยกรรม โดยเฉพาะในกรณีของตึกโดมธรรมศาสตร์นี้ยังไม่น่าจะเป็นไปได้ เพราะถ้าพิจารณารูปทรงโดมให้ที่จะเห็นฐานของโดมนั้นเป็นฐาน 8

เห็นว่ามัลักษณะอาคารเป็นทรงกรวยยอดแหลมคล้ายกับกระแสนิยมในทางสถาปัตยกรรมในยุโรปช่วงดังกล่าวที่รู้จักกันในชื่อว่า “ฟื้นฟูโกธิค” (Gothic Revival) อันเป็นกระแสหนึ่งทางสถาปัตยกรรมที่นิยมการ “ฟื้นฟู” (Revival) รูปแบบสถาปัตยกรรมโบราณยุคต่าง ๆ ในอดีตขึ้นมาใหม่ ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ ค.ศ. 1720 โดยประมาณ²⁶

ในประเทศฝรั่งเศส อังกฤษ และเยอรมัน รูปแบบสถาปัตยกรรมโกธิคยังมีสถานะเชิงความหมายพิเศษอีกประการคือ เป็นรูปแบบที่เชื่อกันว่าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมประจำชาติ เมื่อมีโครงการก่อสร้างที่สำคัญเป็นเสมือนหน้าตาของหน่วยงานหรือประเทศครั้งใด รูปแบบโดยส่วนใหญ่ที่ถูกเลือกใช้มักจะเป็นรูปแบบ “ฟื้นฟูโกธิค” ตัวอย่างสถาปัตยกรรม “ฟื้นฟูโกธิค” ในประเทศอังกฤษที่สำคัญคือ อาคารรัฐสภาของประเทศอังกฤษ ณ กรุงลอนดอน ในส่วนของประเทศฝรั่งเศส รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบ “ฟื้นฟูโกธิค” ก็ดำรงความหมายเป็นสัญลักษณ์ของประเทศเช่นเดียวกัน และเป็นที่นิยมสร้างกันโดยทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่หลัง “การปฏิวัติฝรั่งเศส” เป็นต้นมา²⁷

อาคารศาลาอยุธยา ออกแบบให้มีแนวเสาด้านหน้า 6 ต้นเป็นสัญลักษณ์ของหลัก 6 ประการ

เหลี่ยมมีฐาน 6 เหลี่ยมแต่อย่างใด

คำอธิบายที่ผู้เขียนเห็นว่ามีความเป็นไปได้มากที่สุดบนหลักฐานข้อมูลที่จำกัด ณ ปัจจุบันคือ การอธิบายโดยพิจารณาจากบริบททางสังคมไทย ขณะนั้นควบคู่ไปกับบริบทแวดล้อมตัวสถาปนิกและรูปแบบสถาปัตยกรรมที่มีมาก่อนหน้านี้ประกอบเข้าด้วยกัน

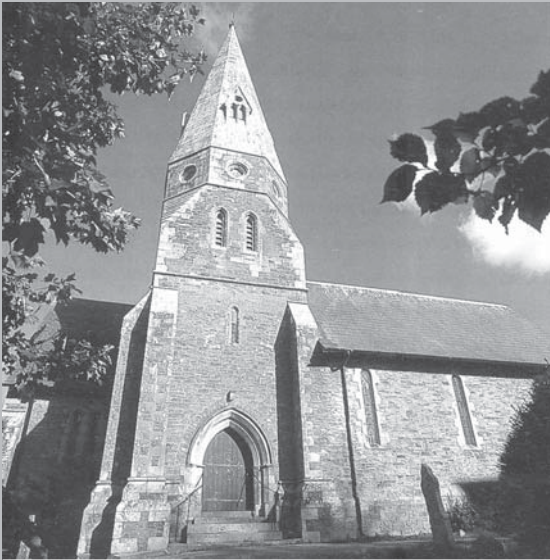
เมื่อพิจารณารูปทรงเฉพาะตัวโดมธรรมศาสตร์ จะ

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่แปลกหาก หมิว อภัยวงศ์ จะเลือกใช้รูปแบบที่มีความหมายสำคัญดังกล่าวมาดัดแปลงใช้เป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เพราะหากพิจารณาภูมิหลังทางการศึกษาของ หมิว อภัยวงศ์ ก็จะพบว่า นายหมิวมีพื้นฐานการศึกษาจากโบซาร์ (École des Beaux Arts) ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งหลักสูตรการศึกษาของสถาบันนี้ ในช่วงเวลานั้นก็มุ่งเน้นการเรียนการสอนสถาปัตยกรรมแนวทางคลาสสิกและรูปแบบสถาปัตยกรรมแนวทาง

²⁵ ดู ชชาติ ประภิตนันทการ, *คณะราษฎรฉลองรัฐธรรมนูญ: ประวัติศาสตร์การเมือง หลัง 2475 ผ่านสถาปัตยกรรม “อำนาจ”*, หน้า 38-46.

²⁶ วิจิตร เจริญพักตร์, *ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมตะวันตก* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 217.

²⁷ ดู Brooks Chris, *The Gothic Revival* (London: Phaidon, 1999), p. 260-273.

โบสถ์ St Mary s, Par, Cornwall สร้างในปี ค.ศ. 1848 จะมองเห็นยอดอาคารที่มีลักษณะคล้ายกับตึกโดม

ตัวอย่างสถาปัตยกรรม "พินฟูโกธิค" ในยุโรป สร้างในปี ค.ศ. 1881

การก่อสร้าง (ตึกโดม - ผู้เขียน) ดำเนินแบบคนละอย่างกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพราะทางจุฬาลงกรณ์ฯ เป็นแบบไทยลายกนกของเราเป็นฝรั่งเศสเจี๊ยบ²⁸

นอกจากนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย และ ดร.เดือน บุนนาค (ผู้ชักชวน หมิว อภัยวงศ์ มาออกแบบตึกโดม) ต่างก็เป็นนักเรียนฝรั่งเศสด้วยกัน ดังนั้น จึงยังมีความเป็นไปได้ที่บุคคลทั้งสองท่านจะประทับใจรูปทรงโดมแบบสถาปัตยกรรม "พินฟูโกธิค" ดังกล่าว จนเป็นเหตุสำคัญนำมาสู่การออกแบบอาคารให้เป็นรูปโดมก็ได้²⁹ แต่ทั้งนี้ รูปทรงโดมธรรมศาสตร์ที่สร้างขึ้นก็มีใช่เป็นการลอกเลียนโดยตรงเสียทีเดียว เพราะโดมที่ธรรมศาสตร์มีการประยุกต์รูปแบบออกไปคือมีรายละเอียดที่เรียบเกลี้ยงมากขึ้น และเพิ่มการซ้อนชั้นของโดมเป็น 2 ชั้น ซึ่งไม่ปรากฏโดมแบบนี้ในยุโรปแต่อย่างใด

ควรกล่าวด้วยว่า หากพิจารณาเฉพาะในเชิงรูปแบบ โดมธรรมศาสตร์มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับรูปทรงของโดมสององค์ที่วังพญาไท

คือ พระที่นั่งพิมานจักรีและพระที่นั่งศรีสุทธินิवासไม่น้อย ซึ่งพระที่นั่งทั้งสององค์สร้างในสมัยรัชกาลที่ 6 มีนักวิชาการบางท่านอธิบายว่า การสร้างโดมธรรมศาสตร์เสมือนดึงเอาจุดเด่นของโดมทั้งสองมาผสมผสานกัน กล่าวคือ นำเอารูปทรงแปดเหลี่ยมฐานกว้างมียอดแหลมมาจากพระที่นั่งศรีสุทธินิवास และเพิ่มองค์ประกอบของหน้าต่างเล็ก ๆ 6 ช่องบนยอดโดม

“พินฟู” ทั้งหลายอันรวมไปถึงรูปแบบสถาปัตยกรรม “พินฟูโกธิค” ด้วยเช่นกัน

เมื่อดูจากเอกสารร่วมสมัย ขณะที่ก่อสร้างตึกโดม ก็พบว่า มีการพูดถึงรูปทรงตึกโดมธรรมศาสตร์ว่ามีรูปทรงแบบฝรั่งเศสอย่างชัดเจน แม้ว่าจะไม่ได้ระบุว่าเป็น “โกธิค” ก็ตาม ดังข้อความว่า

²⁸ หนังสือพิมพ์ ธรรมศาสตร์ รายปักษ์ ปีที่ 1 เล่มที่ 2 วันที่ 15 เมษายน 2479 อ้างถึงใน ชาวนุวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511*, หน้า 52.

²⁹ พึงระลึกไว้เสมอว่า การลอกเลียนหรือรับอิทธิพลทางรูปแบบสถาปัตยกรรมจากสังคมยุโรปมาใช้ในสังคมไทย ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากแนวความคิดที่เหมือนกันกับต้นแบบ โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นการหยิบยืมรูปแบบมาใช้ภายใต้เหตุผลและบริบทเฉพาะของสังคมไทยเอง โดยไม่เกี่ยวกับปรัชญาดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมต้นแบบเลย

ตัวอย่างงาน
สถาปัตยกรรมโกธิคใน
ฝรั่งเศสที่นิยมใช้
หลังคาทรงแหลมสูง

คล้ายกับส่วนหลังคาของพระที่นั่งพิมานจักรี³⁰ โดยเฉพาะลักษณะการซ้อนชั้นโดมเป็น 2 ชั้นของพระที่นั่งพิมานจักรีและพระที่นั่งศรีสุทธินิवासันนั้นมีความละม้ายกับที่โดมธรรมศาสตร์ แต่แตกต่างกันที่ขนาดและสัดส่วนเท่านั้น

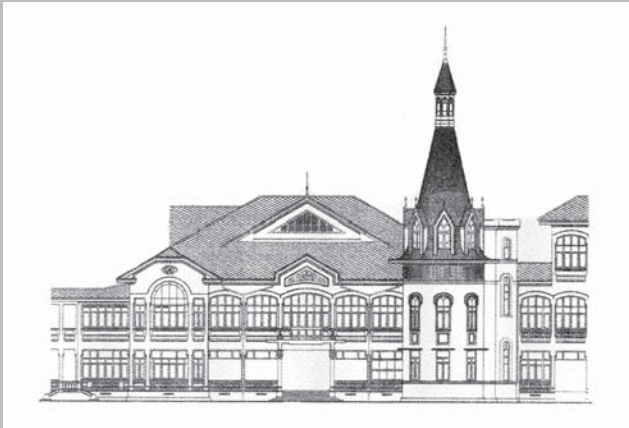
ย้อนกลับมาพิจารณาบริบทของสังคมไทยขณะนั้น ถ้าหากจะพยายามมองอย่างเชื่อมโยงกับหลัก 6 ประการของคณะราษฎร ก็มีความเป็นไปได้เช่นกันที่อุดมการณ์นี้จะถูกนำเข้ามาผสมผสานเป็นหนึ่งในแนวคิดการออกแบบ (แต่ไม่ใช่ดั่งที่มีผู้อธิบายว่าเป็นการออกแบบฐานโดมให้เป็น 6 เหลี่ยม) ซึ่งถ้าจะเกี่ยวข้องก็น่าจะเป็นเพียงในส่วนหน้าต่างยื่นเล็ก ๆ ที่ยื่นออกมาจากหลังคาโดมทั้งสิ้นด้านมากกว่า ซึ่งปรากฏว่ามีทั้งหมด 6 ช่องด้วยกัน หากนายปรีดี พนมยงค์ ได้มีโอกาสให้แนวคิดเรื่องหลัก 6 ประการของคณะราษฎรจริงดังที่มีผู้กล่าวไว้ ก็น่าจะเป็นองค์ประกอบของช่องหน้าต่างทั้ง 6 นี้เท่านั้นที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่อุดมการณ์ดังกล่าว

และแม้ว่าช่องหน้าต่างทั้ง 6 จะไม่ได้ตั้งใจสร้างเพื่อ

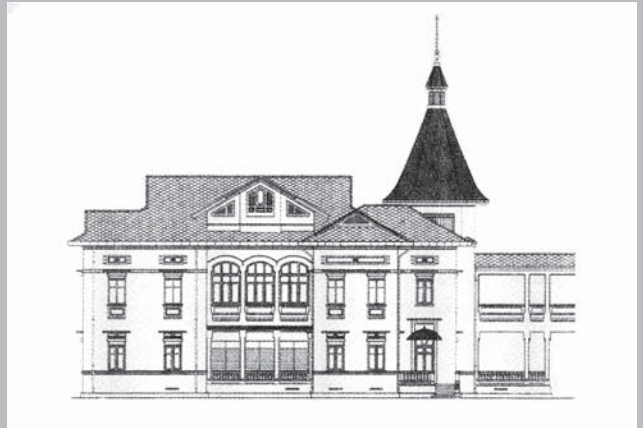
สะท้อนหลัก 6 ประการก็ตาม รูปทรงทางสถาปัตยกรรมโดยรวมของตึกโดมธรรมศาสตร์ที่แตกต่างจากจารีตสถาปัตยกรรมในอดีต ซึ่งมีความแปลกตาและดูทันสมัย ก็ทำหน้าที่สะท้อนให้เห็นบรรยากาศของยุคสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้อย่างชัดเจน อันเป็นบรรยากาศแห่งยุคสมัยที่ผู้คนในสังคมถูกทำให้เชื่อว่าตนเองกำลังก้าวเข้าสู่สังคมรูปแบบใหม่ที่มีความเจริญก้าวหน้า กำลังก้าวเข้าสู่ “ยุคไทยใหม่” ที่แตกต่างจากอดีตอย่างสิ้นเชิง โดยสะท้อนและแสดงผ่านสิ่งต่าง ๆ ที่ภาครัฐ (คณะราษฎร) สร้างขึ้นและกระตุ้นเตือนอยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นการปกครองแบบใหม่ วัฒนธรรมรูปแบบใหม่ ๆ ในยุคคณะราษฎร เช่น การแต่งกายแบบใหม่ การพูดจาแบบใหม่ ภาษาใหม่ ฯลฯ ซึ่งแน่นอนว่า งานสถาปัตยกรรมรูปแบบใหม่ที่แปลกตาและโดดเด่นจากที่เคยมีในอดีตเช่นตึกโดมธรรมศาสตร์นี้ ย่อมเป็นเครื่องมือประการหนึ่งที่ช่วยเสริมให้ผู้คนในสังคมไทยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองรู้สึกตื่นตา ตื่นเต้น และตื่นตัวไปกับความก้าวหน้าทันสมัยของสังคมไทยใหม่ในระบอบรัฐธรรมนูญได้ไม่น้อยทีเดียว

ดังนั้น หากจะสรุปที่มาและความหมายของโดมธรรมศาสตร์ก็พอจะกล่าวได้ว่า สถาปนิกผู้ออกแบบได้รับแรงบันดาลใจทางรูปแบบบางส่วนมาจากรูปแบบสถาปัตยกรรม “ฟีนฟูโกธิค” ในฝรั่งเศส ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมรูปแบบหนึ่งในขณะนั้น โดยสถาปนิกนำมาดัดแปลงให้มีรูปทรงที่แปลกตาจากเดิมและอาจจะผสมผสานกับอุดมการณ์ทางการเมืองของคณะราษฎร (หลัก 6 ประการ) ในส่วนการออกแบบองค์ประกอบอาคารอื่นก็เน้นความเรียบง่าย แต่แลดูทันสมัย โดยทั้งหมดมีเป้าประสงค์เพื่อให้ตึกโดมแสดงความเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และสะท้อนบรรยากาศและความหมายแห่ง “ยุคไทยใหม่” ภายใต้ระบอบรัฐธรรมนูญในยุคคณะราษฎร ซึ่งเป็นความหมายเดียวกับสถาปัตยกรรมอื่น ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นในยุคสมัยเดียวกัน

³⁰ เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์, “โดม ไตโนดินแดน,” *นามาสถาปัตยกรรม* (กรุงเทพฯ: สารคดี, 2547), หน้า 174.

แบบพระที่นั่งนิมานจักรี

แบบพระที่นั่งศรีสุทธินิवास

โตมรรณศาสตร์และการเมือง

โตมรรณศาสตร์ตลอดเวลา 70 ปีที่ผ่านมา ได้ตั้งตระหง่านริมแม่น้ำเจ้าพระยาผ่านเหตุการณ์สำคัญทางสังคมและการเมืองไทยมาอย่างมากมายชนิดที่หากเป็นคนก็ถือว่าเป็นบุคคลที่ผ่านประสบการณ์ร้อนหนาวมาอย่างโชกโชนเลยทีเดียว และคงจะไม่เกินเลยไปที่จะกล่าวว่า ในประวัติศาสตร์การเมืองสมัยใหม่ของไทย (พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา) คงไม่มีสถาปัตยกรรมหลังใดที่จะมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์การเมืองไทยมากเท่ากับโตมรรณศาสตร์ นอกจากจะทำหน้าที่เสมือนตึกอำนวยการของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นส่วนหนึ่งของอาคารเรียนซึ่งเป็นประโยชน์ใช้สอยหลักแล้ว ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ตึกโดมหลังนี้ได้ถูกใช้ไปในกิจกรรมที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มากมายอย่างไม่น่าเชื่อ

ยอดโตมรรณศาสตร์ ซึ่งประกอบไปด้วยช่องหน้าต่าง 6 ช่องอันอาจหมายถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎร

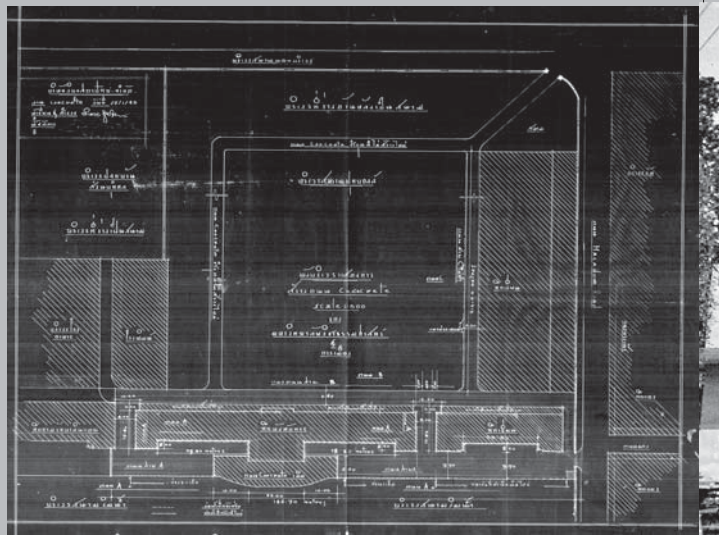
ตั้งแต่ปี 2478 จนถึงปี 2482 ตึกโดมในส่วนของปีกอาคาร 1 ฝั่งท่าพระจันทร์ นายปรีดี พนมยงค์ได้แบ่งเนื้อที่ส่วนนี้ไว้เพื่อใช้เป็นหอพักสำหรับนักศึกษาที่มีฐานะยากจนจากต่างจังหวัด โดยเรียกว่า “นิคมนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง” หรือเรียกโดยย่อคือ “นิคม มธก.” สามารถรับนักศึกษาได้ประมาณ 100 คน โดยมีอาจารย์ เจ. เอฟ. ฮัตเจสตัน เป็นผู้อำนวยการนิคมมหาวิทยาลัย³¹

หลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีประกาศเข้าร่วมเป็นพันธมิตรสงคราม (อย่างจำใจ) กับประเทศญี่ปุ่น และทำสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 2 ในปี 2484 ซึ่ง นายปรีดี พนมยงค์ไม่เห็นด้วยกับการตัดสินใจของรัฐบาลในครั้งนั้น ส่งผลให้นายปรีดี พนมยงค์ต้องพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีและการเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยขึ้นดำรงตำแหน่ง

³¹ มารุต บุณนาท, “สำนักโหนดหมายชูประเทศไทย,” ใน มารุต บุณนาท และคณะ, *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, หน้า 49.

ภาพถ่ายทางอากาศตึกโดมปี 2489
หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

แผนที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปี 2493 และเห็นอาคาร 4 ปีกตึกโดมฝั่ง
ท่าพระอาทิตย์ซึ่งถูกยึดไปเป็นส่วนหนึ่งของกรมการรักษาดินแดน
หลังเหตุการณ์ “กบฏวังหลวง” ในปี 2492

“ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์” ในหลวงรัชกาลที่ 8 แทนเหตุการณ์นี้ให้นายปรีดีติตติลใจก่อตั้ง “ขบวนการเสรีไทย” ขึ้นภายในประเทศ ซึ่งเป้าหมายสำคัญคือต่อต้านการยึดครองของญี่ปุ่น ทั้งนี้ นายปรีดีตั้งในอีกสถานะหนึ่งคือผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ใช้ห้องบริเวณชั้น 2 ของตึกโดมธรรมศาสตร์เป็น “ศูนย์บัญชาการเสรีไทย” ตลอดช่วงสงคราม นอกจากนี้ในปี 2488 ตึกโดมยังได้ถูกแบ่งพื้นที่ในส่วนปีกอาคาร 4 ของตึกโดมฝั่งท่าพระอาทิตย์ไว้เป็นสถานที่เก็บอาวุธสงครามที่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายสัมพันธมิตร อาทิ ปืนกลเอ็มทีร์ ปืนคาบิณ ปืนทอมสัน ปืนสั้น 11 มม. ปืนบาซูก้า และลูกปืนนับแสนนัด ซึ่งอาวุธเหล่านี้จะถูกส่งต่อไปยังหน่วยเสรีไทยในต่างจังหวัดอีกทอดหนึ่ง³²

เมื่อสงครามสิ้นสุดลงด้วยความพ่ายแพ้ของญี่ปุ่น สถานภาพของประเทศไทยเกือบต้องกลายเป็นประเทศแพ้สงคราม แต่ด้วยผลงานของขบวนการเสรีไทยทำให้ประเทศไทยไม่ตกอยู่ในสถานภาพประเทศแพ้สงคราม เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้บทบาทและสถานะของนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้นำเสรีไทยและมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในฐานะศูนย์บัญชาการเสรีไทยได้รับการยกย่องโดดเด่นสูงขึ้นอย่างชัดเจน

แต่หลังจากเหตุการณ์สวรรคตอย่างกะทันหันของรัชกาลที่ 8 ในปี 2489 อนาคตทางการเมืองของปรีดี พนมยงค์ และภาพพจน์ของธรรมศาสตร์ก็ดูเหมือนจะถดถอยลงตามไปด้วยเช่นเดียวกัน ปรีดีต้องลี้ภัยทางการเมืองไปอยู่ที่จีนภายหลังการรัฐประหาร 2490 ด้วยข้อกล่าวหาว่าพัวพันกับกรณีสวรรคตธรรมศาสตร์ถูกเพ่งเล็งในฐานะที่มีผู้ประศาสน์การพัวพันกับคดีสวรรคต เหตุการณ์ยิ่งเลวร้ายลงอีกเมื่อเกิดเหตุการณ์ “กบฏวังหลวง” ในปี 2492 และ “กบฏแมนฮัตตัน” ในปี 2494 รัฐบาลเริ่มเพ่งเล็งธรรมศาสตร์ในฐานะที่เป็นฐานทางการเมืองให้กับนายปรีดี³³

สถานการณ์ดังกล่าวส่งผลให้รัฐบาลพยายามเข้าแทรกแซงและยึดครองมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยในปี 2492 หลัง “กบฏวังหลวง” รัฐบาลได้เข้ายึดพื้นที่บางส่วนของมหาวิทยาลัยและอาคาร 4 ของตึกโดมด้านถนนพระอาทิตย์มาเป็นที่ตั้งของกรมการรักษาดินแดน และภายหลังกรณี “กบฏแมนฮัตตัน” ในปี 2494 ทหารก็เข้ายึดครองพื้นที่ทั้งหมดของธรรมศาสตร์โดยอ้างว่า ขอยืมใช้เป็นสถานที่ชั่วคราวและเพื่อความสงบเรียบร้อย แต่การยึดครองก็กระทำได้เพียง 4 เดือนเท่านั้นเพราะนักศึกษาได้ทำการเดินขบวนเรียก

³² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, *สำนักนั้นธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2477-2511*, หน้า 123.

³³ วิษณุ เครืองาม, “สู้รบบาทเสรีไทยหัวใจกล้า,” ใน มารุต บุณนาถ และคณะ, *ธรรมศาสตร์ประกาศนาม*, หน้า 94.

อาคารงานฉลองรัฐธรรมนูญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปี 2480 ยังไม่พบการใช้สัญลักษณ์โดม

อาคารงานฉลองรัฐธรรมนูญของมหาวิทยาลัยธรรม
ศาสตร์ปี 2481 ยังไม่พบการใช้สัญลักษณ์โดม

ร้องและยึดมหาวิทยาลัยกลับคืน และจากจุดนี้เองที่ทำให้
ธรรมศาสตร์เริ่มต้นบทบาทแห่งการเป็นสัญลักษณ์ของการ-
เรียกร้องสิทธิเสรีภาพและต่อสู้อำนาจอัยุติธรรมต่าง ๆ

น่าสังเกตว่า ในช่วงสถานการณ์ที่ธรรมศาสตร์ถูก
อำนาจภายนอกคุกคามอย่างต่อเนื่องนี้เองที่ทำให้ “โดม”
เริ่มเข้ามามีบทบาทเชิงสัญลักษณ์ต่อความรู้สึกของนักศึกษา
ธรรมศาสตร์มากขึ้น ซึ่งในยุคก่อนนี้เราจะไม่พบการใช้
สัญลักษณ์ “โดม” เป็นสื่อแสดง “ตัวตน” ของชาวธรรม-
ศาสตร์แต่อย่างใด (ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ การออกแบบร้านใน
งานฉลองรัฐธรรมนูญของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่มีปีใด
เลยที่ออกแบบโดยมีรูปโดมเป็นส่วนประกอบร้านเลย) แต่
ในทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมา เราจะเริ่มเห็นการใช้ “โดม”
เป็นสัญลักษณ์มากขึ้นสำหรับนักศึกษาธรรมศาสตร์

ปี 2493 นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ชุมนุมหน้าตึกโดม
และร่ำไห้หน้าตึกโดมเพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการประท้วง
ความอยุติธรรมที่กระทรวงมหาดไทยจัดสถานภาพของบัณฑิต
รัฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ต่ำกว่ารัฐศาสตร์จุฬาฯ เหตุการณ์
ลูกกลมบานปลายจนในที่สุดกระทรวงมหาดไทยต้องยอมแก้
กฎหมายให้บัณฑิตจากมหาวิทยาลัยทั้งสองแห่งมีศักดิ์และ
สิทธิเท่าเทียมกัน³⁴

ปี 2493 ทวีป วรดิลก แต่งเพลง “โดมในดวงใจ”

ขึ้น ซึ่งเนื้อหาของเพลงมีลักษณะเชิงอุดมคติ ภายใต้บรรยากาศ
การต่อสู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพของนักศึกษา และในปี 2495
เปลื้อง ววรรณศรี ได้เขียนบทกวีอมตะชิ้นมีชื่อว่า “โดม.....ผู้
พิทักษ์ธรรม” มีเนื้อหาตอนสำคัญคือ “สิ่งเหล่านี้ที่โดมโหม
จิตเข้า ให้แกร่งกล้าเดือนปีไม่มีวัน ถ้าขาดโดม เจ้าพระยา
ท่าพระจันทร์ ก็ขาดสัญลักษณ์พิทักษ์ธรรม” และในปี 2513
นักศึกษากลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกันโดยใช้พื้นที่หน้าโดมธรรม-
ศาสตร์เพื่อเป็นสถานที่พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางวิชาการ
ในแง่มุมต่าง ๆ ชื่อที่ใช้อย่างเป็นทางการคือ “สหภาพหน้าโดม”

สัญลักษณ์ “โดม” ได้เริ่มเข้ามาทำหน้าที่ในเชิงความ
หมายมากขึ้นในช่วงนี้ภายใต้สถานการณ์ที่ไม่สามารถหาที่ยึด
เหนี่ยวในแง่สัญลักษณ์ได้ ไม่ว่าจะเป็น นายปรีดี พนมยงค์ ผู้ก่อ
ตั้งมหาวิทยาลัยก็เป็นบุคคลต้องห้ามของสังคมนั้น
สัญลักษณ์อย่างเป็นทางการของมหาวิทยาลัยไม่ว่าจะเป็น
ธรรมจักร เพลงยุงทองพระราชทาน ดูจะไม่สอดคล้องไปกับ
ภาพความเป็นเสรีนิยมของชาวธรรมศาสตร์มากนัก

ด้วยเหตุนี้สัญลักษณ์ “โดม” จึงน่าจะก้าวเข้ามาเติม
เต็มส่วนที่ขาดหายดังกล่าวได้ และอาจจะเป็นไปได้ว่า ตำนาน
ว่าด้วย “โดม” ที่ถอดแบบมาจากแท่งดินสอซึ่งเป็นตัวแทน
ภูมิปัญญาและเสรีภาพที่ตั้งตระหง่านวาดแผ่นฟ้าจรดแผ่นดิน
นั้นอาจจะเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้เช่นเดียวกัน และสุดท้าย “โดม”

³⁴ วิษณุ เครืองาม, “ลุ่มบทบาทเสรีไทยหัวใจกล้า,” หน้า 100-101.

ก็จะค่อย ๆ ขยับขยายกลายเป็น “แม่โดม” ของชาวธรรม-
ศาสตร์ต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน ที่สำคัญคือ “แม่โดม” นับจาก
นั้นดูเหมือนว่าจะกลายเป็นสัญลักษณ์อย่างเป็นทางการของ
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ไปเสียแล้ว โดยจะต้องไปปรากฏ
อยู่ในทุก ๆ แห่งที่ถือว่าเป็นพื้นที่ของธรรมศาสตร์นับตั้งแต่
นั้นเป็นต้นมา ไม่ว่าจะเป็นที่ธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิตหรือ
ธรรมศาสตร์ศูนย์ลำปางก็ตาม

นั่นก็คือ “หอประชุมธรรมศาสตร์”

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมของหอประชุมธรรม-
ศาสตร์มีลักษณะที่เรียกว่า “สถาปัตยกรรมไทยประยุกต์” อัน
เป็นรูปแบบที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เลือกใช้เป็น
รูปแบบมาตรฐานของอาคารราชการในยุคดังกล่าว นัยในเชิง
ความหมายของรูปแบบ “สถาปัตยกรรมไทยประยุกต์” คือ
การแสดงให้เห็นถึงพลัง “อนุรักษ์นิยม” ที่เริ่มกลับมามีบทบาท

ตึกโดมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ภายหลัง
การถูกยึดครองโดยทหารในปี 2494

หอประชุมธรรมศาสตร์ สถาปัตยกรรมไทยประยุกต์
ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นก็มีความ
พยายามสร้างสัญลักษณ์ในรูปของสถาปัตยกรรมเข้ามาแทนที่
โดมธรรมศาสตร์อยู่เช่นกัน โดยในปี 2497 จอมพล ป. พิบูล-
สงคราม อธิการบดีธรรมศาสตร์ขณะนั้น ได้หางบประมาณ
แผ่นดินบางส่วนเข้ามาอุดหนุนมหาวิทยาลัยเพื่อทำการก่อ-
สร้างสถาปัตยกรรมที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในเอเชียอาคเนย์สมัยนั้น

สูงชันเรื่อย ๆ ในสังคมไทยหลังปี 2490³⁵

แม้ว่าหอประชุมธรรมศาสตร์จะมีความใหญ่โตทัน
สมัยเพียงใดก็ตาม แต่ด้วยภาพลักษณ์ของงานสถาปัตยกรรม
ที่ค่อนข้างเป็นแนว “อนุรักษ์นิยม” ที่ติดกรอบมากเกินไป อีก
ทั้งในเวลาต่อมาไม่นาน รูปแบบดังกล่าวได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์
อย่างมากในวงวิชาการทางสถาปัตยกรรมว่าเป็นความพยายาม

³⁵ ดูรายละเอียดใน ชาตรี ประทีปนทการ, *การเมืองและสังคมในศิลปะสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทย
ประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2547), หน้า 463-487.

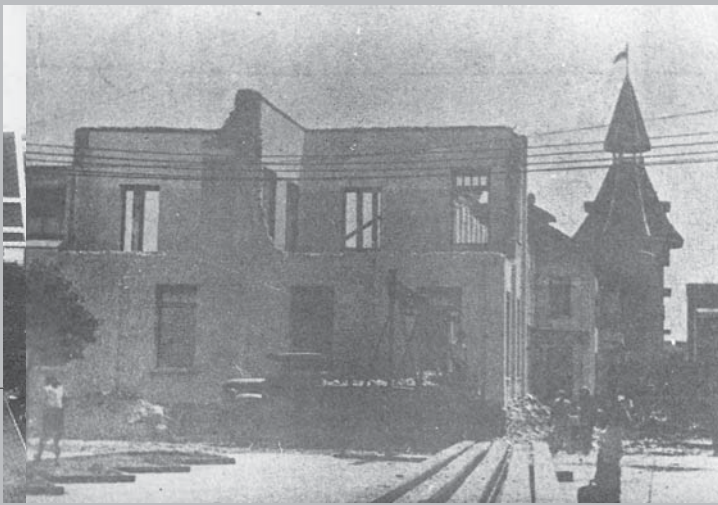

แสดงความเป็นไทยที่ตื่นเงิน ทำให้หอประชุมธรรมศาสตร์ไม่สามารถก้าวเข้ามาเป็นสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์แทนที่ “แม่โดม” ได้

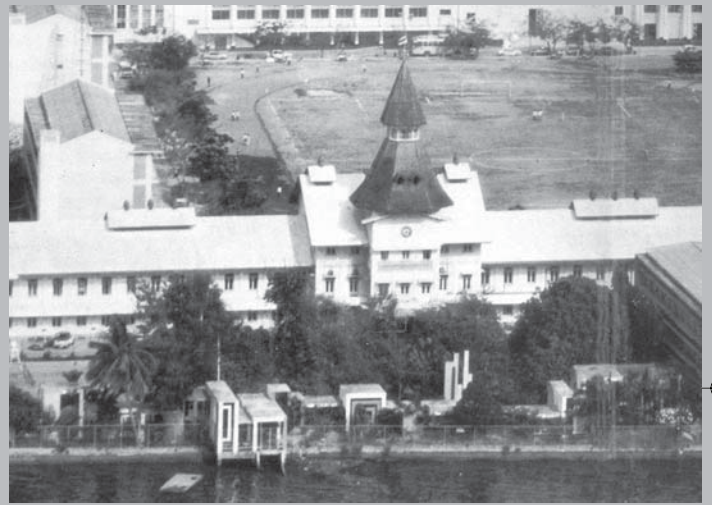
โดมธรรมศาสตร์ภายหลังปี 2500 แม้ว่าจะเริ่มกลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญของชาวธรรมศาสตร์มากขึ้นแล้วก็ตาม แต่ต้องประสบชะตากรรมของการรื้อถอนทำลายอาคารไปไม่น้อยเช่นเดียวกัน เพื่อรองรับการใช้พื้นที่ใหม่ ๆ ของมหา-

วิทยาลัยเปลี่ยนใจโดยเก็บอาคาร 1 ไว้ใช้เพื่อเป็นที่ทำการขององค์การนักศึกษา จึงยกเลิกโครงการรื้ออาคาร 1 ไปก่อน³⁶ แต่ในปี 2520 อาคาร 1 ก็ถูกรื้อถอนลงในที่สุดเพื่อนำพื้นที่ไปสร้างตึกอเนกประสงค์

ตึกโดมธรรมศาสตร์จากที่เคยมีความยาวถึง 235 เมตรเมื่อแรกสร้าง ก็มีความยาวลดลงเหลือเพียงประมาณ 115 เมตรเท่านั้นในปี 2520

ตึกโดมขณะเมื่อถูกรื้อปีอาคาร 4

ตึกโดมเมื่อถูกรื้อปีอาคาร 1 ลงในปี 2520 ทำให้เหลือรูปทรงดังที่เห็นในปัจจุบัน

วิทยาลัย โดยในช่วงระหว่างปี 2503-2515 ปีใดไม่ปรากฏชัด มหาวิทยาลัยได้ทำการรื้อถอนอาคาร 4 ปีคตึกโดมด้านทำพระอาทิตย์ลง เพื่อทำการก่อสร้างห้องเอที และในปี 2515 มหาวิทยาลัยก็มีโครงการที่จะรื้อตึก 1 ปีคตึกโดมด้านทำพระจันทร์ลงอีกเช่นเดียวกัน เพื่อทำเป็นลานจอดรถ แต่ต่อมา

จากที่กล่าวมาจะสังเกตได้ว่า ชะตากรรมของ “แม่โดม” และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ดูไปก็ไม่ต่างจากชะตากรรมของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยมากนัก กล่าวคือในช่วงเวลาที่ นายปรีดี พนมยงค์ มีภาพลักษณ์เชิงบวกในสังคมไทย และมีบทบาทสำคัญ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก็ดูจะมี

³⁶หจมธ., บันทึกข้อความ เรื่อง “ขอยกเลิกการประกวดราคาและขออนุมัติเรียกประกวดราคาใหม่” วันที่ 22 ตุลาคม 2516, หน้า 1.

สถานภาพที่ลอยเด่นไม่แพ้กัน แต่เมื่อ นายปรีดี พนมยงค์ ตกต่ำลงและตกอยู่ภายใต้กระบวนการสร้างภาพลักษณ์ “ปีศาจทางการเมือง” ของสังคมไทยหลังปี 2490 ภายใต้ข้อกล่าวหากรณีสวรรคตและคอมมิวนิสต์³⁷ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และ “แม่โดม” ก็จะถูกตกต่ำลงไปด้วย ดังที่เกิดกรณีคุกคามอย่างต่อเนื่องในช่วงหลังปี 2490 และในขณะเดียวกัน “แม่โดม” ของชาวธรรมศาสตร์ก็ถูกรื้อถอนปีกทั้งสองข้างลงไป

แต่เมื่อกระบวนการรื้อฟื้นภาพลักษณ์เชิงบวกของ ปรีดี พนมยงค์ ประสบผล

สำเร็จมากขึ้นจนนำมาสู่การก่อสร้างอนุสาวรีย์ ปรีดี พนมยงค์ ภายในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในปี 2527 และนำมาสู่การปรับปรุงต่อเติมตึกโดมในปีถัดมา (หลังจากที่เคยแต่ทุบทิ้งมาตลอด) เพื่อทำเป็น “อนุสรณ์สถานผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์” โดยก่อสร้างมุขอาคารเพิ่มออกไปทางด้านหลังตึกโดม ซึ่งอาคารที่ต่อเติมนี้ได้มีการนำรูปปั้นผู้ประศาสน์การมาตั้งไว้ภายในอาคารโดมด้วย ซึ่งทำให้โดมธรรมศาสตร์มีโอกาสดำเนินการกลับมาอีกครั้ง (แม้จะเป็นเพียงรูปปั้นก็ตาม) ของผู้ก่อตั้งและผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยภายใต้ภาพลักษณ์อันงดงามอีกครั้ง หลังจากตกต่ำไปนานถึงเกือบ 40 ปี

นับจากนั้นเป็นต้นมา ประวัติศาสตร์ความทรงจำเกี่ยวกับผู้ประศาสน์การ แม่โดม และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก็ดูเสมือนว่าจะถูกหลอมรวมเข้าเป็นหนึ่งเดียวกันอย่างมั่นคง เปิดเผย และเติมภาคภูมิสำหรับชาวธรรมศาสตร์ทุกคนเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน

ตึกโดมและรูปปั้นผู้ประศาสน์การปรีดี พนมยงค์

³⁷ ดูรายละเอียดใน มรกต เจวจินดา, *ภาพลักษณ์ปรีดี พนมยงค์กับการเมืองไทย พ.ศ. 2475-2526* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543), หน้า 86-187.

ระหว่างบรรทัด ของการบอกเล่าอดีต

ชีวลีทิ์ บุญเกียรติ

สาระหรือเนื้อหาที่ได้รับการบอกเล่าและจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์เชิงประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน และหอเกียรติยศ¹ ล้วนทำหน้าที่บันทึกและถ่ายทอดเรื่องราวที่เคยเกิดขึ้นไปสู่สาธารณชน ทั้งนี้จุดประสงค์ของการสร้างสถานที่เหล่านั้นแตกต่างกันไป บ้างต้องการสร้างความภาคภูมิใจในกำเนิดและพัฒนาการของหน่วยงาน องค์กร หรือกลุ่มสังคม บ้างปรารถนาสร้างความเข้าใจในความเป็นมาและเป็นไปเพื่อให้ผู้เข้าชมตระหนักถึงสภาพปัจจุบัน บ้างกลายเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สร้างความชอบธรรมให้กับผู้มีอำนาจ และยืนยันถึงความถูกต้องในการกระทำของตนเอง

ไม่ว่าพิพิธภัณฑ์ฯ จะสร้างขึ้นด้วยความมุ่งหมายใดก็ตาม การจัดตั้งสถานที่ดังกล่าวสะท้อนว่า มนุษย์ไม่ต้องการให้เวลาผ่านไปเฉาเรื่องราวที่ผ่านมาแล้วให้พ้นเลยไปจากความคิด ความรู้สึก และการจดจำของผู้คน พิพิธภัณฑ์ฯ จึงต้องการสร้างสำนักทางประวัติศาสตร์ต่อผู้เข้าชมด้วยบทบรรยาย วัตถุจัดแสดง และพื้นที่ในโลกสมมติที่โยกย้ายอดีต ปัจจุบัน หรือแม้แต่อนาคตมารวมไว้ในที่เดียวกัน

มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้สถาปนาขึ้นในปี 2477 อันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี 2475 และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ก้าวขึ้นสู่ปีที่ 72 ในปี 2549 72 ปีของชีวิตและประสบการณ์ “ธรรมศาสตร์” ได้จารึกเรื่องราวของชุมชนและผู้คนในแต่ละช่วงเวลา ชีวิตธรรมศาสตร์เคยผ่านการศึกษาและเผยแพร่มาแล้ว

¹ ต่อไปในบทความ หากพบคำว่า “พิพิธภัณฑ์ฯ” จะหมายถึง พิพิธภัณฑ์เชิงประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน และหอเกียรติยศ.

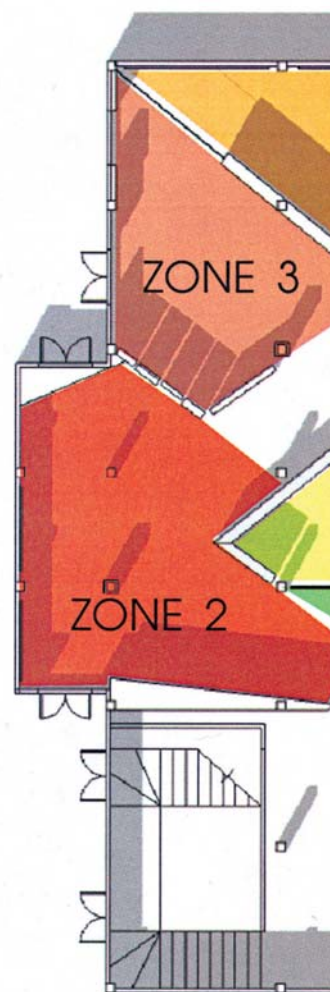

หลายต่อหลายครั้ง ดังจะเห็นได้จากหนังสือ บทความ และข้อเขียนต่าง ๆ ที่ตีพิมพ์ในวาระที่แตกต่างกัน แต่เมื่อมาถึงปี 2548 การบอกเล่าชีวิตธรรมศาสตร์จะมีใช่เพียงหนังสือหรือสิ่งพิมพ์อีกต่อไป หอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์² ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นพื้นที่แสดงเรื่องราว ความเป็นมาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในแต่ละยุคแต่ละสมัย

แต่หอประวัติศาสตร์ฯ นี้สร้างขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์ใด เรื่องราวอะไรบ้างที่จัดแสดงและได้รับการถ่ายทอดด้วยวิธีการใด และหากเราเชื่อร่วมกันว่า พิพิธภัณฑสถานเชิงประวัติศาสตร์ อนุสรณ์สถาน และหอเกียรติยศคือ พื้นที่ที่จะ “หลอมหล่อ” ความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์บางประการ หอประวัติศาสตร์ฯ จะสามารถนำเสนอบทบาทของตัวเองไปในแนวทางนั้น ๆ ได้หรือไม่ และเหตุปัจจัยใดที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์พึงตระหนัก เพื่อให้พื้นที่อนุสรณ์สถานแห่งนี้ได้ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ คำตอบต่อคำถามเหล่านี้เป็นเพียงข้อสังเกตของผู้เขียนที่เกิดขึ้นจากการเข้าชมหอประวัติศาสตร์ และสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนจึงใคร่จะเชิญชวนให้ชาวธรรมศาสตร์ได้เข้าชม และแสดงความคิดเห็นเพื่อให้หอประวัติศาสตร์ฯ เป็นสถานที่ที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการเพิ่มเติมความทรงจำและเรื่องราวของชุมชนธรรมศาสตร์ที่ยังคงดำเนินต่อไป

พื้นที่และการออกแบบ

อาคารโดมของมหาวิทยาลัยเป็นอาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์ ไม่ใช่เฉพาะ ด้วยเหตุที่เป็นอาคารหลังแรกของมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่ยังมีความผูกพันอยู่กับประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทย³

PROJECT
โครงการ หอประวัติศาสตร์เกียรติยศ แห่ง

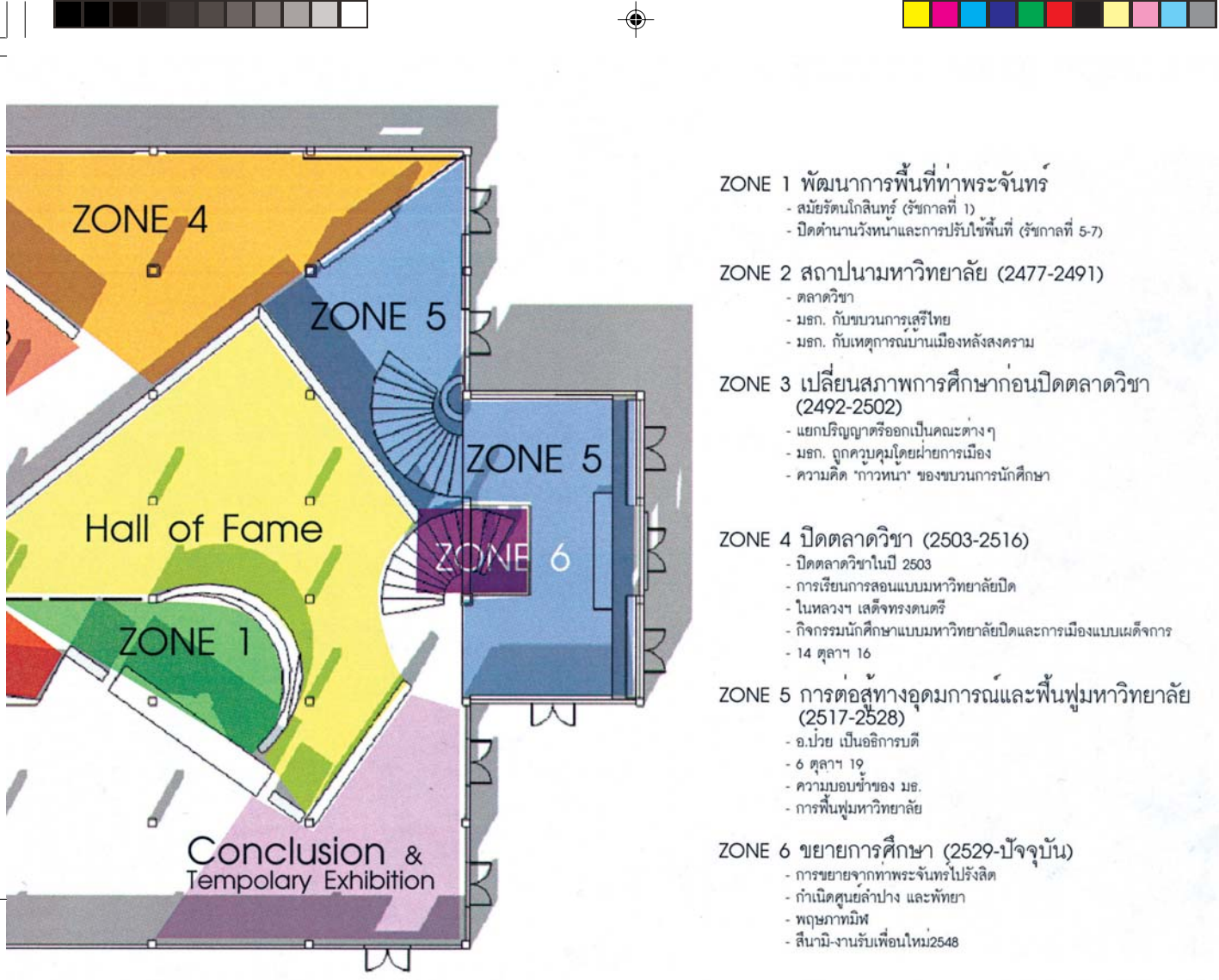
ที่มา: ผังออกแบบโครงการจัดตั้งหอประวัติศาสตร์
Preliminary Design โดยบริษัทแปลนไมท์พี

² คำสั่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่ 756/2548 เรื่อง แต่งตั้งกรรมการดำเนินการจัดตั้งหอเกียรติยศ หอประวัติ และพิพิธภัณฑสถานมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

³ รายงานการประชุมคณะกรรมการโครงการจัดตั้งหอเกียรติยศ หอประวัติ และพิพิธภัณฑสถานมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ 1/2548 วันที่ 4 พฤษภาคม 2548, หน้า 2.

- ZONE 1 พัฒนาการพื้นที่ท่าพระจันทร์**
 - สมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1)
 - ปิดตำนานวังหน้าและการปรับใช้พื้นที่ (รัชกาลที่ 5-7)
- ZONE 2 สถาปนามหาวิทยาลัย (2477-2491)**
 - ตลาดวิชา
 - มอก. กับขบวนการเสรีไทย
 - มอก. กับเหตุการณ์บ้านเมืองหลังสงคราม
- ZONE 3 เปลี่ยนสภาพการศึกษา ก่อนเปิดตลาดวิชา (2492-2502)**
 - แยกปริญญาตรีออกเป็นคณะต่างๆ
 - มอก. ถูกควบคุมโดยฝ่ายการเมือง
 - ความคิด "กาวหนา" ของขบวนการนักศึกษา
- ZONE 4 ปิดตลาดวิชา (2503-2516)**
 - ปิดตลาดวิชาในปี 2503
 - การเรียนการสอนแบบมหาวิทยาลัยปิด
 - ในหลวงฯ เสด็จทรงดนตรี
 - กิจกรรมนักศึกษาแบบมหาวิทยาลัยปิดและการเมืองแบบเผด็จการ
 - 14 ตุลาคม 16
- ZONE 5 การต่อสู้ทางอุดมการณ์และพื้นที่พุ่มมหาวิทยาลัย (2517-2528)**
 - อ.ป๋วย เป็นอธิการบดี
 - 6 ตุลาคม 19
 - ความบอบช้ำของ มอ.
 - การฟื้นฟูมหาวิทยาลัย
- ZONE 6 ขยายการศึกษา (2529-ปัจจุบัน)**
 - การขยายจากท่าพระจันทร์ไปรังสิต
 - กำเนิดศูนย์ลำปาง และพัทยา
 - พฤษภาคมมิฬ
 - สันามิ-งานรับเพื่อนใหม่2548

โยธ แห่งประเทศไทยธรรมศาสตร์	OWNER	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	SITE	ตึกโคม ธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์	ZONE			APPROVED
	DESCRIPTION	Exhibition Zoning		DATE	SCALE	TOTAL	DWG NO.	
				29-07-2005				

โครงการจัดตั้งหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2^๑
 sign โดยบริษัทแปลนโมทีฟ จำกัด 29 กรกฎาคม 2548

DESIGN BY PLAN MOTIF 84 Soi Sukowithaya Gathorn 10, Siam, Bangkok, Bangkok 10500 THAILAND

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล นิตโกรพจน์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้กล่าวประโยขน์ข้างต้นในการประชุมคณะกรรมการโครงการจัดตั้งหอเกียรติยศ หอประวัติ และพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ครั้งที่ 1/2548 เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2548 อาคารโคมเป็นหัวใจของมหาวิทยาลัยที่ผูกพันอยู่กับประวัติศาสตร์หลายจากหลายตอน ดังที่ท่านอธิการบดีได้กล่าวเพิ่มเติมในการให้สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2549

อาคารโคมเป็นศูนย์บัญชาการของขบวนการเสรีไทย และเป็นสถานที่ทำการของผู้ประศาสน์การ⁴ โดยความคิดส่วนตัวมีความเชื่อว่า ชั้น 3 ของอาคารโคมน่าจะ

⁴ หมายถึง อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ - ผู้เขียน.

ถูกใช้เป็นที่ติดต่อประสานงานกับฝ่ายสัมพันธ์มิตรในระหว่างสงครามโลก

ด้วยเหตุนี้

เมื่อมหาวิทยาลัยย้ายหน่วยงานกองการเจ้าหน้าที่ และทะเบียนประวัติ ออกจากชั้น 3 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความทรุดโทรมมาก เนื่องจากเก็บเอกสารเก่า และขาดการดูแล ... ถ้าได้รับการดูแลรักษาที่ดีจะสามารถเปลี่ยนสภาพจากแย่ที่สุด เป็นดีที่สุดได้ เป็นที่เชิดหน้าชูตาของมหาวิทยาลัย

อย่างไรก็ดี อาคารโดมมิได้มีเพียงความหมายซึ่งมีที่มาจากประวัติศาสตร์อันห่างไกลจากคนธรรมศาสตร์ร่วมสมัยแต่อย่างใด “โดม” ยังได้กลายเป็นสัญลักษณ์บางอย่างที่ได้เชื่อมนักศึกษาและผู้คนรุ่นแล้วรุ่นเล่าที่ได้ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามา วลี “ถูกแม่โดม” อาจช่วยยืนยันถึงความสำคัญของอาคารหลังนี้ต่อชีวิตธรรมศาสตร์ที่มีมาแต่อดีต และที่จะดำเนินต่อไปในกาลข้างหน้า ฉะนั้น เมื่อมหาวิทยาลัยได้เลือกที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่

ที่ชั้น 3 ของอาคารโดม เป็นหอประวัติศาสตร์-เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นัยและความหมายของพื้นที่จึงเพิ่มมากยิ่งขึ้น เพราะวันและเวลาของพื้นที่ต่าง ๆ ในมหาวิทยาลัยได้ถูกดึงกลับมารวมไว้ ณ ที่เดียวกัน

เมื่อเรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ถูกแปรเปลี่ยนเป็นสิ่งที่มองเห็นได้ พื้นที่รูปกากบาทได้ถูกจัดแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก คือ ส่วนที่แวดล้อมหอเกียรติยศ และส่วนที่เป็นหอเกียรติยศที่อยู่ตรงใจกลางของพื้นที่ เนื้อหาของนิทรรศการประกอบด้วยเนื้อหา 8 ส่วน ได้แก่ โซนที่ 1 พัฒนาการของพื้นที่ทำพระจันทร์ก่อนการก่อตั้งมธก. (ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงสมัยเปลี่ยนแปลง

การปกครอง) โซนที่ 2 ยุคสถาปนามหาวิทยาลัย (2477-2491) โซนที่ 3 ยุคเปลี่ยนระบบการศึกษา ก่อนเปิดตลาดวิชา (2492-2502) โซนที่ 4 ยุคเปิดตลาดวิชา (2503-2516) โซนที่ 5 ยุคการต่อสู้ทางอุดมการณ์และฟื้นฟูมหาวิทยาลัย (2517-2528) โซนที่ 6 ยุคขยายการศึกษา (2529-ปัจจุบัน) โซนที่ 7 หอเกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และโซนที่ 8 ห้องส่งท้ายและห้องนิทรรศการชั่วคราว

จากทางเข้าหอประวัติศาสตร์ เส้นทางเดินชมจะวนไปตามเข็มนาฬิกา โดยเนื้อหาจะเรียงลำดับไปตามช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ ในแต่ละยุค จะมีป้ายบอกหัวเรื่องและขอบเขตของเวลาที่เกี่ยวข้อง จากจุดเริ่มต้นของนิทรรศการจะพาผู้ชมย้อนกลับไปในอดีตที่ไกลที่สุดของพื้นที่ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ปัจจุบัน และเมื่อผู้ชมเดินเข้าไป

เวลาที่จะล่วงไปพร้อมกับเรื่องเล่าที่ค่อย ๆ อย่างเข้าสู่ยุคปัจจุบัน จนกระทั่งถึงใจกลางของห้องจัดแสดง เส้นทางการเดินชมดังกล่าวจะปูพื้นความรู้ทางประวัติศาสตร์ พัฒนาการและความเปลี่ยนแปลงในระยะต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

อาจารย์นครินทร์ก็มีวิธีการมองประวัติศาสตร์อีกแบบหนึ่ง ซึ่งผมคิดว่าเป็นจุดเด่นสำคัญของการวางเนื้อหาในทิศทางทั้งหมดเลย คือ ควรจะปล่อยให้ผู้ชมสามารถสร้างความทรงจำได้เองในเหตุการณ์นั้น ๆ ควรจะเสนอภาพหลาย ๆ ด้านในแต่ละเหตุการณ์ แล้วก็ตั้งชื่อเหตุการณ์อย่างเป็นกลาง ไม่ใช่บอกว่าเหตุการณ์ช่วงนั้นมันดีอย่างไร มันเลวอย่างไร แต่ว่า เสนอออกไปแล้วก็ให้ผู้ชมเป็นผู้เลือกจำเอาเองว่าจะจำเหตุการณ์นั้น ๆ อย่างไร อาจารย์นครินทร์เชื่อว่า คนที่อยู่ในช่วงเหตุการณ์นั้น ๆ เขาก็มีความสุขในแบบหนึ่งของเขา⁵

การจัดแบ่งเรื่องราวจึงเป็นไปตามประวัติศาสตร์และพัฒนาการของการเรียนการสอน โครงสร้างของมหาวิทยาลัยเป็นหลัก ไม่ใช่เรื่องการเมืองหรือการเคลื่อนไหวของนักศึกษา เหตุการณ์ที่เปลี่ยนไปในแต่ละช่วงจะแสดงให้เห็นจากโทนสีในนิทรรศการ จากภาพขาว-ดำและซีเปียไปสู่ภาพที่มีสีสันมากขึ้น อย่างไรก็ตาม สถาปนิกหนึ่งในทีมงานออกแบบยังถึงความ เป็นกลาง และไม่พยายามโน้มน้ำหนักคติความของห้องจัดแสดง

เราจะต้องทำให้พิพิธภัณฑ์เป็นกลางที่สุดในแง่ของบรรยากาศโดยรวม ความเป็นกลางคือ ไม่บอกว่าห้องนี้มีดี ห้องนี้สว่าง ห้องนี้สนุก ห้องนี้เศร้า ไม่ใช่ แล้วให้ตัววัตถุจัดแสดงให้แสดงตัวเอง ... ทำเป็นเหมือน gallery เหมือนกับห้องแสดงศิลปะที่ตัวห้องเองมันไม่มีอะไรเลย เองงานมาแสดงมันก็จะแสดงตัวตนของมันอยู่กับที่ เช่น คนเอารูปเศร้าไปติด ห้องมันก็จะเศร้า

อย่างไรก็ตาม เรื่องราวไม่ได้ถูกตัดขาดออกจากกันโดยสิ้นเชิง ในทางตรงกันข้าม เนื้อเรื่องได้ถูกเรียงร้อยกันไป ตามพื้นที่ ผู้ชมมีโอกาสทราบล่วงหน้าว่า สิ่งที่จะพบต่อไปนั้นจะเป็นอะไร เรียกได้ว่าเป็นสัมพันธ์ภาพภายในของเนื้อหา และพื้นที่ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งในห้องจัดแสดงคือการปรับปรุงลักษณะสถาปัตยกรรมภายใน ด้วยการเปิดเพดานให้เห็นโครงสร้างไม้ของหลังคารูปโดมและโครงสร้างผนังอิฐบางส่วน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวช่วยเสริมบรรยากาศของหอประวัติศาสตร์ฯ ให้ผู้ชมได้ระลึกถึงความหมายของสถานที่ในขณะชมนิทรรศการได้เนื่อง ๆ

นอกจากความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นภายในห้องนิทรรศการแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาในห้องจัดแสดง

⁵ การสัมภาษณ์หนึ่งในผู้ออกแบบเมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2549.

กับสถานที่ภายนอกก็ยังเป็นจุดเด่นอีกประการหนึ่งของหอประวัติศาสตร์ ๑ อาทิเช่น ในระหว่างเหตุการณ์เดือนตุลาคม 2516 ลานโพเป็นความทรงจำร่วมของผู้คนจำนวนมาก โดยเฉพาะนักศึกษาของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เอง หากแต่เป็นพื้นที่ที่สำคัญของการเคลื่อนไหวทางการเมืองในช่วงเวลานั้น การนำเสนอเรื่องราวดังกล่าวอยู่ในโซนที่ 4 ซึ่งการจัดแสดงมิได้จำกัดมิติการนำเสนออยู่แต่เนื้อหา ภาพ สิ่งที่จัดแสดงในรูปแบบปพลิเคชันเพียงเท่านั้น กล่าวคือ เมื่อผู้ชมย่างเข้าไปใกล้หน้าต่างด้านประตูทำพระจันทร์มากขึ้น ภาพเหตุการณ์ซึ่งจัดแสดงบนบานหน้าต่าง ทำให้ผู้ชมหวนรำลึกถึงเหตุการณ์ที่โน้มนำผู้คนเป็นจำนวนมากมารวมตัว ณ ลานโพที่อยู่ภายนอก จนนำไปสู่การเคลื่อนไหวอื่น ๆ นอกมหาวิทยาลัยด้วย

จุดที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งได้แก่ ช่องนาฬิกา ที่จัดแสดงในโซนที่ 5 “การต่อสู้ทางอุดมการณ์และฟื้นฟูมหาวิทยาลัย” ซึ่งหากผู้ชมมองผ่านช่องแสงของนาฬิกาออกไป จะเห็นลานหน้าอาคารโดมและรูปปั้นของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยฯ

ตั้งอยู่ภายนอก การจัดแสดงนาฬิกาสัมพันธ์กับสิ่งที่ปรากฏภายนอก ด้วยเหตุนี้นาฬิกาจึงมิใช่เป็นเครื่องจักรที่บอกเวลาแต่เพียงอย่างเดียว นาฬิกายังได้สะท้อนคืนวันของการก่อตั้ง เรื่องราว และความเปลี่ยนแปลงที่ “ธรรมศาสตร์” ได้ผ่านพบมาด้วย

ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงรายละเอียดบางประการของการจัดตั้งหอประวัติศาสตร์ฯ และลักษณะของการจัดแสดงภายใน เมื่อได้เข้าชมหอประวัติศาสตร์ฯ ณ สถานที่จริงแล้วแต่ละคนอาจรับรู้และตีความข้อมูลต่างออกไปจากนี้ก็เป็นได้ ผู้เขียนจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าปฏิกิริยาที่พึงมีขึ้นเมื่อผู้อ่านได้เข้าชมหอประวัติศาสตร์ฯ ด้วยตนเอง จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง อีกทั้งควรที่จะแบ่งปันและสะท้อนความคิดเห็นของตนไปยังผู้ดูแลรับผิดชอบหอประวัติศาสตร์ฯ ด้วย ในส่วนที่สองของบทความนี้ ผู้เขียนจะขอพิจารณา “ลักษณะเด่น” ของนิทรรศการในหอประวัติศาสตร์ฯ เพื่อทำความเข้าใจและเสนอความคิดเห็นต่อประเด็นที่หยิบยกขึ้นมา

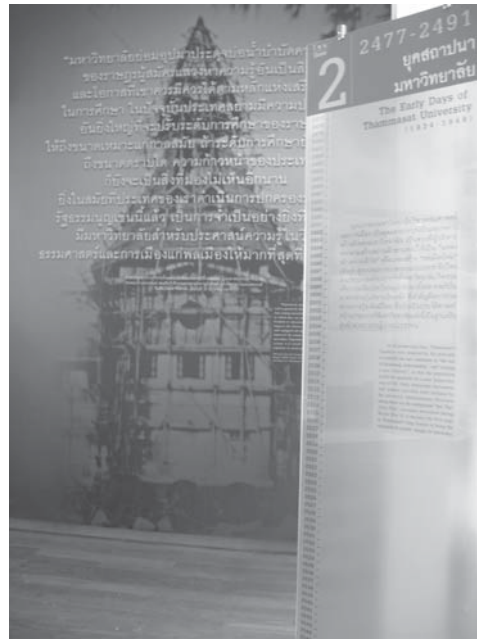
ย้อนมองเรื่องเล่า

หากเราพิจารณาว่า การเขียนคือ การควบคุมเวลาที่ผันผ่าน ชีวิตที่ดำเนินไป ทั้ง “ช่วงเวลานิ่งใหญ่” ความเป็นไป และความเจ็บปวด ฉะนั้น การสืบสวนการกระทำนี้จะมีใช้การทำความเข้าใจอย่างลุ่มลึกกับ สิ่งที่ถูกขมขื่น คุ้มกันไว้ หรือสร้างสรรคขึ้นหรือ ?”

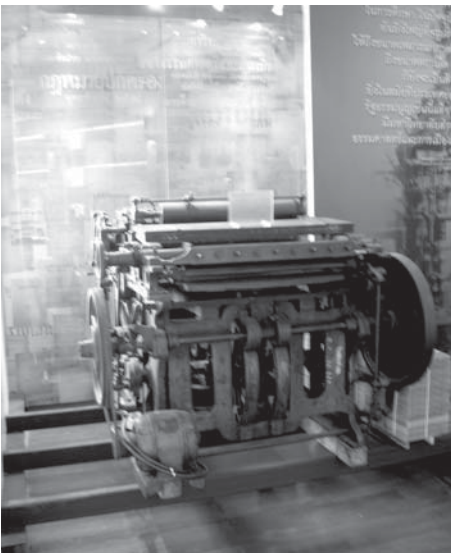
มาร์แตง เคอ ลา ชูคิแยร์ และ โคลดี วัลส์นัท

การดำเนินเรื่องราวในหอประวัติศาสตร์ฯ นั้น ได้ใช้พัฒนา-
การของมหาวิทยาลัยในแต่ละช่วงเวลาเป็นตัวหลักในการดำเนินเรื่อง
ในขณะเดียวกัน นิทรรศการก็จัดแสดงหลักฐานพยานที่เป็นหนังสือ
เอกสารราชการ ใบปลิว และเอกสารอื่น ๆ ซึ่งทำจำลองขึ้น เพื่ออื้น-
ย่นให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น หลักฐานพยานที่ย้ำความ
สำคัญของสิ่งพิมพ์ได้แก่ แท่นพิมพ์ที่สื่อนัยแห่งตนเสมือนเป็น
“บรรพบุรุษ” ที่มีคุณูปการต่อการวางรากฐานทางวิชาการช่วงต้น ใน
“ธรรมศาสตร์” สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ จึงได้แทรกและประกอบเข้ามาในแต่
ละช่วงของการจัดแสดง อย่างไรก็ตาม หากผู้เข้าชมมิได้ใส่ใจต่อ
การอ่านคำอธิบาย หนังสือและเอกสารจำลองเหล่านั้น ซึ่งเป็นกรณี
ที่เกิดขึ้นได้เช่นกัน สิ่งแสดงเหล่านี้ก็คงเป็นได้แต่เพียงของประดับมาก
กว่าหลักฐานพยานที่จะช่วยให้ผู้ชมเข้าใจบริบททางประวัติศาสตร์ได้อย่างแท้จริง

ผู้เขียนขอยกตัวอย่างคำอธิบายสิ่งที่จัด-
แสดง ที่ปรากฏในนิทรรศการ

การสถาปนา มช. มุ่งสร้าง “พลเมืองใหม่” ให้ระบอบประชาธิปไตย การส่งเสริม
ให้ประชาชนมีความรู้ในเรื่องการเมืองการปกครองจึงมีความจำเป็น ดังนั้น การเผยแพร่
สาระสำคัญของพระราชบัญญัติและข้อบังคับของมหาวิทยาลัยฯ จึงจำเป็นต้อง
อย่างกว้างขวาง เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนแสวงหาความรู้ที่ครั้งหนึ่งเคยปกปิดภายใต้
ระบอบเก่าและมุ่งศึกษาความกระหายในความรู้ในระบอบประชาธิปไตย...⁶

วิชาลัทธิเศรษฐกิจนี้เคยเป็น “วิชาต้องห้าม” ในระบอบเดิม แต่หลังเปลี่ยนแปลงการ
ปกครอง วิชาดังกล่าวถือเป็นวิชาสำคัญวิชาหนึ่งในหลักสูตร มช. อันมีจุดมุ่งหมาย
ในการสร้างบัณฑิตให้มีความคิดที่กว้างไกล รู้จักวิพากษ์วิจารณ์ความอยุติธรรมที่
ปรากฏในตัวกฎหมายและในสังคม คำราเล่มนี้เป็นตำราลัทธิเศรษฐกิจเล่มแรก
ของมหาวิทยาลัยเขียนโดยอาจารย์ประจำชาวอังกฤษ...⁷

⁶ คำบรรยายสิ่งจัดแสดง, พระราชบัญญัติและข้อบังคับมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง, พิมพ์
ในงานกรฐนพระราชทาน ณ วัดบรมนิवास วันที่ 28 ตุลาคม 2479, พระนคร: โรงพิมพ์นิติสาส์น, 2477.

⁷ คำบรรยายสิ่งจัดแสดง, ฮัต เจสสัน . ลัทธิเศรษฐกิจ. พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการ-
เมือง, 2477. (พิมพ์ครั้งที่ 1 ปี 2477 ครั้งที่ 2 ปี 2518 พิมพ์ครั้งที่ 3 ปี 2519)

ตำราเล่มนี้ถือเป็นตำรากฎหมายปกครอง เล่มแรกของวิทยาลัย เคมิวิชานี้ เคยสอนในโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งบุกเบิกการสอนวิชานี้โดยนายปรีดี พนมยงค์ แต่การ เรียนการสอนที่โรงเรียนกฎหมายนั้น ไม่อาจทำได้อย่างเต็มที่ เนื่องจากสมัยนั้นยังเป็นระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองและการสถาปนามหาวิทยาลัยแล้ว การ เรียนการสอนวิชากฎหมายปกครองจึงมีความ เข้มข้นมากขึ้น ในตำรา เล่มนี้มีเนื้อหาเกี่ยวกับสิทธิของประชาชน หน้าที่ของสถาบันการเมือง การดำเนินการทางปกครองและมหาดชนของรัฐบาล การ เปรียบเทียบการปกครองระบอบเก่าและระบอบประชาธิปไตย การบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่น⁸

... วัตถุประสงค์ของวิชานี้ไม่เพียงการ เตรียมบัณฑิตที่จะเป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ต่อไปในอนาคตเท่านั้น แต่ยังทำให้บัณฑิตที่มุ่ง เป็นนักการเมืองสามารถ เข้าใจกลไกและการปฏิบัติงานของราชการด้วย โดยสรุปแล้ว วิชานี้ทำให้การบริหารงานราชการที่เคยบิดเบี้ยวในระบอบเก่า กลายเป็นวิชาที่โปร่งใส เข้าใจได้โดยสามัญชนในระบอบประชาธิปไตย...⁹

เมื่อจบการปริญญาด้านในแต่ละปีจะมีการรวบรวมปริญญาดำเนินเป็นเล่ม ในปี 2494 นี้ นักศึกษาได้เขียน นึกคิดและปัญหาชนสมัยนั้นมาปริญญาดำเนิน เช่น ม.จ. สกลวรรณภากร วรารณ ปริญญาดำเนินเรื่อง “นักศึกษา กับสังคม” และทรงประกาศตนเองต่อประชาคมชาว มช. ว่า “ข้าพเจ้าเป็นโซเซียลลิสม์” กุหลาบ สายประดิษฐ์ เรื่อง “สหบาลคนงาน” หลวงวิจิตรวาทการ เรื่อง “สถาบัน” และพระยาศรัยพิพัฒน์ เรื่อง “มาตรฐานการครองชีพ”¹⁰

⁸ คำบรรยายสิ่งจัดแสดง, ขุนประเสริฐศุภมาตรา (2478). *กฎหมายปกครอง*. พระนคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง.

⁹ คำบรรยายสิ่งจัดแสดง, หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ (2478). *ระเบียบวิธีปฏิบัติราชการของทบวงการเมือง*. ม.ป.ท.: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง.

¹⁰ คำบรรยายสิ่งจัดแสดง, ผิน บัวอ่อน (รวบรวม) (2494). *ปริญญาดำเนิน 2494*, พระนคร: คณะกรรมการนักศึกษามหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง.

วารสารธรรมจักร จัดทำโดยคณะกรรมการนักศึกษา ซึ่งนักศึกษาหัวก้าวหน้าใช้เป็น “สนามทรรศนะ” ในการแสดงความรู้สึคนักศึกษาก้าวหน้าที่มีต่อสังคม การเมืองทั้งในระดับชาติและนานาชาติ มีนักศึกษาที่มชื่อเสียงหลายคนร่วมกัน เป็นบรรณาธิการ¹¹

ท่ามกลางบรรยากาศการเมืองแบบเผด็จการในช่วงทศวรรษ 2510 นักศึกษาปัญญาชนและกลุ่มกิจกรรมได้พยายามหาช่องทางในการแสดงความเห็นทางการเมืองและสังคมด้วยการจัดทำ “หนังสือเล่มละบาท” เป็นสื่อรายสัปดาห์ที่มีชื่อเปลี่ยนแปลงไปเรื่อย ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงการควบคุมของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ขึ้นภายใต้กลุ่มกิจกรรมของมหาวิทยาลัย หนังสือขนาดแปดหน้าเล่มนี้ได้กลายเป็น “สนามทรรศนะ” ที่มีอิทธิพลต่อความคิดทางการเมืองของคนหนุ่มสาวในยุคสมัยนั้น หนังสือเล่มละบาทที่จัดทำขึ้นในช่วงนี้ เช่น หนังสือ 7 สถาบัน วลีอุษทัศน์ ลอมฟาง วรณศิลป์ หนังสือของกลุ่มกิจกรรมในคณะต่าง ๆ หนังสือของกลุ่มพระจันทร์เสี้ยว หนังสือของกลุ่มสภาหน้าโคม เป็นต้น¹²

หนังสือจำลองเหล่านี้มุ่งใช้เป็นวัตถุจัดแสดงในตู้กระจก ด้วยข้อจำกัดที่ไม่สามารถนำเสนอต้นฉบับหรือ “ของจริง” ได้ แต่หากผู้ชมมีโอกาสอ่านคำบรรยายสิ่งจัดแสดงบางชิ้น และสนใจจะศึกษาต่อในรายละเอียด ผู้จัดทำนิทรรศการก็ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งค้นคว้าต่อได้ด้วย เพื่อว่าผู้ชมจะสามารถเข้าถึงและสัมผัสสาระของหนังสือเล่มนั้น ๆ ด้วยตนเองต่อไปได้

อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเห็นว่า การสื่อสารด้วยหนังสือจำลองที่จัดแสดงไว้ในตู้และคำบรรยายที่ได้ยกตัวอย่างมานี้ ผู้ชมพึงให้ความสนใจและต้องใช้สมาธิในการอ่านอยู่ไม่น้อย (โดยส่วนตัวแล้วเห็นว่ามีชีวิตชีวามากกว่าคำบรรยายหลักของหัวข้อนิทรรศการในแต่ละช่วงเสียอีก) แต่ปัญหาสำคัญอยู่ที่ว่า เนื้อหาหรือแก่นสารที่ปรากฏในสิ่งพิมพ์เหล่านี้จะส่งผ่านไปยังผู้ชมได้มากน้อยเพียงใด เพราะ “หนังสือ” มิใช่วัตถุพิพิธภัณฑ์ (Exhibit) ที่ผู้เข้าชมสามารถสังเกตเพียงรูปลักษณ์ภายนอก แล้วสามารถเข้าใจประเด็นที่ผู้จัดแสดงต้องการนำเสนอได้อย่างง่ายดาย แต่หนังสือเป็นสิ่งที่สั่งสมความรู้ด้วยตัวของมันเอง และความเข้าใจจะต้องมาจากการอ่านและการพินิจพิเคราะห์ ทั้งนี้ เพื่อให้เข้าถึงสาระหรือสามารถไตร่ตรองเนื้อหาที่มีอยู่ในหนังสือเล่มนั้นตามไปได้

¹¹ คำบรรยายสิ่งจัดแสดง, *วารสารธรรมจักร* (2491-2495).

¹² คำบรรยายสิ่งจัดแสดง, “หนังสือเล่มละบาท” ประมาณ 35 เล่ม.

จากนี้ ...

ความตั้งใจคือ ให้คนธรรมดาทุกคนดู คนธรรมดาในขนาดทุกคนจะต้องเคยเดินผ่านห้องนี้ หมายถึง นักศึกษาปี 1 ที่เข้ามาในธรรมดาทุกคนจะต้องเคยเดินผ่านห้องนี้อย่างน้อย 1 ครั้งในชีวิต

ผู้เขียนมองว่า หอประวัติศาสตร์ฯ เป็นเสมือน Never-Ending Story และไม่ใช่ “จารึกแห่งชีวิต” ที่คอยให้ผู้คนในวันข้างหน้ามาเก็บและตีความข้อมูลจากห้องจัดแสดงที่มีอยู่เท่านั้น แต่จะต้องมีการเขียนชีวิตไปพร้อม ๆ กันกับคน “ธรรมดา” ที่จะผันเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาใช้ชีวิตในรั้วแห่งมหาวิทยาลัยนี้

หอประวัติศาสตร์ฯ ควรให้ความสนใจกับความทรงจำที่ยังไม่ได้เก็บรวบรวมมาในขณะจัดทำนิทรรศการถาวรแห่งนี้ด้วย ความทรงจำเหล่านั้นไม่ควรมองข้ามเป็นอันขาด เพราะเป็นข้อมูลที่สำคัญในการสร้างความรู้สึกของผู้คน หากถามว่า จะดำเนินการอย่างไรในส่วนนี้ บุคลากรที่มีหน้าที่รับผิดชอบ ควรทำหน้าที่ที่ถึงนักจดหมายเหตุและถึงนักกิจกรรมที่จะต้องจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและอย่างจริงจัง เพราะวิธีการหนึ่งสำหรับการวิจัยว่าด้วยประวัติศาสตร์ร่วมสมัยจะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องราวของบุคคลซึ่งยังมีชีวิตร่วมสมัยอยู่ด้วยนั่นเอง

ดังนั้น การเปิดพื้นที่ให้แก่บุคคลผู้ที่เคยเข้ามาเกี่ยวข้องกับในทางใดทางหนึ่งก็ดี หรือยังคงเกี่ยวข้องกับในทางใดทางหนึ่งในปัจจุบันก็ดี ให้เข้ามาบอกเล่าถึงการรับรู้เรื่องราว ความรู้สึกต่าง ๆ ประโยชน์ที่พึงได้รับคงไม่ใช่แค่เพียงเนื้อหาทางวิชาการที่เราสามารถนำมาใช้วิเคราะห์หรือสังเคราะห์ข้อมูล อันจะเป็นเหตุให้ความรู้ที่เพิ่มพูนยิ่งขึ้นแต่อย่างเดียว แต่วิธีการดังกล่าวยังสามารถดึงเอาผู้คนหรือกล่าวให้กว้างไปกว่านั้นก็คือ “ชุมชน” ให้เข้ามาใกล้ชิด และผูกพัน กับหอประวัติศาสตร์ฯ ในฐานะของพิพิธภัณฑ์ได้มากขึ้นเมื่อหอประวัติศาสตร์ฯ สามารถสร้างความรู้สึกเช่นนั้นได้แล้ว หอประวัติศาสตร์ฯ ย่อมกลายเป็นพื้นที่ที่มีความทรงจำร่วมกันของผู้คน กล่าวคือ เป็นความทรงจำร่วมของผู้คนที่ไม่ถูกแช่แข็งในห้วงเวลาใดเวลาหนึ่ง เพื่อให้ “... คนมาชมได้ยินปากคำของคนแทบจะทุกรุ่น ตั้งแต่ 70 ปีที่ผ่านมาว่า เขาเล่าให้ฟังว่าอย่างไร เขาจำเหตุการณ์ต่าง ๆ ว่าอย่างไรบ้าง”¹³ เช่น เริ่มต้นด้วยการบันทึกเหตุการณ์การลงชื่อถอดถอนนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2549 เป็น “จดหมายเหตุ” ภาพและพยานบุคคลจากการสัมภาษณ์ เช่นนี้แล้วประวัติศาสตร์ของธรรมศาสตร์ก็จะมีชีวิตอยู่ต่อไป

¹³ จากการสัมภาษณ์หนึ่งในผู้ออกแบบนิทรรศการ เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2549.

ลำดับความเป็หมา

ของหอประวัติศาสตร์เกียรติยศ

แห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ระยะที่ 1 โครงการจัดทำหอประวัติศาสตร์ฯ

โดยคณะกรรมการชุดที่ 1 นั้น อธิการบดีลงนามในคำสั่งที่ 756/2548 (21 เมษายน 2548) แต่งตั้งกรรมการโครงการจัดตั้งหอเกียรติยศ หอประวัติ และพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จำนวน 17 คน ประกอบด้วย ที่ปรึกษาคณะกรรมการฯ จำนวน 3 คน คือ นายบุญชู โรจนเสถียร ศาสตราจารย์ มารุต บุนนาค อาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะกรรมการ 14 คน โดยมีอธิการบดี เป็นประธานคณะกรรมการ

หน้าที่ของคณะกรรมการ

- เสนอแนะต่อมหาวิทยาลัยในการดำเนินงานจัดตั้งโครงการหอเกียรติยศ หอประวัติ และพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ควบคุมดูแล และประสานงานในการดำเนินงานต่างๆ ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
- หน้าที่อื่น ๆ ที่มหาวิทยาลัยมอบหมาย

คณะกรรมการโครงการจัดตั้งหอเกียรติยศฯ ได้มีการประชุมจำนวน 4 ครั้ง (ระหว่าง 4 พฤษภาคม-29 กรกฎาคม 2548) ในส่วนเนื้อหาการประชุม โดยสรุปแบ่งเป็น 4 ประเด็นหลัก คือ (1) แนวคิดในการจัดแสดงหอประวัติศาสตร์ฯ (2) การปรับปรุงพื้นที่ชั้น 3 อาคารโดม (3) เนื้อหาการจัดแสดงหอประวัติศาสตร์ฯ (4) และแบบร่างการจัดแสดงหอประวัติศาสตร์ฯ

แนวคิดการจัดแสดงหอประวัติศาสตร์ฯ

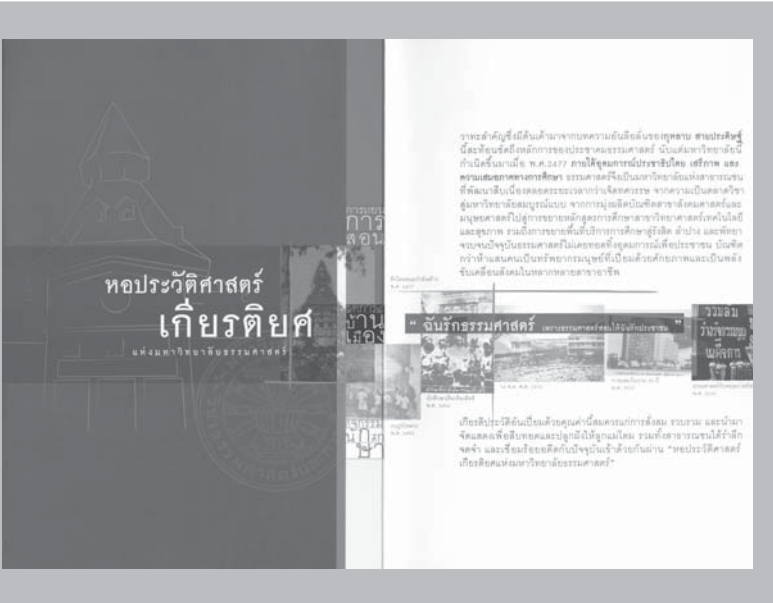
คณะกรรมการหอประวัติศาสตร์ฯ มีการประชุมเพื่อระดมความคิดในการจัดตั้งหอประวัติศาสตร์ฯ โดยอธิการบดีได้กล่าวถึงความสำคัญว่า

มหาวิทยาลัยเห็นว่าอาคารโดมเป็นอาคารหลังแรกเป็นอาคารประวัติศาสตร์ที่มีความสำคัญไม่ใช่แต่เฉพาะเป็นอาคารหลังแรกของมหาวิทยาลัยเท่านั้น แต่ยังมีคุณค่าผูกพันอยู่กับประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทย และเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวธรรมศาสตร์ บัณฑิตธรรมศาสตร์จำนวนมากมีความผูกพันกับอาคารหลังนี้ ขณะนี้อาคารโดมทรุดโทรมมาก หลังจากที่มีมหาวิทยาลัยได้ขยายการเรียนการสอนไปศูนย์รังสิต ทำให้หน่วยงานหลายแห่งต้องขยายตามไปเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยจึงมีแนวคิดจะปรับปรุงชั้น 3 อาคารโดม พื้นที่ 427 ตารางเมตร

ให้เป็นหอประวัติศาสตร์ฯ เพื่อเป็นการแสดงถึงเกียรติภูมิและความภาคภูมิใจของชาวธรรมศาสตร์ทุกคน ถือเป็นภารกิจของศิษย์เก่าที่มีคุณงามความดี มีประวัติอันโดดเด่น หอประวัติศาสตร์ฯ นี้เปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปเข้ามาเยี่ยมชม และรับรู้เรื่องราวประวัติความเป็นมาของมหาวิทยาลัย ที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทย

แหล่งงบประมาณ

ในการจัดทำหอประวัติศาสตร์ฯ แห่งนี้ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับความอนุเคราะห์จากศิษย์เก่าหลายท่าน เช่น นายบุญชู โรจนเสถียร สมาคมศิษย์เก่า สมาคมธรรมศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมศิษย์เก่าแคลิฟอร์เนีย ฯลฯ เป็นจำนวนเงิน 14 ล้านบาท

ระยะที่ 2 การปรับปรุงพื้นที่ การออกแบบจัดแสดงนิทรรศการ และตรวจการจ้าง

ดังที่กล่าวแล้ว มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แต่งตั้งกรรมการตรวจการจ้างเพื่อทำหน้าที่ในการนี้ขึ้น 1 ชุด จำนวน 11 คน โดยมี รองศาสตราจารย์ ดร.อุตม รัฐอมฤต รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร ทำพระจันทร์ เป็นประธานคณะกรรมการ และ นายสมพงษ์ กัญญู ผู้อำนวยการกองกลาง เป็นกรรมการและเลขานุการ ในการนี้ได้จัดจ้างบริษัทแปลนโมทิฟ จำกัด เป็นผู้ปรับปรุงอาคารโดม ชั้น 3 พร้อมออกแบบและจัดแสดงนิทรรศการ โดยวิธีพิเศษ ตามสัญญาจ้างงานเลขที่ พ.35 ลงวันที่ 1 พฤศจิกายน 2548-1 มีนาคม 2549

แบ่งระยะงานและการเบิกจ่ายเงินเป็น 6 งวด
กล่าวคือ

งวดที่ 1 งานรื้อถอน และขนทิ้งวัสดุจากการ
รื้อถอน

งวดที่ 2 งานจัดส่งแบบขยายเพื่อการจัดแสดง
นิทรรศการ และสร้างเนื้อหา
นิทรรศการ

งวดที่ 3 งานโครงสร้างพื้นที่จัดแสดงนิทรรศการ
งานรายละเอียดเนื้อหา นิทรรศการฉบับ
ภาษาไทย เขียนบทสารคดี บทงานสื่อ
และแบบร่างงานกราฟิก

งวดที่ 4 งานตกแต่งเฟอร์นิเจอร์ ระบบเครื่องปรับอากาศ และงานอาร์ตเวิร์คกราฟิกประกอบคำบรรยาย

งวดที่ 5 งานติดตั้งกราฟิก ติดตั้งเฟอร์นิเจอร์ ติดตั้งตัวตู้จัดแสดง ติดตั้งสื่อมัลติมีเดียพร้อมอุปกรณ์ควบคุม
ติดตั้งอุปกรณ์ไฟฟ้าและแสงสว่าง

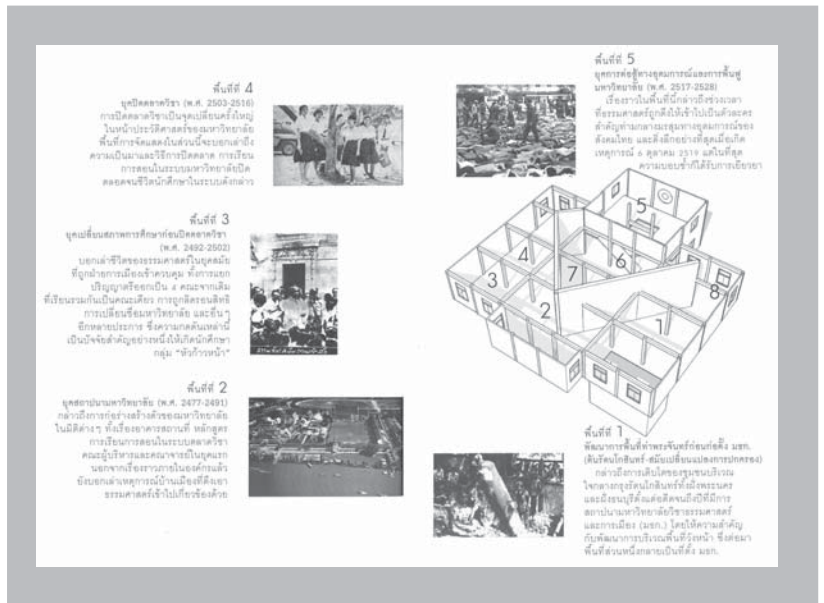
งวดที่ 6 งานรื้อถอนบันไดชั้น 2 และงานตกแต่งโถงบันไดชั้น 2

คณะกรรมการตรวจการจ้าง มีหน้าที่

ตรวจการจ้างงานทั้ง 6 ระยะ โดยการตรวจรับงาน
แต่ละงวด กรรมการฯ จะประชุม เพื่อติดตาม
ความก้าวหน้าของงาน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิด
ขึ้นระหว่างการทำงาน พร้อมทั้งแนวทางแก้ไข
และสรุปงาน คณะกรรมการตรวจการจ้าง มีการ
ประชุมในปี 2548 จำนวน 9 ครั้ง และปี 2549
จำนวน 2 ครั้ง (19 สิงหาคม 2548-4 เมษายน
2549)

เนื้อหาการจัดแสดงนิทรรศการ

การจัดแสดงนิทรรศการในหอประวัติ-
ศาสตร์ฯ แบ่งเนื้อหาเป็น 8 พื้นที่ พื้นที่ที่ 1-6
ทำหน้าที่บอกเล่าประวัติความเป็นมาของ
มหาวิทยาลัยตั้งแต่การสถาปนามหาวิทยาลัย
พ.ศ.2477-2548 พื้นที่ที่ 7 เป็นหอเกียรติยศ
ของมหาวิทยาลัย และพื้นที่ที่ 8 เป็นห้องส่งท้ายและจัดแสดงนิทรรศการชั่วคราว การแบ่งเนื้อหาของนิทรรศการแต่ละพื้นที่ เรียง
ตามลำดับเหตุการณ์และจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ทางประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเป็นเกณฑ์การนำเสนอ

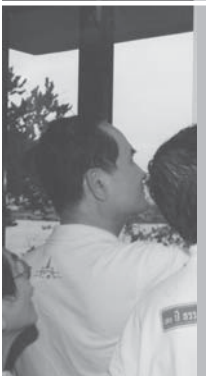

- พื้นที่ที่ 1 พัฒนาการพื้นที่ทำพระจันทร์ก่อนก่อตั้ง มธก. (ต้นรัตนโกสินทร์-สมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง)
- พื้นที่ที่ 2 ยุคสถาปนามหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2477-2491)
- พื้นที่ที่ 3 ยุคเปลี่ยนสภาพการศึกษาก่อนปิดตลาดวิชา (พ.ศ. 2492-2502)
- พื้นที่ที่ 4 ยุคปิดตลาดวิชา (พ.ศ. 2503-2516)
- พื้นที่ที่ 5 ยุคการต่อสู้ทางอุดมการณ์และการฟื้นฟูมหาวิทยาลัย (พ.ศ. 2517-2528)
- พื้นที่ที่ 6 ยุคขยายการศึกษา (พ.ศ. 2529-ปัจจุบัน)
- พื้นที่ที่ 7 ห้องเกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พื้นที่ที่ 8 ห้องส่งท้ายและห้องนิทรรศการชั่วคราว

ระย:ที่ 3 พิธีเปิดหอประวัติศาสตร์ฯ

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ถือเอาวันธรรมศาสตร์วันที่ 10 ธันวาคม 2548 เป็นวันเปิดหอประวัติศาสตร์ฯ โดยนายบุญชู โรจนเสถียร ให้เกียรติเป็นประธานเปิดงาน

ระยะที่ 4 เปิดให้สาธารณชนเข้าชมเป็นทางการ

ภายหลังจากวันที่ 10 ธันวาคม 2548 ซึ่งเป็นวันเปิดหอประวัติศาสตร์ฯ มีผู้เยี่ยมชมเป็นทางการรวม 5 ครั้ง คือ

ครั้งที่ 1 ในวันพฤหัสบดีที่ 15 ธันวาคม 2548

คณะนักวิจัยจากสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เข้าเยี่ยมชม

ครั้งที่ 2 ในวันเสาร์ที่ 17 ธันวาคม 2548

สมาคมรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เข้าเยี่ยมชม

ครั้งที่ 3 ในวันอังคารที่ 7 กุมภาพันธ์ 2549

คณาจารย์และนักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏวราชนครินทร์ จังหวัดฉะเชิงเทรา
เข้าเยี่ยมชม

ครั้งที่ 4 ในวันพุธที่ 8 กุมภาพันธ์ 2549

คณะและนักเรียนโรงเรียนอินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี เข้าเยี่ยมชม

ครั้งที่ 5 ในวันพุธที่ 8 มีนาคม 2549

ผู้เข้าร่วมประชุมเรื่อง การบริหารงานเอกสารและส่งมอบเอกสารให้หอจดหมายเหตุ
เหตุการณ์ศาสตร์ เข้าเยี่ยมชม

ครั้งที่ 6 วันจันทร์ที่ 20 มีนาคม 2549

เจ้าหน้าที่สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี

พระจอมเกล้าธนบุรี เข้าเยี่ยมชม

นอกจากนี้ ยังมีผู้ชมที่เป็นนักศึกษา บุคลากรของ
มหาวิทยาลัย และบุคคลทั่วไปจำนวนมากได้แวะเวียนเข้ามาชม
อย่างต่อเนื่องด้วย

ส่วนการบริหารและดำเนินงานในหอประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยมอบหมายให้โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ในกรณีนี้ โครงการหอจดหมายเหตุฯ ได้จัดอบรมนักศึกษาของมหาวิทยาลัย เพื่อทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์นำชมหอประวัติศาสตร์ฯ ด้วย

ปัจจุบัน หอประวัติศาสตร์ฯ เปิดให้เข้าชมอย่างเป็นทางการ สัปดาห์ละ 2 วัน คือ วันอังคาร และวันพฤหัสบดี ระหว่างเวลา 10.00 น.-14.00 น. หากจะเข้าชมเป็นหมู่คณะควรมัดหมายล่วงหน้า

ระยะที่ 5 แผนการดำเนินงานหอประวัติศาสตร์ฯ

ลำดับ	กิจกรรม	ระยะเวลาดำเนินงาน	ผู้รับผิดชอบ	งบประมาณ
1	เปิดบริการ	มี.ค. 49 - ก.ย.50	เจ้าหน้าที่และนักศึกษาช่วยงาน	43,200.-
2	จัดทำสื่อประชาสัมพันธ์	มี.ค. - พ.ค.49	หอจดหมายเหตุฯ	200,000.-
3	จัดทำ Homepage	มี.ค. - ส.ค.49	หอจดหมายเหตุฯ	100,000.-
4	จัดทำนิตรตการ	ต.ค.49 - ก.ย.50	หอจดหมายเหตุฯ	50,000.-

ในบรรดาเอกสารจดหมายเหตุเท่าที่หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์จัดเก็บนี้ มีเอกสารที่มีคุณค่าในการทาง การเมืองการปกครองจำนวนมาก ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวกับ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองตั้งแต่สถาปนาจวบจน ปัจจุบัน เอกสารเหล่านี้มีเอกสารส่วนบุคคลที่ทรงคุณค่าอีกชุดหนึ่ง คือ เอกสารส่วนบุคคลของ ศาสตราจารย์จิตร ลulitanนท์ ซึ่งเป็น เอกสารสำคัญในช่วงทศวรรษ 2480 จวบกระทั่ง 2520 อยู่หลาย รายการ ก่อนอื่น ผู้เขียนขอแนะนำประวัติผู้เป็นเจ้าของเอกสารชุด นี้เสียก่อน

เจ้าของเอกสารที่ผู้เขียนกล่าวถึงนี้คือ ศาสตราจารย์จิตร ลulitanนท์ (2449-2530)¹ เป็นบุตรหลวงวิจารณ์าสุขกรรมและ นางทรัพย์ ธิดาคหบดีชาวบางรัก เด็กชายจิตรฯ นับถือศาสนาคริสต์ นิกายโรมันคาทอลิก จบการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ต่อมา ได้ เข้าศึกษาต่อ ณ โรงเรียนกฎหมาย และสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต (2470) หลังจากนั้น จึงเข้ารับราชการในหน่วยงานหลายแห่ง โดยเริ่ม จากเป็นล่ามภาษาฝรั่งเศสให้แก่โรงเรียนกฎหมาย (2472-73) เป็น

ผู้เขียนขอขอบคุณหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ที่ให้โอกาสผู้เขียนเสมอมา ขอขอบคุณอาจารย์วาสุณี ไอ่- สดการมย์ อาจารย์สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ที่ให้มุมมองใหม่ๆ แก่ผู้เขียน คุณธงชัย ลิขิตพรสวรรค์ ธนาพล อีว- สกุล ในฐานะที่ฟังเรื่องข้อมูลเสมอ สุดท้าย ขอขอบคุณ พิรญา มานะสมบูรณ์ ผู้ที่ให้กำลังใจเสมอมา หาก บทความนี้มีประโยชน์อยู่บ้าง ขออุทิศให้ความกล้าหาญของ “สันติชน” ในครั้งนั้น

¹ “ประวัติสังเขป” ใน *ที่ระลึกในการบำเพ็ญกุศลครบร้อยวัน ศาสตราจารย์จิตร ลulitanนท์ 17 มีนาคม 2531* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า 33-84.

ผู้พิพากษา (2475-76) เข้าทำงานในกรมร่างกฎหมาย กระทรวงยุติธรรม (2476-77) และในคณะกรรมการกฤษฎีกา (2477) ต่อมา ได้ลาออกจากราชการเพื่อเข้าทำงานในมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองช่วง “ก่อร่างสร้างตัว” ในตำแหน่งผู้ช่วยจัดทำตำรา (2477)² ซึ่งถือได้ว่า ชีวิตการทำงานของศาสตราจารย์ผู้นี้ได้เคียงคู่มากับมหาวิทยาลัยแห่งนี้มาแต่ต้น นอกจากการจัดทำตำราแล้ว ศาสตราจารย์ วิจิตรฯ ยังเป็นผู้บรรยายในชั้นปริญญาตรีและโท (2477-92) เป็นผู้ดูแลนิคมมหาวิทยาลัยฯ (หอพัก) (2479-85) ดำรงตำแหน่งกรรมการสโมสรมหาวิทยาลัยฯ (2482-92) และประธานกรรมการธนาคารเอเชีย จำกัด (2487) เป็นต้น

ตลอดเวลาที่ได้ปฏิบัติงานในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ ศาสตราจารย์วิจิตรฯ ได้แต่งตำราขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนและบางเล่มได้รับการตีพิมพ์หลายครั้ง เช่น กฎหมายการคลัง (2478) กฎหมายลักษณะพยานและจิตวิทยา (2478) กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยบุคคล (2478) คำอธิบายกฎหมายอาญาภาคต้น (2487) คำอธิบายกฎหมายอาญา (ภาคต้น) (2490) คำอธิบายกฎหมายอาญา (2500) กฎหมายอาญา (ภาค 1) (2502) กฎหมายอาญา (ภาค 1) (2507) วิทยาศาสตร์การคลังและกฎหมายการคลัง (2512) วิทยาการคลังและกฎหมายการคลัง (2531) เป็นต้น

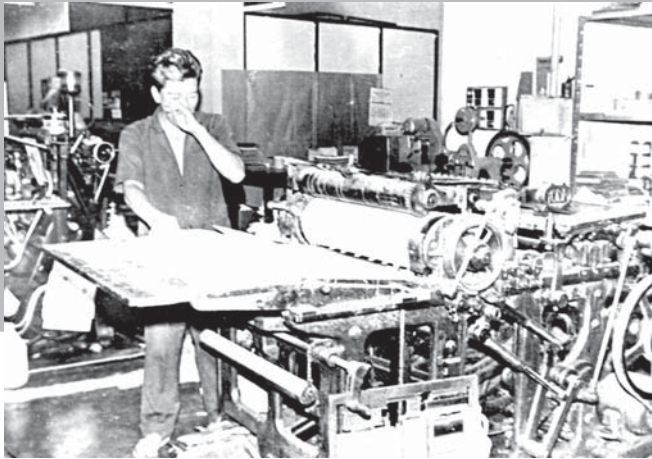
ไม่เพียงแต่ทำงานในมหาวิทยาลัยฯ เท่านั้น ศาสตราจารย์วิจิตรฯ เคยทำงานด้านการเมือง เช่น งานนิติบัญญัติ ในตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทสอง (2488) สมาชิกพฤฒิสภา (2489-90) ส่วนงานบริหาร เคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี (2488) กล่าวคือ เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในคณะรัฐบาลซึ่งมี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช นายปรีดี พนมยงค์ และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี (คือ ในระหว่าง 2488-90)

ตามประวัติการทำงานดังกล่าว แม้ว่าหลายครั้งจะได้เข้าสู่ตำแหน่งทางการเมืองระดับสูง แต่งานที่ศาสตราจารย์วิจิตรฯ ไม่เคยละทิ้งนับแต่ 2477 เป็นต้นมาคือ งานของมหาวิทยาลัย ทั้งงานบริหาร งานวิชาการ และงานสำคัญอีกด้านหนึ่งก็คือ งานของโรงพิมพ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองซึ่งอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ผู้ประศาสน์การได้มอบให้มหาวิทยาลัยฯ ตั้งแต่ 2483 ศาสตราจารย์วิจิตรฯ ได้ดูแลรับผิดชอบโรงพิมพ์นี้ และยังสามารถผลิตตำราจำนวนมากมายมหาศาลออกสู่สังคมได้อย่างต่อเนื่อง

จากการที่ได้ทำงานในมหาวิทยาลัยแห่งนี้มายาวนาน ตั้งแต่เริ่มแรก จึงเป็นเหตุให้ศาสตราจารย์วิจิตรฯ มีโอกาสเข้าไปเกี่ยวข้องและรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับมหาวิทยาลัยฯ อย่างลึกซึ้ง อีกทั้ง การที่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมืองในฐานะผู้บริหารประเทศ เอกสารส่วนบุคคลของศาสตราจารย์วิจิตรฯ ชุดนี้ จึงสามารถเล่าเรื่องราว ความเป็นมาและความสัมพันธ์

² ในการสอบคัดเลือกครั้งนั้น คณะกรรมการมหาวิทยาลัยกำหนดให้หม่อมเจ้าวรรณไวทยากร วรารณม. ดุปลาดำ และ ม. ฮัตเจสสัน เป็นกรรมการสอบ ผลปรากฏว่า มีผู้สามารถผ่านการสอบ 3 คนคือ เสริม วินิจฉัยกุล ทองเปลว ชลภูมิ และวิจิตร ฤทธิดำนนท์

ระหว่างมหาวิทยาลัยฯ กับการเมืองได้อย่างน่าสนใจ ดังที่ผู้เขียนขอนำเสนอประเด็นดังต่อไปนี้

เอกสารเกี่ยวกับการเมือง

กล่องเอกสารคำให้การของ นายประสิทธิ์ ลูกลิตานนท์ (น้องชายของ ศาสตราจารย์วิจิตรฯ ซึ่งเป็นนักศึกษาและทำงานในโรงพิมพ์ของ มธก. เป็นพลพรรคเสรีไทย และเป็นคนสนิทคนหนึ่งของผู้ประสานการ) พล.ต. สมบูรณ์ สรานุกิต และนายปราโมทย์ พึ่งสุนทร ในคดีกบฏวังหลวง³ กล่อง

เอกสารการเมืองและเศรษฐกิจ พ.ศ. 2481-93⁴ เช่น หนังสือการลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (2487) เอกสารของหลวงกาจสงครามเกี่ยวกับการต่อต้านญี่ปุ่น บันทึกการประชุมกรรมการพิจารณาปัญหาเศรษฐกิจของชาติ (2488) รายชื่อ ส.ส. พรรคสหชีพและพรรคแนวรัฐธรรมนูญ การบริหารกระทรวงการคลังในช่วงนายวิจิตรลูกลิตานนท์ เป็นรัฐมนตรีว่าการฯ (2489) ท้องคำของธนาคารแห่งประเทศไทยในญี่ปุ่น คำฟ้องพรรคประชาธิปไตยกรณีหมิ่นประมาท มธก. (2490) แถลงการณ์และการประกาศภาวะฉุกเฉิน กรณีการประท้วงการเลือกตั้ง (2500)

เอกสารเกี่ยวกับการบริหารมหาวิทยาลัยและเรื่องเกี่ยวกับนักศึกษา

กล่องเอกสารการบริหารงานมหาวิทยาลัย 2494-2531⁵ เช่น การขอพระราชทานเพลิงพระราชนิพนธ์ประจำมหาวิทยาลัย (2505) การแต่งตั้งอธิการบดี คณบดีและคณะกรรมการสภามหาวิทยาลัย (2516-18) กล่องเอกสารเกี่ยวกับข้าราชการทำผิดวินัยระหว่างปี 2520-30⁶ และกล่องเอกสารเกี่ยวกับการขอใช้สถานที่ต่าง ๆ พ.ศ. 2504-16⁷ เป็นต้น

ส่วนกล่องเอกสารเกี่ยวกับนักศึกษาและขบวนการนักศึกษา (2490-2522) มีความน่าสนใจหลายรายการ เช่น เอกสารกรณี 9 นักศึกษา พ.ศ. 2494-2520⁸ อาทิ แฟ้มกรณี นายทวีป วรดิลกและนายอารีย์ อิ่มสมบัติ เกี่ยวกับปาฐกถา

³ หจมธ. สบ.3.1 แฟ้มที่ 1-12 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลูกลิตานนท์ เรื่อง กบฏวังหลวง พ.ศ. 2492-2495

⁴ หจมธ. สบ. 3.5 แฟ้มที่ 1-12 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลูกลิตานนท์ เรื่อง การเมืองและเศรษฐกิจ พ.ศ. 2487-2493

⁵ หจมธ. สบ. 3.4 แฟ้มที่ 1-11 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลูกลิตานนท์ เรื่อง การบริหารงานมหาวิทยาลัย พ.ศ. 2494-2531

⁶ หจมธ. สบ. 3.2 แฟ้มที่ 1-11 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลูกลิตานนท์ เรื่อง ข้าราชการทำผิดวินัย พ.ศ.2520-2530

⁷ หจมธ. สบ. 3.9 แฟ้มที่ 1-7 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลูกลิตานนท์ เรื่อง การขอใช้สถานที่ต่าง ๆ พ.ศ. 2504-2516

⁸ หจมธ. สบ. 3.8 แฟ้มที่ 1-10 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลูกลิตานนท์ เรื่อง กรณี 9 นักศึกษา พ.ศ. 2494-2520

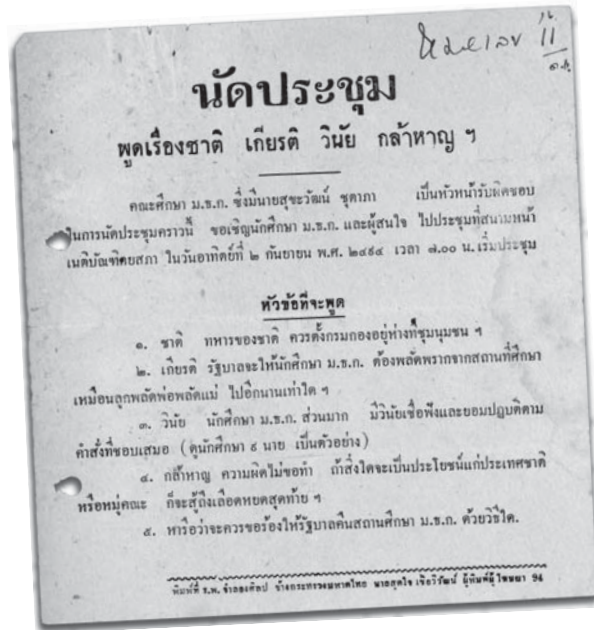
ในหนังสือพิมพ์ *ธรรมจักร* (2493) เหตุการณ์การออกคำสั่งให้นักศึกษา 9 นายเข้าฟังบรรยายมีกำหนด 1 ปี (2494) การ สอบสวนวินัยนักศึกษา (2494) คำพิพากษาและคำอุทธรณ์ของโจทก์ในคดี 9 นักศึกษา (2496-98) รวมเอกสารเกี่ยวกับการประกาศภาวะฉุกเฉิน (2500) รวมไปถึงวิธีการเมือง (2518-19) กำหนดเวลาปิด-เปิดประตูหลังเหตุการณ์ในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 เป็นต้น

กล่องเอกสารเกี่ยวกับองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ. 2482-2519⁹ เช่น ข้อบังคับมหาวิทยาลัยว่าด้วยสโมสรนักศึกษา (2482-2519) รายชื่อคณะกรรมการสโมสรนักศึกษา (2491-2520) การก่อตั้งกรรมการสันติภาพนักศึกษา มธก. พร้อมแถลงการณ์ต่างๆ (2494) งบประมาณ อมธ.

(2516, 2518-19) การแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารองค์การนักศึกษา (2518-29) และเอกสารเกี่ยวกับนักศึกษาและกิจกรรม พ.ศ. 2501-21¹⁰ เช่น แฟ้มกิจกรรมของชุมนุมวรรณศิลป์ (2510-22) กิจกรรมของชุมนุมปาฐกถา (2510-16) กิจกรรมนักศึกษาระหว่างมหาวิทยาลัย (2517) กิจกรรมของกลุ่มผู้ชุมนุมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (2518) เป็นต้น

เอกสารส่วนตัวและเบ็ดเตล็ด

กล่องเอกสารจดหมายส่วนตัวและการทำงาน พ.ศ.2492-2531¹¹ มีเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอักษรไทยและการบัญญัติศัพท์ในช่วง 2482-85 คำบรรยายพิเศษเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศและระบอบการระหว่างประเทศของทำเรือ (2486) จดหมายส่วนตัวระหว่างเดือนตุลาคม 2492-สิงหาคม 2519 เป็นเรื่องเกี่ยวกับสมาคมธรรมศาสตร์ฯ (2519)

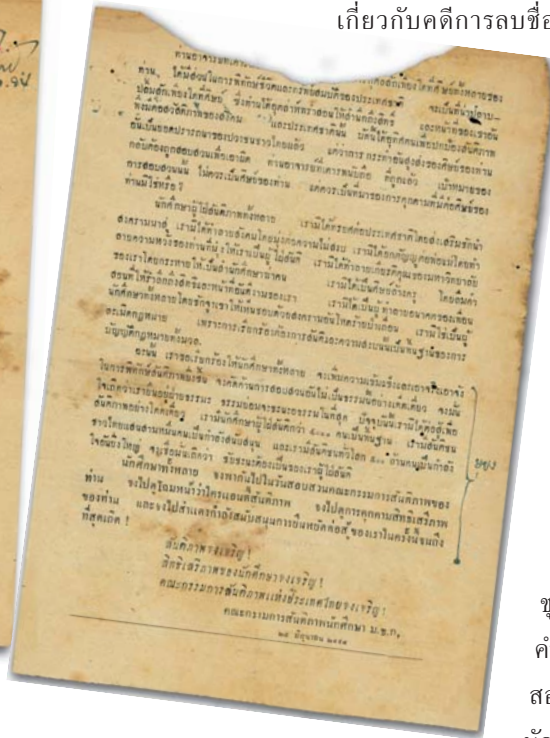
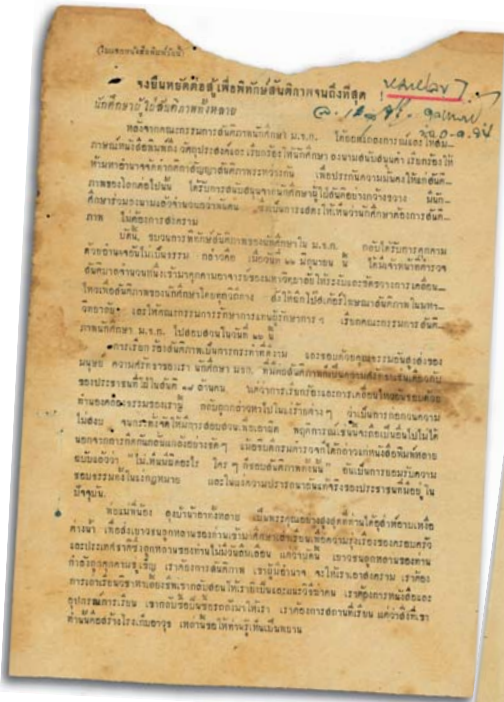

จดหมายถึงพีศติเรื่อนจำของประสิทธิ์ ลุลิตานนท์ (2498) บันทึกของพล.ท.สวัสดิ์ ส.สวัสดิ์เกียรติ เรื่องแนวทางการปฏิบัติงานของ มธก. (2494) คำสั่งมหาวิทยาลัยแต่งตั้งกรรมการรักษาการแทนรักษาการผู้ประสานการ (2494) บันทึกแนวความคิดในการร่วมมือกับธนาคารเอเชียและบริษัท ยูไนเต็ควอร์ค เพื่อบูรณะมหาวิทยาลัยและสร้างหอสมุดทันสมัย (2491-2522) โครงการปรับปรุงมหาวิทยาลัยในระยะ 5 ปี (2493-97) แผนการปรับปรุงมหาวิทยาลัยของนายวิบูลย์ ธรรมวิทย์เลขาธิการมหาวิทยาลัย (2493-94) เรื่องขอเชิญ พล.ท.สวัสดิ์ มาดำรงตำแหน่งรักษาการผู้ประสานการมหาวิทยาลัยฯ และการดำเนินงานบริหารมหาวิทยาลัย (2494) ซึ่งมีเรื่องน่าสนใจคือ เรื่องการทำบันทึกของขุนประเสริฐศุภมาตรา และพนักงานมหาวิทยาลัย คำแถลงนโยบายแห่งรัฐของ

⁹ หจ.มธ. สบ.3.7แฟ้มที่ 1-9 เอกสารส่วนบุคคล ศ.วิจิตร ลุลิตานนท์ เรื่อง องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ พ.ศ.2482-2519

¹⁰ หจ.มธ. สบ. 3.6 แฟ้มที่ 1-14 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลุลิตานนท์ เรื่อง เกี่ยวกับนักศึกษาและ กิจกรรม พ.ศ. 2501-2521

¹¹ หจ.มธ. สบ. 3.3 แฟ้มที่ 1-11 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลุลิตานนท์ เรื่อง ข้าราชการทำผิดวินัย พ.ศ.2492-2531

เกี่ยวกับคดีการลบชื่อนักศึกษามหาวิทยาลัย

วิชาธรรมศาสตร์และ
การเมืองหรือที่เรียก
กันว่าคดี “กบฏสันติ-
ภาพ”

ร่วมรักในสิทธิต ศรีเสรีชัย : นักศึกษากับ ขบวนการสันติ ภาพ

ในกล่องเอกสาร
ชุดนี้ มีเอกสาร ใบปลิว
คำสั่งแต่งตั้ง รายงานการ-
สอบสวนและคำสั่งลงโทษ
นักศึกษา เริ่มต้นจากแฟ้ม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ณ หอประชุมมหาวิทยาลัยธรรม-
ศาสตร์เมื่อวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2500 เป็นต้น

กล่องเอกสารเบ็ดเตล็ด¹² เช่น เอกสารเกี่ยวกับนาย-
วัฒนา เขียววิมลและกลุ่มนวพล (2516-17) ใบปลิวต่อต้าน
การกลับมาของจอมพลถนอม กิตติขจร (2519) รวมไปถึงและ
แถลงการณ์ของนักศึกษา (2520) การยึดเอกสาร “พลัง ฉบับ
1 พฤษภาคม” จากนักศึกษา (2522) เป็นต้น

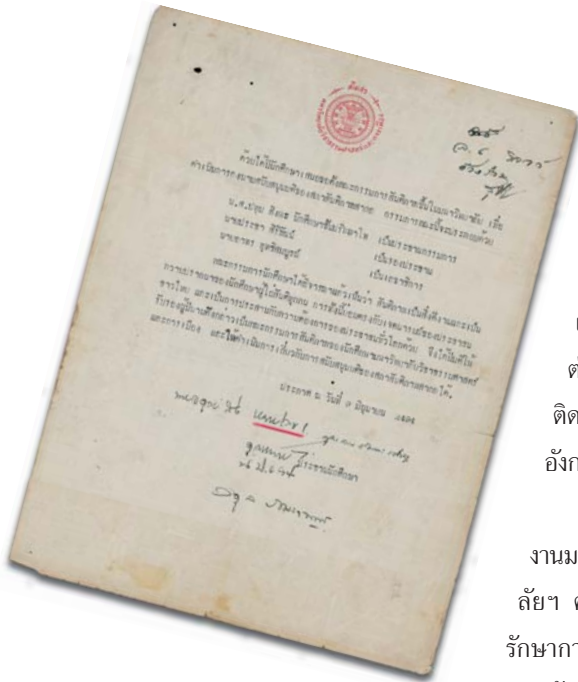
ในบรรดากลุ่มเอกสารชุดนี้ ผู้เขียนขอคัดเอกสาร
ตัวอย่างที่น่าสนใจบางฉบับ เพื่อบอกเล่าถึงคุณค่าของเอกสาร
เอกสารที่คัดเลือกมาเสนอนี้อยู่ในช่วงเวลา 2493-95 เป็นเรื่อง

ประกาศจากสโมสรมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
เรื่องแต่งตั้งคณะกรรมการสันติภาพ เพื่อสนับสนุนการลงนาม
ขอสภาสันติภาพ ประกอบด้วยนางสาวปทุม สิงหะ นักศึกษา
ปริญญาโทเป็นประธานกรรมการ “นายประชา สิริพัฒน์”¹³
เป็นรองประธานและนายอาหาร พุทธิสมบุรณ์ เป็นเลขาธิการ
ประกาศลงวันที่ 9 มิถุนายน 2494 ลงนามโดยนายประจวบ
อัมพะเสวต ประธานนักศึกษา¹⁴ ต่อมา ในวันที่ 20 มิถุนายน
2494 มีการรายงานมายังมหาวิทยาลัยว่า นักศึกษาได้ติด
โปสเตอร์เรียกร้องสันติภาพที่กำแพงด้านนอกของอาคาร

¹² หมธ. สบ. 3.10 แฟ้มที่ 1-9 เอกสารส่วนบุคคล ศ. วิจิตร ลูทิตานนท์ เรื่อง เบ็ดเตล็ด พ.ศ. 2504-2530

¹³ นามแฝงของนายทวีป วรดิลก โปรดดู หมธ. สบ.3.8/3 เหตุการณ์ก่อนการออกคำสั่งห้ามมิให้นักศึกษา 9 นายเข้าฟังคำบรรยายมีกำหนด 1 ปี ใน “บันทึกถ้อยคำของนายทวีป วรดิลก” ลงวันที่ 20 กรกฎาคม 2494

¹⁴ หมธ. สบ. 3.7/3 การก่อตั้งกรรมการสันติภาพนักศึกษา มธก. พร้อมแถลงการณ์ และประชาสัมพันธ์ต่างๆ (25 กุมภาพันธ์-25 มิถุนายน 2494) ใน “ประกาศ สโมสรมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เรื่องการตั้งคณะกรรมการสันติภาพ” ลงนามโดยประจวบ อัมพะเสวต วันที่ 9 มิถุนายน 2494

เตรียม มธก. เป็นโปสเตอร์ ภาษาไทย 3 แผ่นก่อน และต่อมาจึงมีการติดโปสเตอร์ภาษาอังกฤษ¹⁵

เมื่อมีรายงานมาถึงมหาวิทยาลัยฯ คณะกรรมการรักษาการแทน (นายดิเรก ชัยนาม พระคุณ-

พากย์สุวมณฑ์และขุนประเสริฐศุภมาตราช) รักษาการผู้ประศาสน์การ (พล.ท. สวัสดิ์) จึงเชิญคณะกรรมการสันติภาพทั้ง 3 คนมาสอบสวน เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2494 ที่ตึกโดมก่อนหน้าวันสอบสวนหนึ่งวัน นักศึกษาได้แจกใบปลิวหัวเรื่อง “นักศึกษาผู้ใฝ่สันติทั้งหลาย” ในบริเวณมหาวิทยาลัยฯ รายงานการสอบสวนได้เริ่มต้นโดยระบุว่า นักศึกษาที่มาให้ปากคำคือ นายทวีป วรดิลก และนายอาหาร พุทธิสมบูรณ์ ส่วนนางสาวประทุม สิงหะ ขอลापวย ทั้งนี้ ในระหว่างการสอบสวนคณะกรรมการสันติภาพชุดนี้ นักศึกษาชาว มธก. นับพันแออัดเข้าไปในห้องประชุมเพื่อฟังการสอบสวนและได้ส่งเสียงโห่ร้องไชโยเป็นระยะ ๆ ส่งผลให้กรรมการฯ ไม่สามารถสอบสวนได้ จากนั้น คณะนักศึกษาได้เข้ามาให้กำลังใจนายอาหาร พุทธิสมบูรณ์ ด้วยการสวมพวงมาลัยให้จนเต็มคอ¹⁶

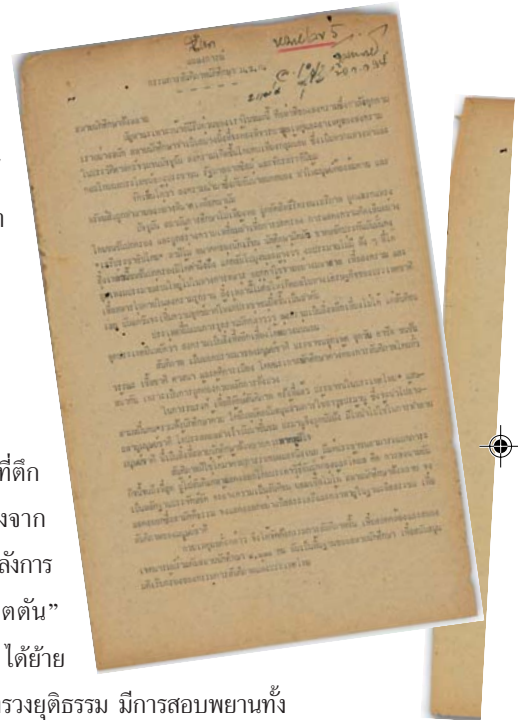
ขณะนั้น นายวิบูลย์ ธรรมวิทย์ ดำรงตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัยฯ¹⁷ จึงขอเชิญนักศึกษา 3 คนที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการสันติภาพมาพบ โดยตั้งข้อกล่าว

หาว่า นักศึกษากลุ่มนี้เคลื่อนไหวเรียกร้องสันติภาพและ “เล่นการเมืองระหว่างประเทศ” ทั้งนี้ มีการนัดให้มาพบในวันเสาร์ที่ 30 มิถุนายน 2494 ปรากฏว่า ในวันที่ 29 มิถุนายน 2494 ได้เกิด “กบฏแมนฮัตตัน” ขึ้นเสียก่อน หลังจากนั้น นางสาวประทุมได้ส่งบันทึกถ้อยคำเป็นลายลักษณ์อักษรมายังพล.ท. สวัสดิ์ โดยมีสาระสำคัญปฏิเสธความเกี่ยวข้องกับขบวนการสันติภาพและเห็นว่า การกล่าวหาว่า “มีหลังจากจับข้อนี้” ตั้งพวกหยาบเข้าทั้งหลายคอยใส่ร้ายนัก-

ศึกษา และเป็นการกระทำที่เลวทรามไร้ยางอายและน่าอับศอดสู (มีร่องรอย- การอ่านและบันทึกสั้น ๆ ไว้ในเอกสารด้วยดินสอว่า “เสียตสี”)

สื่อ:ธรรมนำเรา เราในดวงใจ

เมื่อการสอบสวนที่ตึกโดมไม่สามารถทำได้ เนื่องจากพื้นที่มหาวิทยาลัยฯ ถูกยึดหลังการปราบปราม “กบฏแมนฮัตตัน” คณะกรรมการสอบสวนจึง ได้ย้ายสถานที่สอบสวนไปยังกระทรวงยุติธรรม มีการสอบพยานทั้งหมด 17 ปาก ทั้งนักศึกษาและพนักงานมหาวิทยาลัย เช่น นายกอบเกื้อ บุณนาค นางสาวประทุม สิงหะ นายอาหาร พุทธิสมบูรณ์ นายทวีป วรดิลก นายประจวบ อัมพะเสวต นายมารุต บุณนาค นายไวฑูรย์ สินธุวานิช นายสุกรี

¹⁵ หจมธ. สบ. 3.8/3 เหตุการณ์ก่อนการออกคำสั่งห้ามมิให้นักศึกษา 9 นายเข้าฟังคำบรรยายมีกำหนด 1 ปี โปรดดู “คำให้การนายประกอบเกื้อ บุณนาค หัวหน้าแผนกสโมสรมักศึกษา” วันที่ 26 มิถุนายน 2494

¹⁶ หจมธ. สบ. 3.8/3 โปรดดู “สำเนา รายงานการสอบสวน” วันที่ 13 สิงหาคม 2494

¹⁷ นายวิบูลย์ ธรรมวิทย์ เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย (2493-94)

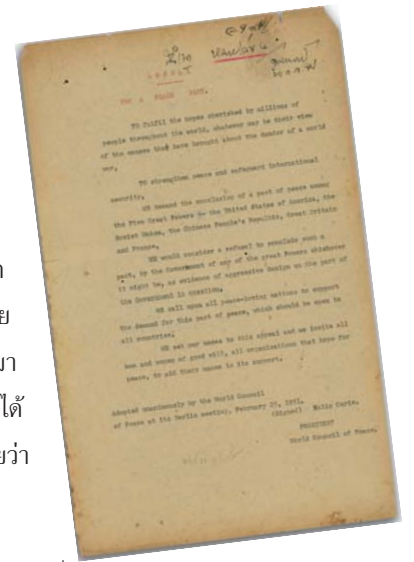
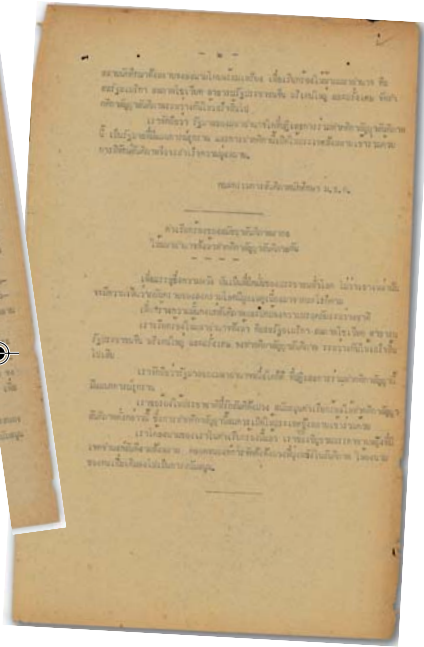
คชเสนี นายวิเชียร วัฒนคุณ นายถวัลย์ละล่ง บุนนาค นายสมโภช เสวิกุล นายเปลื้อง วรรณศรี นายอารีย์ อิ่มสมบัติ นายพรชัย แสงซัจจ์ นายนิคม จันทรวาทูร นายปริญญ์ สีสละศรี นายสำราญ พร้อมมูล ทั้งนี้ ในบันทึกถ้อยคำของนายประจวบ อัมพะเสวตนั้น เขาเห็นว่า การแต่งตั้งคณะกรรมการสันติภาพเป็นสิ่งที่ยอมรับ เนื่องจากเป็นการ เรียกร้องสิ่งที่ถูกต้อง และการแต่งตั้งนี้ถูกต้องตามกระบวนการ¹⁸ ในบันทึกถ้อยคำของนายมารุตรับว่า ได้เคยเขียนบทความชื่อว่า “บันไดขั้นต่อไป” ลงใน*ธรรมจักร*

ส่วนนายวิเชียร วัฒนคุณ นายนิคม จันทรวาทูร นายสำราญ พร้อมมูล และนายสมโภช เสวิกุลในฐานะคณะบรรณาธิการ*ธรรมจักร* ช่วงปี 2493-94 ถูกสอบสวนด้วยเหตุที่คณะกรรมการฯ เพิ่งเล็ง บทความเรื่อง “นักศึกษามีส่วนร่วมสำคัญในการเรียกร้องสันติภาพ” เขียนโดย “สุนทรประเสริฐจินดา” (*ธรรมจักร* ปีที่ 3 ฉบับที่ 3 มกราคม 2494) และ บทความเรื่อง “สันติชนทั่วโลกเรียกร้องให้ขจัดการสงคราม” เขียนโดย “เสรีรัตนพันธุ์” (*ธรรมจักร* ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2493) นักศึกษาทั้งหมด

ให้ถ้อยคำว่า ในฐานะบรรณาธิการได้อ่านแล้ว ไม่มีข้อความใดละเมิดกฎหมายหรือขัดต่อนโยบายของรัฐบาลแต่อย่างใด¹⁹ จึงให้หลังตีพิมพ์

โตมรารองรับในวิญญาน : เพชฌัญหากับ “ธรรมศาสตร์”

ไม่เพียงแต่ประเด็นเรื่องบทความใน*ธรรมจักร* เท่านั้น มหาวิทยาลัยฯ ในขณะนั้นยังได้หยิบยกปัญหาเกี่ยวกับอำนาจในการปิดโปสเตอร์ขึ้นมาเป็นประเด็นด้วย²⁰ ในระหว่างการสอบสวนนี้ แผนกสโมสรมักศึกษาได้ทำบันทึกรวมถึงมหาวิทยาลัยเพื่อลดประเด็นข้อกล่าวหาต่อเพื่อนนักศึกษา โดยขอให้มหาวิทยาลัยวินิจฉัยอำนาจในการปิดประกาศ ทั้งนี้ สโมสรอ้างว่า เมื่อครั้งเกิดเรื่อง “สันติภาพ” (2493) ในตอนแรกนั้น หลวงวิจิตรวาทการ รักษาการฯ ได้อนุมัติด้วยจากรายชื่อที่เป็นอำนาจของสโมสรฯ ในการปิดประกาศในมหาวิทยาลัย จากนั้นที่กของสโมสรฯ นี้ นายวิบูลย์ ได้เสนอเรื่องไปยังหลวงวิจิตรวาทการ (อดีตผู้รักษาการแทน เมื่อปี 2493) สอบถามเรื่องการอนุญาตให้ปิดประกาศ หลวงวิจิตรวาทการกล่าวตอบมาในทำนองว่า ไม่เคยเปลี่ยนแปลงระเบียบอันใดแต่ที่ผ่านมาในขณะรักษาการฯ นั้น ก็เห็นนักศึกษาตีตีประกาศมาตลอดในหลาย ๆ เรื่อง ไม่เห็นมีใครทักท้วง จึงเข้าใจว่า สโมสรมักศึกษามีสิทธิในการตีตีประกาศและการตีตีประกาศเรื่องการขอสันติภาพนั้น เห็นว่า ในช่วงที่ตนรักษาการฯ นั้น ได้เห็นประกาศแล้ว “ก็ไม่เห็นว่าผิดกฎหมายหรือเป็นการเสื่อมเสียอย่างไร และก็ไม่มีใครยกขึ้นมากล่าวอ้าง”²¹ และฝ่ายราชการก็มีได้ประกาศห้ามอันใด ทั้งเห็นด้วยว่า

¹⁸ หมธ. สบ. 3.8/3 โปรดดู “บันทึกถ้อยคำของนายประจวบ อัมพะเสวต” วันที่ 24 กรกฎาคม 2494

¹⁹ หมธ. สบ.3.8/3 โปรดดู “บันทึกถ้อยคำ” ของนายวิเชียร วัฒนคุณ วันที่ 28 กรกฎาคม 2494 นาย สำราญ พร้อมมูล วันที่ 28 กรกฎาคม 2494 นายสมโภช เสวิกุล วันที่ 28 กรกฎาคม 2494 และนายนิคม จันทรวาทูร วันที่ 4 สิงหาคม 2494

²⁰ ในขณะนั้น นายวิบูลย์ ธรรมวิทย์ เป็นเลขาธิการมหาวิทยาลัย (2493-94)

²¹ หมธ. สบ.3.8/3 โปรดดู “(สำเนา) บันทึก ของหลวงวิจิตรวาทการ” วันที่ 10 กรกฎาคม 2494

รายชื่อที่ลงนามสนับสนุนการเรียกร้องสันติภาพ ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงมากกว่าชาย จึงเห็นว่า ไม่มีปัญหาแต่อย่างใดและเป็นเรื่องที่เขาเรียกกันว่า “เรื่องยายแก่” ที่ลงนามไปแล้ว ไม่เกิดประโยชน์อันใดเลย

เมื่อพล.ท.สวัสดิ์ รักษา - การผู้ประกาศการ ได้มีคำสั่งแต่งตั้ง คณะกรรมการสอบสวนความผิดนักศึกษา โดยนายดิเรก ชัยนาม เป็นประธาน มีพระศุลยพาศย์ สุวพันธ์และขุนประเสริฐศุภมาตรา เป็นกรรมการ โดยให้พิจารณาประเด็น การดำเนินการทางการเมืองและจัดประชุมเกี่ยวกับสันติภาพ การจัดทำหนังสือ*ธรรมจักร* ที่มหาวิทยาลัยเห็นว่า เป็น “การก่อกวนมหาวิทยาลัยและเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาล ตลอดจนมีวสันตประชุมกันโดยมิชอบ”²²

คณะกรรมการสอบสวนความผิดนักศึกษาได้ตั้งข้อกล่าวหาต่อนักศึกษาคือ มีการประชุมเรียกร้องสันติภาพและติดโปสเตอร์ใกล้สโมสร มธก. ไปในทางแอนตี้รัฐบาล หนังสือพิมพ์เอาไปลงทำให้มหาวิทยาลัยเสียหายอันอาจถูกเข้าใจผิดจากรัฐบาลและประชาชนว่า มหาวิทยาลัยเล่นการเมืองต่างประเทศ ดังในรายงานลับเฉพาะลงวันที่ 13 สิงหาคม 2494 ถึงผู้รักษาการแทนผู้ประกาศการ

เรื่องรายงาน การสอบสวนนักศึกษา²³ นั้น คณะ กรรมการสรุปผลว่า “คณะกรรมการสอบไม่ออกว่าเรื่องเหล่านี้ (ทั้งการ ตีพิมพ์บทความใน*ธรรมจักร* และการเรียกร้องสันติภาพ) มีต้นตอมาจากสายเดียวกัน” และเห็นว่า การเรียกร้องสันติภาพนั้น คณะกรรมการฯ เห็นว่า คณะกรรมการสันติภาพทั้ง

สามคนนั้น นางสาวประทุม สิงหะ “น่าจะไม่วู้รู้เรื่องเท่าไร คงจะเห็นว่าหน้ามีตาก็ยอมเป็นประธานไป” นอกจากนี้ ในรายงานการสอบสวนตั้งข้อสังเกตต่อนามแฝง “นายประชา สิริพัฒน์” หรือนายทวีป วรดิกล ว่า “คนนี้ควรสังเกตมาก” และระบุว่า นายอาทร พุทธิสมบุรณ์นั้นเป็นผู้ติดโปสเตอร์และพิมพ์ใบปลิวคัดค้านฉบับลงวันที่ 25 มิถุนายน ส่วนนาย

ประจวบ อัมพะเสวต มีความบกพร่องในฐานะประธานนักศึกษาและพวกนักศึกษาที่เอะอะวุ่นวายในวันที่ 26 มิถุนายนคือ นายปริญา ติละสร เป็นแกนนำ นอกจากนี้ ยังมีนายมารุต บุญนาค นายไวฑูรย์ สินธุวานิช นายลิ่วละล่อง บุญนาค นายอารีย์ อิมสมบัติ และนายพรชัย แสงขัจจ์

ทั้งนี้ คณะกรรมการฯ ได้เสนอผู้ที่นำพิจารณาลงโทษดังนี้ นายอาทร พุทธิสมบุรณ์ นายทวีป วรดิกล นายประจวบ อัมพะเสวตและนายปริญา ติละสร ส่วนผู้ที่ควรตัก-

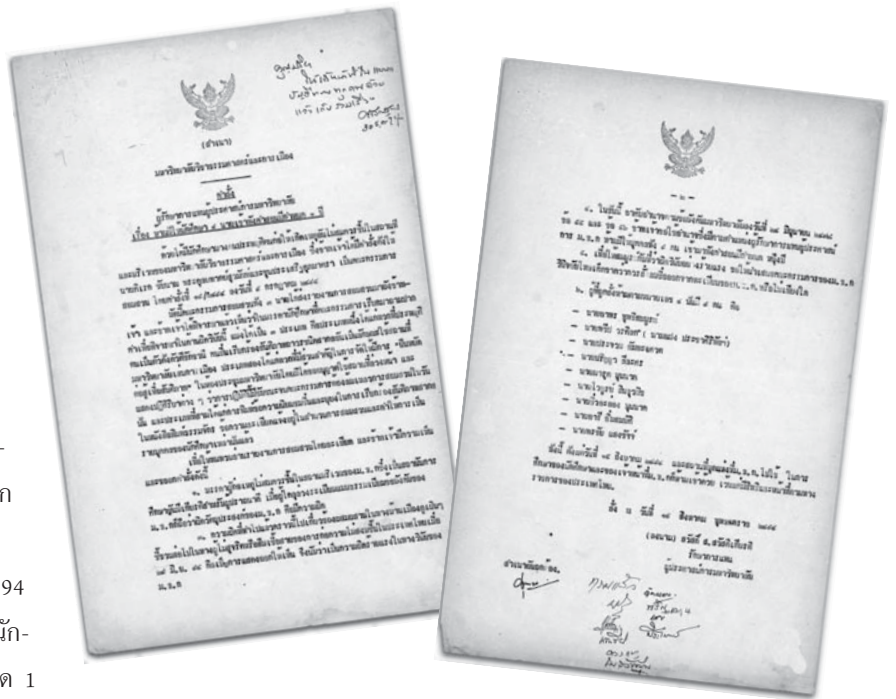
²² หจมธ. สบ.3.8/3 โปรดดู “คำสั่งที่ 19/2494 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนความผิดวินัยนักศึกษา” วันที่ 9 กรกฎาคม 2494

²³ หจมธ. สบ.3.8/3 ดู “(สำเนา) รายงานการสอบสวน ” วันที่ 13 สิงหาคม 2494

เดือนหรือทำทัณฑ์บนไว้คือ นายมารุต บุนนาค นายไวฑูรย์ สินธุวานิชย์ นายลี้ละล่อง บุนนาค นายอารีย์ อิ่มสมบัติ และนายพรชัย แสงซัจจ์ คณะกรรมการฯ ได้เสนอ แนวทางการลงโทษ 2 ประการคือ ตักเตือนเป็นลายลักษณ์อักษรหรือ ห้ามมิให้เข้าฟังบรรยาย หรือห้ามสอบไล่ไม่เกิน 1 ปี หากพิจารณาว่ามีความผิดร้ายแรง สามารถลบบชื่อออกจากทะเบียนมหาวิทยาลัยได้

ในวันที่ 14 สิงหาคม 2494 พล.ท.สวัสดิ์ มีคำสั่ง เรื่องห้ามมิให้นักศึกษา 9 นาย เข้าฟังคำสอนมีกำหนด 1 ปี²⁴ และเสนอให้มีคณะกรรมการพิจารณาโทษว่า การกระทำของนักศึกษานั้นมีความผิดวินัยร้ายแรงหรือไม่ ต่อมา ในวันที่ 4 กันยายน มหาวิทยาลัยฯ มีการแต่งตั้งกรรมการชุดใหม่ ประกอบด้วย นายดิเรก ชัยนาม เป็นประธาน พระยานิติศาสตร์ไพศาล พระคุณยพากย์สุวมันท์ หลวงดำรงอิศรานูวรรต และนายวิบูลย์ ธรรมวิทย์²⁵ โดยมีการเสนอรายงานการสอบสวน²⁶ ว่า หลังจากที่มหาวิทยาลัยมีคำสั่งห้ามเข้ามหาวิทยาลัยแล้ว ปรากฏว่า นักศึกษาบางคนได้เข้ามาชำระค่าบำรุงสโมสรและห้องสมุด และทำใบปลิวคัดค้านคำสั่งมหาวิทยาลัยที่สั่งห้ามเข้าฟังคำสอนนั้นไม่ชอบด้วยกฎหมาย แจกจ่ายนักศึกษาและหนังสือพิมพ์ ตลอดจนทำหนังสือร้องเรียนรักษาการผู้ประศาสน์การต่อคณะกรรมการมหาวิทยาลัย ข้ามชั้นตอนโดย

ไม่ผ่านเลขอาธิการฯ นักศึกษาที่ทำผิดวินัยอย่างร้ายแรงคือ นายลี้ละล่อง บุนนาค นายมารุต บุนนาค และนาย อารีย์ อิ่มสมบัติ ส่วน นายพรชัย แสงซัจจ์ และนาย ไวฑูรย์ สินธุวานิชย์ มีความผิดลดหลั่นกันลงมา

คดีดังกล่าวได้เข้าสู่การพิจารณาในคณะกรรมการมหาวิทยาลัยในการประชุมครั้งพิเศษ ครั้งที่ 1/2494 เมื่อวันที่ 8 กันยายน มีการพิจารณาประเด็นการกระทำของนักศึกษาว่าเป็น “ความก้าวร้าว” หรือไม่ นายเสียง ไชยกาล ในฐานะรักษาการผู้ประศาสน์การ ตั้งข้อสังเกตว่า คำว่า ก้าวร้าว ต้องก้าวร้าวขนาดใดจึงถือว่าผิด พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ กรรมการฯ ตั้งข้อสังเกตว่า รายงานที่เสนอมานั้น

²⁴ หจมธ. สบ.3.8/4 โปรดดู “คำสั่ง เรื่อง ห้ามมิให้นักศึกษา 9 นาย เข้าฟังคำสอนมีกำหนด 1 ปี” วันที่ 14 สิงหาคม 2494 โดยพลโท สวัสดิ์ ส. สวัสดิ์เกียรติ

²⁵ หจมธ. สบ.3.8/4 โปรดดู “คำสั่ง ที่ 25/2494 เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการสอบสวนความผิดนักศึกษา” วันที่ 4 กันยายน 2494 ลงนามโดย นายเสียง ไชยกาล ทั้งนี้ในขณะนั้น คณะกรรมการมหาวิทยาลัย วิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ประกอบด้วย นายเสียง ไชยกาล นายดิเรก ชัยนาม พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ พระคุณยพากย์สุวมันท์ พระนิติธารณพิเศษ หลวงดำรงอิศรานูวรรต พระยานิติศาสตร์ไพศาล พระมนูเวทย์ วิมลนาท และนายวิบูลย์ ธรรมวิทย์

²⁶ หจมธ. สบ.3.8/4 โปรดดู “รายงานสรุปการสอบสวน” วันที่ 7 กันยายน 2494

ตามรายงานที่อ่านนี้ (ระบุว่า) เป็นการลงดี ไม่
เคารพผู้ใหญ่ ข้อเท็จจริงยังไม่ค่อยชัดเจน การรวน
ผู้ใหญ่สำคัญมาก ในรายงานใช้ว่า ก้าวร้าวบ่อยๆ
ไม่มีอะไรเป็นข้อเท็จจริงประจักษ์

นายวิบูลย์ เลขานุการฯ ยืนยันว่า

ตามสำนวน เล่าเหตุการณ์ทั่วไปแล้ว ก็จระไนบอก
ลักษณะบุคคลเป็นคนๆ ตามรายงานให้ความเห็น
ว่าก้าวร้าว

และยืนยันอีกว่า

เรื่องที่ผมลงชื่อด้วยแล้ว (รายงานการสอบสวน)
กระผมขอรับผิดชอบด้วยทุกประการ

ที่ประชุมลงมติด้วยการโหวต ผลปรากฏว่า มหาวิทยาลัยมี
คำสั่งให้ลบชื่อนักศึกษา 5 นายออกจากทะเบียนนักศึกษา
ประกอบด้วย นายอาหาร พุทธสมบุญณ์ นายทวีป วรดิลก
นายประจวบ อัมพะเสวต นายปริญญา ลีละสร และนายลิ่ว-
ละล่อง บุนนาค ²⁷

โตมดำรง คงจิตหาญ ร่วมมาลัยมื่น: สู้กับ “ธรรมศาสตร์” เพื่อความยุติธรรม

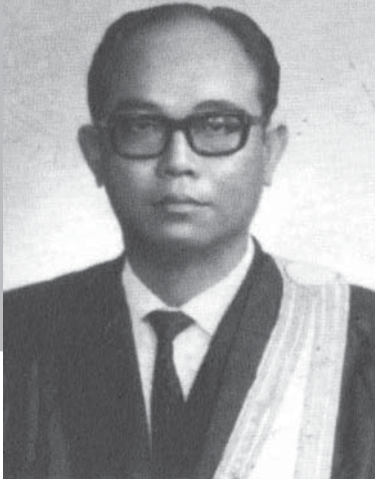
หลังจากที่มหาวิทยาลัยมีคำสั่งห้ามมิให้นักศึกษา 9
นายเข้าฟังคำสอนมีกำหนด 1 ปี แล้ว คณะนักศึกษาได้มี
หนังสือถึงพล.ท. สวัสดิ์ ขอให้ทบทวนคำสั่งห้ามเข้าฟังคำสอน
โดยให้เหตุผลว่า ในขณะที่มีการเคลื่อนไหวเพื่อสันติภาพนั้น
มหาวิทยาลัยรับทราบ แต่ไม่ได้ตั้งเตือนตามขั้นตอนตามข้อ
บังคับมหาวิทยาลัย ต่อมา มหาวิทยาลัยได้เรียกนักศึกษาไป
สอบถาม อันมิใช่การสอบสวน แต่กลับปรากฏว่า มหาวิทยาลัย
มีคำสั่งลงโทษ ดังนั้น คณะนักศึกษาจึงขอให้ทบทวนคำ-
สั่งนั้น²⁸ แต่ปรากฏว่า มหาวิทยาลัย มิได้ดำเนินการตามคำ
ร้องนั้น นักศึกษาทั้ง 9 นายจึงเป็นโจทก์ยื่นฟ้อง พล.ท. สวัสดิ์
รักษาการผู้ประศาสน์การเป็นจำเลยต่อศาลแพ่ง เมื่อวันที่ 21
พฤศจิกายน 2494 ²⁹ กล่าวหาว่า โจทก์สั่งการโดยมิชอบด้วย
กฎหมายและละเมิดต่อนักศึกษา

²⁷ หมธ. สบ.3.8/4 โปรดดู “คำสั่ง ที่ พ. 1/2494 เรื่องให้ลบชื่อนักศึกษา 5 นายออกจากทะเบียน
นักศึกษา” วันที่ 8 กันยายน 2494 ลงนามโดย นายเสียง ไชยกาล ในการประชุมครั้งนี้มีผู้เข้าประชุมคือ
นายเสียง ไชยกาลในฐานะนายกคณะกรรมการ นายดิเรก ชัยนาม พระยาปลัดพิธีกรรมประคัลภ์ พระดุลยพากย์
สุวัฒน์ พระนิติธารณพิเศษ หลวงดำรงวิธานวรรัต และนายวิบูลย์ ธรรมวิทย์ในฐานะเลขานุ ในขณะที่ยังพระยา
นิติศาสตร์ไพศาลและพระมนูเวทย์วิมลนาท ลาประชุม

²⁸ หมธ. สบ.3.8/5 โปรดดู “หนังสือถึง คณะกรรมการมหาวิทยาลัย” วันที่ 29 สิงหาคม 2494 ลง
นามโดยนักศึกษาทั้ง 9 คน

²⁹ หมธ. สบ.3.8/5 โปรดดู “คดีดำที่ 1284/2494” วันที่ 21 พฤศจิกายน 2494

จากเอกสารชุดนี้ ผู้เขียนพบว่า เมื่อพล.ท. สวัสดิ์ ได้ทราบเรื่องฟ้องร้อง จึงได้ทำบันทึกแจ้งต่อนายกรัฐมนตรี ทำให้นายวิบูลย์ ได้ขอให้พนักงานอัยการเข้ามาให้คำปรึกษาแก่ พล.ท. สวัสดิ์เกี่ยวกับการต่อสู้คดี ไม่นานหลังจากนั้น พนักงานอัยการได้มีหนังสือแจ้งกลับมาว่า พนักงานอัยการไม่สามารถรับแก้คดีนี้ได้ เนื่องจากการกระทำที่พล.ท. สวัสดิ์สั่งการไปนั้น มิได้กระทำในตำแหน่งรองนายกฯ (ขณะนั้น พล.ท. สวัสดิ์ ดำรงตำแหน่งรองนายกฯ ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม) แต่เป็นการกระทำในตำแหน่งรักษาการผู้ประศาสน์การของ มธก. ซึ่งเป็นนิติบุคคล การพิจารณาคดีนี้ดำเนินต่อไป จนกระทั่งศาลได้พิจารณายกฟ้อง³⁰ อย่างไรก็ตาม คณะนักศึกษาได้อุทธรณ์ผลการตัดสินเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2496 อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่พบเอกสารที่แสดงผลของการยื่นอุทธรณ์ในแฟ้มเอกสารชุดนี้ แต่ก็สามารถคาดการณ์จากผลที่เห็นประจักษ์ได้ในขณะนั้นว่า พวกเขาอาจจะเดินกลับเข้าสู่ความเป็นนักศึกษาได้อีก

สภิติธรรมนั้นนิรันดร...

แม้ว่ามหาวิทยาลัยฯ จะดำเนินการไต่สวนลงโทษคณะนักศึกษาทั้ง 9 คน จนกลายเป็นคดีที่ต้องจารึกไว้บนหน้าประวัติศาสตร์ของมหาวิทยาลัย รายชื่อของชาว มธก. อีกจำนวนหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวครั้งนั้น เช่น นายอาทร พุทธสมบุญ นายทวีป วรดิลก นายประจวบ อัมพะเสวต นายปริญญา ลีละสร นายลิ้วละล่อง บุนนาค นางสาวประทุม สิงหะ นายมารุต บุนนาค นายไวฑูรย์ สินธุวานิช นายวิเชียร วัฒนคุณ นายเปลื้องวรรณศรี นายอารีย์ อิ่มสมบัติ นายพรชัย แสงขัจจ์ นายสำราญ พร้อมมูล นายสมโภช เสวิกุล และนายนิคม จันทวิฑูร ฯลฯ ยังคงอยู่ในความทรงจำของชาว “เหลืองแดง” ไม่เคยจางหายไป

สุดท้ายแต่ไม่ท้ายสุด ผู้เขียนอยากจะกล่าวว่า “ลูกโตม” ในขณะนี้จำนวนมาก ได้จากพวกเราไปแล้ว แต่สิ่งที่พวกเขาได้กระทำในวันนั้น มีส่วนอย่างยิ่งในการเชิดชูเกียรติยศของมหาวิทยาลัยสืบมาจวบจนปัจจุบัน

³⁰ หมงธ. สบ.3.8/6 โปรดดู “คำพิพากษาคดีดำที่ 1284/2494 คดีแดงที่ 656/2496” วันที่ 18 มิถุนายน 2496

โตอาร์ จดหมายรื่องเรียน แดงการณื ฯลฯ: แกะรอย ‘ความรู้’ จากเอกสารของ พรเพชร เหมือนศรี หญิงสาวหาอิ้งหัตถนรสรรต

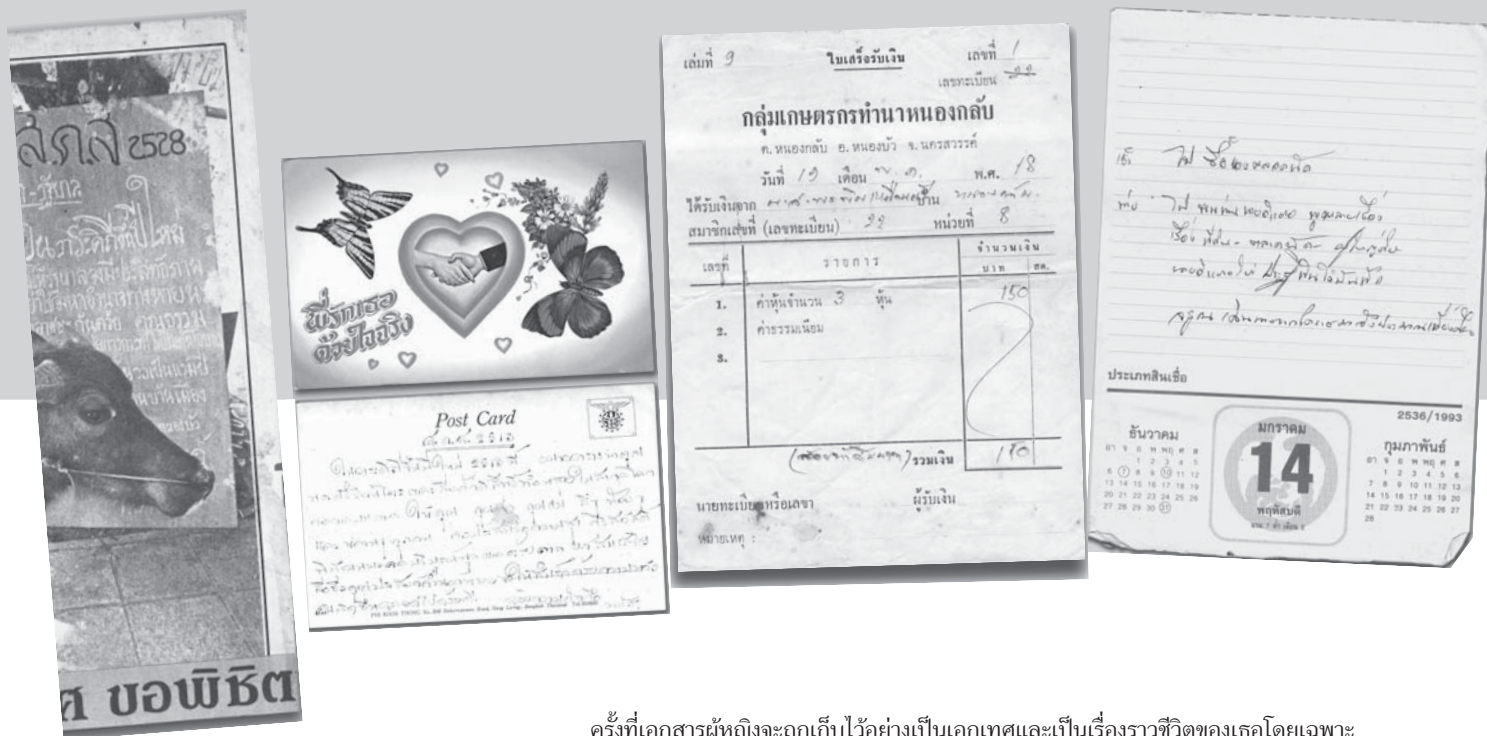
ทวีลักษณ์ พลราชม¹
mangodd@yahoo.com

เอกสารผู้หญิง: สิ่งที่หล่นหายและพร้าเลือกทางประวัติศาสตร์

การจัดเก็บและรวบรวมเอกสารผู้หญิงอย่างเป็นระบบถือว่าเป็นงานที่ยังอยู่ในขั้นบุกเบิก เพราะนอกจากจะพบปัญหาเกี่ยวกับการอยู่รอด (survival) ของต้นฉบับเอกสารผู้หญิงแล้วยังมีอุปสรรคที่สำคัญในเรื่องของกระบวนการจัดเก็บทางจดหมายเหตุ ซึ่งบ่อยครั้งเราพบว่า เอกสารผู้หญิงที่อยู่รอดมาจนถึงปัจจุบันจะถูกจัดเก็บอย่างกระจัดกระจาย หรือไม่มีก็ถูกรวบรวมไว้ในหมวดหมู่ของผู้ชายที่เป็นพ่อ สามี หรือไม่มีก็ถูกชายของเธอเอง น้อย

¹ คำขอบคุณ ในสมัยเรียนปริญญาตรี ผู้เขียนทำงานพิเศษเป็นนักศึกษาช่วยงานที่หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเปิดโลกให้ผู้เขียนตระหนักถึงคุณค่าของเอกสารประวัติศาสตร์ภายใต้การดูแลของคุณดาวเรือง แนวทอง ซึ่งถือเป็น ‘ครู’ ด้านงานจดหมายเหตุคนแรกของผู้เขียน แต่เอกสารก็คงยังเป็นเพียง ‘กระดาษ’ เฉยๆ และผู้เขียนคงไม่ได้ใส่ใจว่าเอกสาร ‘ผู้หญิง’ จะต่างกับเอกสาร ‘ผู้ชาย’ ใดๆ หากไม่มี ‘มุมมองสตรีนิยม’ เข้ามาเกี่ยวข้องและที่สำคัญ ‘เอกสารผู้หญิง’ บอกเล่าอะไรที่ขาดหายไปในการบวนการสร้างความรู้ของสังคมบ้าง ในส่วนนี้ผู้เขียนต้องขอขอบคุณอาจารย์ลินธิ์ ลิทธิรักษ์ ผู้บุกเบิกและประธานหลักสูตรปริญญาโทสตรีศึกษาคนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อาจารย์ยินดีให้ความรู้เกี่ยวกับวิชาใหม่ๆ นี้แก่นักศึกษาและผู้แวะเข้ามาถามทุกคนอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย บรรยากาศทางวิชาการสตรีศึกษาในยุคแรกเริ่ม ซึ่งช่วยกระตุ้นให้เกิดการคิดและการเรียนรู้จากมุมมองที่แตกต่าง ดึงดูดให้ผู้เขียน “ปีนกระได” จากชั้น 2 ตึกหอสมุดเดิมขึ้นไปชั้น 4 อันเป็นที่ตั้งของห้องเรียนและห้องสมุดสตรีศึกษา เกือบทุกวัน หลัง 5 โมงเย็น หลังจากเสร็จงานที่หอจดหมายเหตุแล้ว ผู้เขียนจะไปนั่ง “sit in” ในวิชาที่หาเรียนที่ไหนไม่ได้ อย่าง “แนวคิดสกุลหลังอาณานิคมและสตรีนิยม” หรือแวะไปฟังรุ่นพี่ที่ทั้งสตรีศึกษาและต่างคณะ ต่างมหาวิทยาลัยคุยกันอย่างออกรสที่ห้องสมุด เล่าประสบการณ์การทำวิจัยภาคสนามบ้าง ช่วยกันคิดหัวข้อวิทยานิพนธ์ใหม่ๆ หรือแนะนำหนังสือเล่มล่าสุดสุดๆ ฯลฯ ขณะนี้ชุมชนทางวิชาการแบบ “สี่แยกความรู้” ที่ศึกษาคัมภีร์ชีวิตชีวาและอุดมไปด้วยการปะทะสังสรรค์ทางปัญญาเหล่านั้นหายไปอย่างสิ้นเชิงแล้ว เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอันน่าสะเทือนใจ และไม่เคยอธิบายด้วยเหตุผลทางวิชาการใดๆ ได้ ตั้งแต่วันที่ 28 พฤศจิกายน 2545 เหลือแต่ ‘ความทรงจำ’ ในใจของใครๆ หลายคนรวมทั้งผู้เขียนด้วย.

ตัวอย่างกลุ่มเอกสารพรเพชร เหมือนศรี

ครั้งที่เอกสารผู้หญิงจะถูกเก็บไว้อย่างเป็นทางการและเป็นเรื่องราวชีวิตของเธอโดยเฉพาะ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า งานทางประวัติศาสตร์ผู้หญิง (histories of women) ถูกนิยามความหมายภายใต้บทบาทและการกระทำที่สร้างจากกรอบการมองที่มีผู้ชายเป็นจุดศูนย์กลาง (androcentric framework) เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาพตัวแทน (representation) ของผู้หญิง จึงถูกโยกความสัมพันธ์ไว้ในบทบาทของความเป็นเมีย เป็นแม่ หรือลูกสาว ของผู้ชายเท่านั้น² หรือไม่ก็มุ่งตรงไปที่บทบาทในพื้นที่สาธารณะ (public) ซึ่งให้ความสำคัญกับผู้หญิงที่เป็นปัจเจกบุคคลและมีการกระทำที่เป็นวีรกรรม โดยการเปรียบเทียบหรือนำเอามุมมองของผู้ชายมาเป็นมาตรฐาน เช่น บทบาทในการกอบกู้ชาติ การเรียกร้องสิทธิทางการเมือง เป็นต้น เราจึงมักได้ยินเรื่องราวของวีรบุรุษ วีรสตรี ควบคู่กันเสมอ อันมีผลทำให้การประเมินคุณค่าเอกสารจดหมายเหตุผู้หญิงขึ้นอยู่กับความสำคัญกับผู้หญิงบางบทบาท บางชนชั้น และอยู่ในบางพื้นที่ของสังคมที่มีความแตกต่างจากชีวิตผู้หญิงธรรมดาสามัญโดยทั่วไป ดังนั้น มุมมองและความคาดหวังของสังคมจึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่มีผลต่อการกำหนดและกีดกันเอกสารผู้หญิงจากการเป็นเอกสารที่มีคุณค่าทางจดหมายเหตุ³

² Ann-Marie Gallagher, Cathy Lubelska and Louise Ryan (eds), *Re-presenting the Past: Women and History*, England: Pearson Education, 2001, p 5.

³ Carole Gerson, "Locating Female Subjects in the Archives," in Helen M. Buss and Marlene Kadar (eds.), *Working in Women's Archives: Researching Women's Private Literature and Archival Documents*, Canada: Wilfrid Laurier University Press, 2001, p 7.

ภาพการ์ตูนพระเพชรในหนังสือพิมพ์ The Nation

นอกจากนี้แล้ว การศึกษาเรื่องผู้หญิงในอดีตยังถูกจำกัดด้วยหลักฐาน ข้อมูล วารุณี โอสธารมย์ ได้ตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้ไว้ว่า

เท่าที่ผ่านมา นักประวัติศาสตร์ได้ใช้ข้อมูลลายลักษณ์ประเภทวรรณกรรม หนังสือพิมพ์ เอกสารชาวต่างชาติ ในขณะที่เอกสารราชการ ซึ่งเคยเชื่อกันว่า เป็นบันทึกเรื่องราวพื้นที่สาธารณะ เรื่องของเธอจึงถูกบันทึกไว้ไม่มากนัก หลักฐานราชการที่ใช้ส่วนใหญ่จึงเป็นกฎหมาย คดีความ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่สะท้อนปัญหาความขัดแย้งในชั้นไม่ปกติของพวกเขา ในขณะที่เรื่องราวชีวิตประจำวันของผู้หญิงนั้นยังมีการศึกษาไม่มากนัก เนื่องจากข้อมูลไม่เพียงพอ⁴

ข้อมูลหลักฐานจึงเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกที่จะช่วยให้เราเห็นถึงบทบาทและเรื่องราวของผู้หญิงในอดีต ดังนั้น เมื่อเราต้องการศึกษาชีวิตและตัวตนของผู้หญิง จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย โดยเฉพาะการเข้าไปดูภายในพื้นที่ครัวเรือน และพื้นที่ส่วนตัวของผู้หญิง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดและเกี่ยวข้องกับชีวิตผู้หญิงมากที่สุด

สุด โดยศึกษาจากเอกสาร ‘นอกกระแส’ ที่ปรากฏอยู่ในรูปเอกสารส่วนบุคคล ไม่ว่าจะเป็นจดหมาย โปสการ์ด รูปถ่าย บันทึกประจำวัน ตำราเก็บข้าว บัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว เป็นต้น

เอกสารที่กำลังจะแนะนำในบทความนี้ ถือเป็นตัวอย่างเอกสารส่วนบุคคลที่เป็นเอกสารผู้หญิงที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากน้อยครั้งนัก ที่เราจะพบเอกสารส่วนบุคคลที่มีมาจากผู้หญิงซึ่งเป็นคนธรรมดาสามัญหรือมาจากชนชั้นล่างของสังคม แต่กระนั้นก็ตาม เอกสารส่วนบุคคลที่กำลังจะกล่าวถึงนี้เป็นเอกสารของผู้หญิงที่มีชีวิตพิเศษที่แตกต่างจากผู้หญิงชาวบ้านธรรมดาทั่วไป เพราะเธอเกิดมาในครอบครัวชวาที่มีฐานะค่อนข้างดี และมีนิสัยรักการอ่าน การเขียน และการจดบันทึก ด้วยความพลิกผันของชีวิต ทำให้เธอต้องใช้ความถนัดและความสามารถเหล่านั้นลุกขึ้นต่อสู้กับรัฐในเรื่องปัญหาที่ดิน จนกลายเป็นตำนานการประท้วงมาราธอนที่ยาวนาน และมีผลสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้เอกสารส่วนบุคคลของเธอเหล่านั้นมีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นเอกสารที่เป็นทางการ อาทิ จดหมาย ร้องเรียน สำนวนคดีฟ้องร้อง บันทึกการประชุม และเอกสารที่ไม่เป็นทางการต่าง ๆ อาทิ จดหมาย บันทึกประจำวัน ใบเสร็จ สมุดจดชื่อ-ที่อยู่ รูปถ่าย เป็นต้น ซึ่งถือเป็นกลุ่มเอกสารที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการศึกษาเรื่องผู้หญิง เพราะการค้นหาเอกสารผู้หญิงที่อยู่ในสภาพดีและมีความสมบูรณ์นั้นเป็นเรื่องที่ทำได้ยากเต็มที่ ส่วนมากจะพบเฉพาะในผู้หญิงที่มาจากชนชั้นสูงหรือเป็นนักเขียน ศิลปิน นักกิจกรรมทางสังคม การเมืองเท่านั้น การศึกษาเอกสารส่วนบุคคลของผู้หญิงเหล่านี้ไม่ใช่การกลับไปสำรวจเพียงว่า ‘อะไร’ หรือสิ่งไหนที่พวกเขาหลงมือทำ แต่หากดูว่าพวกเขาคิดและรู้สึก ‘อย่างไร’ พวกเขาต่อรองกับโครงสร้างทางสังคมที่ให้ความหมายหรือจำกัดโอกาสของพวกเขาในฐานะผู้หญิงอย่างไร เพื่อดูการประกอบและสร้างตัวตนของผู้หญิงให้เป็นสิ่งที่มองเห็นทางประวัติศาสตร์ใน

⁴ วารุณี โอสธารมย์, “งานเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทย,” ใน *วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์-ศาสตร์* ฉบับที่ 25, 2546, หน้า 136.

ฐานะผู้เล่าเรื่อง (narrator) และผู้กระทำ (subject) ทางประวัติศาสตร์ และการที่ประสบการณ์ของพวกเธอเหล่านี้กลายเป็นสิ่งสำคัญขึ้นมา นั้นมิได้เป็นเพราะ ‘อะไร’ ที่พวกเธอบอกเกี่ยวกับความเป็นส่วนตัวหรือความเป็นปัจเจกบุคคลของตนเอง หากเกิดขึ้นจาก *การอ่านในลักษณะพิเศษเฉพาะ* ที่ทำให้เราเห็นด้านที่เป็นความสลับซับซ้อนของบทบาทและมุมมองชีวิตของผู้หญิงแต่ละคน ทำให้เรื่องราวเฉพาะของผู้หญิงคนหนึ่ง ๆ ให้ความกระจ่างถึงชีวิตผู้หญิงโดยทั่วไปด้วย แม้ว่าจะอยู่ในชนชั้นหรือตำแหน่งแห่งที่เฉพาะทางสังคมที่มีความแตกต่างกันก็ตาม⁵ เอกสารส่วนบุคคลของพรเพชร เหมือนศรี นอกจากจะทำให้เราได้อ่านประสบการณ์ชีวิตและตัวตนของเธอแล้ว เอกสารเหล่านี้ยังสามารถขยายความเข้าใจของเราไปสู่ชีวิตของผู้หญิงอื่น ๆ ภายในสังคมได้อีกด้วย

เกริ่นนำ: ก่อนเปิดแฟ้มเอกสาร พรเพชร เหมือนศรี

หลายคนคงเคยได้ยินข่าวผู้หญิงคนหนึ่งจู่จกควายไล่สูทเข้ามาปักหลักประท้วงเรื่องที่ดินหน้าทำเนียบเมื่อยี่สิบกว่าปีมาแล้ว จนสื่อมวลชนขนานนามเธอว่า ‘นักประท้วงมาราธอน’ เพราะเข้ามาปักหลักประท้วงรัฐบาลหน้าทำเนียบหลายครั้งและครั้งที่ยาวนานที่สุดคือประท้วงต่อเนื่องยาวนานติดต่อกันเกือบ 3 ปี (พ.ศ. 2527-2529) ทั้งยังมียุทธวิธีการประท้วงที่สร้างความสนใจให้กับสังคมได้เป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการหนีตำรวจปีนขึ้นไปนอนค้างอยู่บนยอดมะขามหน้าทำเนียบนานกว่า 9 วัน 9 คืน การประกาศเผาหุ่นนายก การประกาศแขวนคอ กรีดเลือดตัวเอง หรือแม้แต่ประกาศเผาตัวจนต้องถูกจับส่งไปอยู่โรงพยาบาลจิตเวช จังหวัดนครปฐม เป็นเวลาเกือบเดือนและอีกยี่สิบกว่าวันที่ทัณฑสถานหญิง บางเขน ผู้สร้างปรากฏการณ์การประท้วงที่ไม่ค่อยปรากฏให้เห็นมาก่อนให้เป็นที่จดจำของคนเกือบทั้งประเทศนี้เป็นเพียงผู้หญิงคน

พรเพชรเขียนบรรยายข้างหลังภาพว่า “...ใส่เสื้อแขนสั้น เมื่ออายุ 18 [พ.ศ. 2498] ไปเที่ยวงานนมัสการพระกับแม่และน้อง”

หนึ่งที่ใช้เวลา กว่าครึ่งก่อนชีวิตของเธอในการต่อสู้เพื่อรักษาผืนแผ่นดินอันเป็นมรดกชิ้นสุดท้ายที่พ่อกับแม่ทิ้งไว้ให้ และเหนือสิ่งอื่นใดก็คือการต่อสู้กับการถูกกลั่นแกล้ง ความไม่ชอบธรรมและการเพิกเฉยต่อการแก้ปัญหาของระบบราชการที่เธอและครอบครัวต้องตกเป็นผู้ถูกกระทำมาโดยตลอด

ฉันค้นคืนเดินทางกว่าสามร้อยกิโลเมตรจากกรุงเทพฯ ไปจนถึงบ้านชั้นเดียวหลังเล็ก ๆ แห่งหนึ่งในอำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์ ตัวบ้านที่ตั้งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอราวสามกิโลเมตร คือที่เก็บความทรงจำของผู้หญิงที่สร้างตำนานการประท้วงมาราธอนให้คนทั้งประเทศได้รู้จัก ในห้องนอนของเธอ นอกจากโต๊ะหมู่บูชาพระทางมุมขวาแล้ว พื้นที่ที่เหลือระเกะระกะไปด้วยกองเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการประท้วง ไม่ว่าจะเป็น แลกสการ์ณ ข่าวดัด (clipping) จดหมายร้องเรียน ไดอารี่ อัลบั้มรูปต่าง ๆ รวมไปถึงตำรา

⁵ Barbara Caine, “Feminist Biography and Feminist History,” *Women’s History Review*, Volume 3, Number 2, 1994, p. 135.

กฎหมายที่ดิน กฎหมายรัฐธรรมนูญและเอกสารการฟ้องร้องกับคู่กรณีในเรื่องที่ดิน รวมไปถึงหนังสือธรรมะอีกหลายเล่ม ซึ่งเป็นสิ่งที่พรเพชรอ่านและศึกษามาโดยตลอดพอ ๆ กับตำรากฎหมายต่าง ๆ ที่ตั้งวางกระจัดกระจายอยู่เต็มห้อง และที่สำคัญโทรโข่งคู่มือของพรเพชรยังวางโดดเด่นให้เห็นอยู่ท่ามกลางเอกสารเหล่านั้น ดังนั้นความสำคัญของกองเอกสารที่เห็นอยู่ตรงหน้านี้ จึงไม่ได้มีแต่ข้อมูลเชิงเอกสารเท่านั้นแต่ยัง

ข้างหลังภาพเขียนว่า "2501 ไซพิศ [ชื่อเดิมของพรเพชร] เหมือนศรี"

เต็มไปด้วยข้อมูลเชิงวัตถุอีกมากมายที่เกี่ยวข้องมาอย่างยาวนานกับเส้นทางการต่อสู้อันโหดโหดของหญิงชวาวานานี้

ทั้งเอกสารและอุปกรณ์การประท้วงเหล่านี้ได้รับการดูแลและเก็บรักษาสืบต่อมาโดยน้องชายและน้องสะใภ้ของพรเพชร โดยทั้งสองคนมีความหวังว่า สักวันหนึ่งเอกสารเหล่านี้ จะได้รับการศึกษาเผยแพร่ต่อไป เพื่อให้คนรุ่นหลังได้ตระหนักถึงสิ่งที่พรเพชรได้ยืนหยัดต่อสู้มาไม่ให้สูญสลายหรือถูกหลงลืม พร้อมกับการจากไปอย่างไม่มียันกลับของพรเพชรเมื่อ 2 ปีที่แล้ว ซึ่งตกเป็นเพียงข่าวกรอบเล็ก ๆ ในหน้าหนังสือพิมพ์ไม่กี่ฉบับ เนื้อข่าวระบุว่าพรเพชร เหมือนศรีนักต่อสู้เรื่องที่ดินแห่งอำเภอหนองบัวถูกลอบทำร้าย โดยใช้ไม้ทุบหัวจนเสียชีวิต หลังจากขี่มอเตอร์ไซด์กลับจากให้อาหารสุนัขที่ไร่ เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2547 จนถึงบัดนี้ ยังไม่มีความคืบหน้าในการสืบหาตัวคนร้ายมาดำเนินการตามกฎหมายแต่อย่างใด ฉันทัดยืนชื่อและเรื่องราวของผู้หญิงที่ชื่อ พรเพชร เหมือนศรี ทั้งจากการบอกเล่าและข่าวหนังสือพิมพ์⁶ โดยไม่เคยคิดมาก่อนเลยว่า ในเวลาต่อมา ฉันทัดจะได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับเอกสาร ซึ่งเป็นเสมือนอนุสรณ์และคลังความรู้สำคัญที่ทำให้ตัวฉันทัดปะติดปะต่อเรื่องราวชีวิตการต่อสู้อันเข้มข้น เจดงาม และเปี่ยมไปด้วยพลังของผู้หญิงเล็ก ๆ คนหนึ่งซึ่งเป็นเพียงลูกชวาวานา จบชั้น ป.4 ที่กล้าลุกขึ้นมาต่อสู้กับความไม่ชอบธรรมที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว

พรเพชร เหมือนศรี: ตำนานชีวิตและการต่อสู้

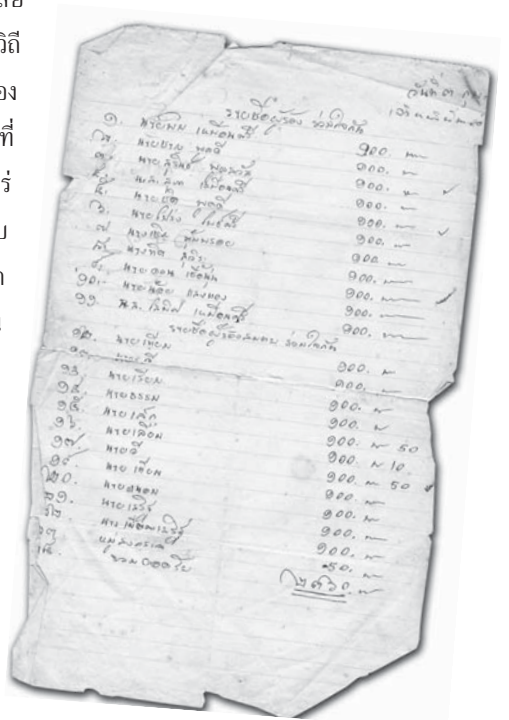
พรเพชร เหมือนศรี เกิดเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2480 บิดาชื่อนายพิม มารดาชื่อนางหนู เหมือนศรี ทั้งคู่ยึดอาชีพทำไร่ทำนาเลี้ยงชีพ พรเพชรเป็นลูกคนที่สองในบรรดา

⁶ ที่มาของเอกสาร: นอกจากข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์แล้ว ผู้เขียนมีโอกาสได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับพรเพชร เหมือนศรี จากคำบอกเล่าของนักวิจัยผู้หนึ่ง ซึ่งสนใจศึกษารวบรวมประวัติชีวิตของนักต่อสู้ผู้หญิงที่มาจากชนชั้นล่างของสังคม เมื่อมีโอกาสได้ติดตามไปร่วมพูดคุยกับ สัมฤทธิ์ - มาลี เหมือนศรี น้องชายและน้องสะใภ้ ของพรเพชร และได้รับทราบว่า ทั้งสองท่านมีความยินดี ที่จะเผยแพร่เรื่องราวการต่อสู้ของพี่สาวเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาแก่คนรุ่นหลัง จึงได้ขออนุญาตมาประสานงานกับหอจดหมายเหตุที่มีความสนใจที่จะจัดเก็บรักษาเอกสารส่วนบุคคลชุดนี้ ตามหลักวิชาการจดหมายเหตุต่อไป ซึ่งในขณะนี้อยู่ในระหว่างดำเนินการ.

พี่น้องห้าคน คือ น.ส.อาภา นายจรูญ นายสัมฤทธิ์ และนาย
 สาโรจน์ เหมือนศรี ตามลำดับ ครอบครัวเหมือนศรีได้ร่วมกัน
 บุกเบิกที่ดินทำกินนับตั้งแต่นายพิมได้ซื้อที่ดินจากเจ้าของที่ดิน
 เดิมตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2500 โดยการทำไร่นาจนทางราชการ
 ยกให้เป็นไร่นาอย่าง แต่แล้วเมื่อมีการประกาศ “เขตสาธณะ
 เลี้ยงสัตว์ทุ่งเขาพระ” เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2497 และ
 ในปี พ.ศ. 2511 ได้มีการรังวัดทำแผนที่เพื่อออก “หนังสือ-
 หลวง” รองรับการประกาศเป็นที่ดินสงวน หวงห้ามสำหรับ
 เลี้ยงสัตว์ ทำให้ชีวิตของคนในครอบครัวเหมือนศรีเริ่มระส่ำ
 ระสาย ชาวบ้านอีกหลายคนถูกจับและปรับในข้อหาแผ้วถางป่า
 หลายครอบครัวถูกห้ามไม่ให้ปลูกพืชไร่และทำไร่นาในที่
 ของตัวเอง เกิดกรณีพิพาทระหว่างชาวบ้านที่ทำเกษตรและ
 ชาวบ้านที่เลี้ยงสัตว์ เพราะต่างอ้างสิทธิการครอบครองเหนือ
 ที่ดินของตน แต่เมื่อร้องเรียนไปยังอำเภอเพื่อให้เข้ามาดูแล
 และตรวจสอบกรณีพิพาทที่เกิดขึ้น กลับถูกเพิกเฉยมาโดย
 ตลอด มีหน้าขี้ ในกระบวนการรังวัดยังทำขึ้นอย่างไม่โปร่งใส
 โดยไม่แจ้งให้เจ้าของที่ดินทราบล่วงหน้าอีกด้วย การรังวัดแนว
 เขตที่ดินจึงไม่ถูกต้อง ทำให้ที่ดินของครอบครัวเหมือนศรีและ
 ของชาวบ้านยากจน รวม 15 ครอบครัว ถูกวัดโอบล้อมเป็น
 “ที่สาธณะเฉพาะ” อีกทั้งยังบังคับให้เซ็นชื่อในเอกสารที่ไม่
 มีข้อความใด ๆ อีกด้วย หลายคนไม่ยอมเซ็น เพราะเกรงว่าจะ
 เป็นเอกสารยินยอมมอบสิทธิในที่ดินทำกิน จึงได้เข้าร้องเรียน
 ต่อพนักงานที่ดินอำเภอ แต่กลับไม่ได้รับการบันทึกข้อความ
 ให้ และเมื่อร้องเรียนต่อไปยังหน่วยงานที่สูงขึ้นไปก็ต้องพบกับ
 ความผิดหวังเพราะถูกเพิกเฉยและไม่มีการดำเนินการใด ๆ เช่น
 เดียวกัน ทางราชการอ้างว่า ชาวบ้านเหล่านี้เข้ามาครอบครอง
 ที่ดินภายหลังการใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 แล้ว
 ทั้งสิ้น ถึงแม้ว่าจะมีชาวบ้านที่มี ส.ค.1 และมีหลักฐานการเสีย
 ภาษีบำรุงท้องที่แล้ว ก็มีหนังสือสำคัญสำหรับแสดงสิทธิที่ดิน
 แต่อย่างใดเป็นเพียงหนังสือแจ้งการครอบครองเท่านั้น⁷

นับตั้งแต่นั้นมา ครอบครัวเหมือนศรีและชาวบ้าน
 ครอบครัวอื่น ๆ ก็ต้องยืนอยู่บนสายพานการต่อสู้ที่ยืดเยื้อ
 ยาวนาน เพื่อเรียกร้องและยืนยันสิทธิในการครอบครองที่ดิน
 ของตัวเอง หลายครอบครัวกินไม่ได้นอนไม่หลับ ไม่เป็นอันทำ
 มาหากิน เพราะเสีย
 ขวัญกับสิ่งที่เกิดขึ้น วิถี
 ชีวิตของหลายคนต้อง
 เปลี่ยนไป จากชีวิตที่
 คุ้นเคยแต่กับท้องไร่
 ท้องนา จับแต่จอบ
 เสียม วันหนึ่งต้องลุก
 ขึ้นจับปากกาเขียน
 จดหมายประท้วง
 โดยเฉพาะชีวิตของ
 พรเพชร เหมือนศรี
 ที่ต้องกลายเป็นตัว-
 หลักในการต่อสู้
 จากเดือนเป็นปี
 จากปีเป็นสิบปี
 โดยพรเพชรใช้
 ยุทธวิธีต่าง ๆ ใน
 การประท้วงเพื่อ

ผู้ร้องเรียนร่วม “ลุงขี้” กัน ต่อสู้ 3 ก.พ. 14

ให้รัฐบาลมองเห็นปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนจน
 สื่อมวลชนขนานนามเธอว่า เป็นนักประท้วงมาราธอน

การต่อสู้ของพรเพชรและชาวไร่ชาวนาจากอำเภอ
 หนองบัว มาถึงจุด (ที่ดูเหมือนว่าจะ) ประสบความสำเร็จ เมื่อ
 คณะรัฐมนตรีในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ มีมติ
 เห็นชอบตามที่คณะกรรมการพิจารณาปัญหาพิพาทในที่ดิน
 สาธณะประโยชน์ทุ่งเขาพระเสนอ “...ให้ถอนสภาพที่สาธณะ
 ประโยชน์นอกแนวเขต ซึ่งคงไว้ให้เป็นที่ดินสาธณะประโยชน์แล้ว

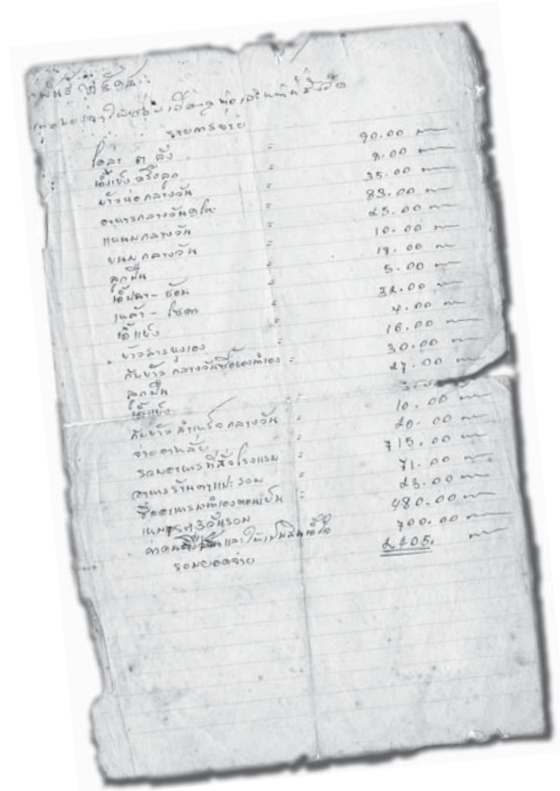
⁷ หนังสือที่ สร.0515/96 ลงวันที่ 15 มกราคม 2516 จากประธานกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ ถึง นายพิม
 เหมือนศรี กับพวก.

ดำเนินการจัดหาผลประโยชน์ตามมาตรา 10 และ 11 แห่งประมวลกฎหมายที่ดิน โดยจัดให้ราษฎร ถือครองที่ดินอยู่เดิมชื่อ หรือ เข้าชื่อในราคาถูกต้องตามความเหมาะสม”⁸

หลายคนอยู่ไม่ทันได้เห็นมตินี้ เพราะความท้อถอยและกังวลใจว่าจะไม่ได้ที่ดินกลับคืนมาก็คงรอนชีวิตจนล้มป่วย รวมไปถึงชีวิตพ่อกับแม่ของพรเพชรด้วย แม่ต่อสู้และรอคอยเรื่องที่ดินจนป่วยเป็นโรคหัวใจและตรอมใจตายไปก่อน ต่อจากนั้น พ่อคิดมากจนเส้นเลือดในสมองแตกและเสียชีวิตตามไปอีกคนในระหว่างที่เธอเข้ามาปักหลักประทังหน้าทำเนียบรัฐบาล พรเพชรไม่ทันแม่แต่จะได้ดูใจพ่อ เธอจึงเหลือเพียงพี่สาวที่คอยให้กำลังใจและเป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังสนับสนุนช่วยเหลือ ร่วมต่อสู้เคียงบ่าเคียงไหล่และมีน้องชายที่ไปแสวงโชคอยู่ต่างแดนคอยส่งเงินช่วยเหลือกลับมาในบางครั้ง จนกระทั่งรัฐบาลมีมติแก้ไขปัญหาดังกล่าว ทั้งพรเพชรและพี่สาวหวังว่าหลังจากขั้นตอนและวิธีการทางกฎหมายในการโอนที่ดินเสร็จสิ้นลง ชีวิตจะกลับคืนสู่สภาพปกติ ได้ทำไร่ไถนาตามที่พ่อกับแม่เฝ้ารอคอยมาทั้งชีวิต

แต่ใครจะรู้ว่า ในทางปฏิบัติแล้ว มตินั้นได้ผลกระทกให้ราษฎรแก้ไขปัญหากันเอง แม้จะให้ราษฎรชื่อที่ดินในราคาโอน แต่มตินี้ไม่ได้เข้ามาไกล่เกลี่ยข้อพิพาทระหว่างราษฎรกับราษฎรในการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือที่ดิน มีหน้าข้ายังเพิกถอนสิทธิของราษฎรเดิมและให้คู่กรณีไปฟ้องร้องทางศาลกันเอาเอง ซึ่งเป็นขั้นตอนและกระบวนการที่ทำให้เกิดความยืดเยื้อในทางกฎหมายเป็นอย่างมาก พรเพชรได้เขียนจดหมายชี้ให้รัฐบาลเห็นปัญหาที่ก่อไว้ และได้กลับมาประทังหน้าทำเนียบรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง ในปี พ.ศ. 2537 แต่ไม่ได้รับความสนใจจากทั้งรัฐบาลและสื่อมวลชน เรื่องยงวนเวียนกลับไปก็เดิมคือ ไม่มีใครแก้ปัญหาได้ นอกจากการยืนยันว่า ราษฎรต้องไปดำเนินการฟ้องร้องผ่านระบบศาล ให้ศาลชี้ขาดว่าใครมีสิทธิในที่ดินแล้วจึงจะโอนกรรมสิทธิ์ในที่ดินให้ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนคู่กรณีจาก

บัญชีค่าใช้จ่ายเลี้ยงดูเจ้าหน้าที่รังวัด 3 ก.พ. 14

รัฐเป็นเอกชน อีกนัยหนึ่งก็คือ รัฐ ‘ลอยตัว’ แต่ผลกระทกให้ประชาชนแบกรับไปตามยถากรรม

ดังนั้น ชีวิตช่วงสิบปีให้หลังของพรเพชรจึงวนเวียนอยู่กับการขึ้นโรงพักเพื่อลงบันทึกประจำวันแจ้งความการถูกรุกที่ดิน การฟ้องร้องขึ้นศาล หาพยานเพื่อต่อสู้คดีกับคู่กรณีพร้อมกับอายุที่มากขึ้นทุกวัน ซึ่งเป็นการต่อสู้ที่ยืดเยื้อยาวนานและบั่นทอนกำลังใจและกำลังใจทรัพย์อย่างมีอาจประมาณได้แต่ละวันที่เหลืออยู่ พรเพชรต้องจมอยู่กับกองดำรากฎหมาย ขึ้นศาล ว่าความโดยการเป็นทนายให้ตัวเอง และเขียนจดหมายร้องเรียนต่อไปจวบจนวาระสุดท้ายของชีวิต แต่กระนั้นก็ตามคดีความเรื่องที่ดินก็ยังยืดเยื้อคาราคาซังอยู่ในศาลจนถึงปัจจุบันนี้ แม้พรเพชรจะจากไปแล้วก็ตาม

⁸ “พรพิศ เหมือนศรี: การต่อสู้ของผู้หญิงชานาตัวเล็ก ๆ, *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์*, ปีที่ 34 ฉบับที่ 45 (24-30 เมษายน พ.ศ. 2531), น.20-21.

ตำนานหน้าสุดท้าย: สาก่อน ... พรเพชร เหมือนศรี

ใครเลยจะคาดคิดว่าเรื่องราวการประท้วงอย่างยืดเยื้อยาวนานของพรเพชรจะจบลงอย่างง่ายดาย และเศร้าสร้อยถึงเพียงนี้ ภาพที่สาธารณชนจดจำได้ติดตา คือ การประท้วงอย่างทรหดอดทนด้วยวิธีการที่ไม่เหมือนใคร พรเพชรได้รับรางวัลนักสิทธิมนุษยชนดีเด่นในปี พ.ศ. 2531 (พร้อมกับเสน่ห์จามริก ซึ่งขณะนั้น ดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ) แต่ดูเหมือนเรื่องราวของเธอจะถูกรับรู้และเข้าใจได้เพียงเท่านั้น ชีวิตที่ดำเนินต่อมาของพรเพชรนั้นคือละครบทโหดที่เธอต้องต่อสู้อย่างเดียวดายและน้อยคนนักจะมีโอกาสได้รับรู้ ไม่มีผู้ชม ไม่มีกองเชียร์เหมือนเช่นเคย พรเพชรต่อสู้คดีความและยืนอยู่บนสายพานของกระบวนการทางกฎหมายอย่างโดดเดี่ยวโดยไม่อาจจะถอยหลังย้อนกลับไปได้ พรเพชรต้องยอมรับกฎกติกาที่เกิดขึ้น แม้จะรู้ว่ามันเป็นเพียงฉากบังหน้าให้กับการลอยตัวอยู่เหนือปัญหาและปิดความรับผิดชอบของรัฐบาลทุกยุคทุกสมัย ที่สาละวนอยู่กับการรักษาระบบ (แม้จะรู้ว่าฉ้อฉล) และจำกัดทางเลือกของราษฎรเล็ก ๆ ให้อยู่ภายใต้กฎหมายที่ตนไม่เคยมีส่วนร่วมในการร่างขึ้นเลย

แม้ในวันนี้ พรเพชร เหมือนศรีจะไม่มีชีวิตอยู่เพื่อถ่ายทอดและบอกเล่าถึงประสบการณ์ชีวิตอันทรหดอดทนเหล่านั้น แต่เอกสารที่เธอทิ้งไว้เบื้องหลังเหล่านี้ก็ทำหน้าที่ 'ส่งเสียงและบอกเล่า' ถึงชีวิตการต่อสู้ทุกบททุกตอนของพรเพชรได้เป็นอย่างดี น้อยครั้งนัก ที่เราจะพบหลักฐานที่เกี่ยวกับเรื่องราวชีวิตของคนธรรมดาสามัญที่สมบูรณ์ครบถ้วนเช่นนี้ โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีชีวิตในระดับล่างของสังคม

'ภาพรวม' ของเอกสารพรเพชร เหมือนศรี

ประสบการณ์การเลือกคดี จัดเก็บเอกสาร ที่ฉันได้ฝึกฝนจากการทำงานที่หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยตั้งแต่นั้น

สมัยยังเป็นนักศึกษาปริญญาตรีเป็นความรู้พื้นฐานที่มีค่ายิ่งนักในการนำมาปรับใช้จัดเก็บเอกสารของนักต่อสู้หญิงผู้นี้ เมื่อได้รับมอบเอกสารจากญาติในเบื้องต้นแล้ว ฉันจึงเริ่มคัดเลือกและจัดแบ่งเอกสารดังกล่าวออกเป็น 12 กลุ่ม โดยพยายามคงสภาพเดิมของเอกสารไว้ให้มากที่สุด ดังนี้

1. เอกสารเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัว อาทิ สมุดโน้ต ไดอารี่ จดหมายส่วนตัว อัลบั้มรูปถ่าย ตำราตัดเสื้อ ใบแสดงการเปลี่ยนชื่อ ทะเบียนบ้าน ใบรับรองแพทย์ บัญชีธนาคาร บัตรประจำตัวประชาชน ใบทางหนี สัญญาขอกู้เงิน สัญญาซื้อขาย ตัวรูปพรรณโคกระบือ

ตัวรูปพรรณโคกระบือชื่อเจ้าเซย ความใจของพรเพชร

2. เอกสารเกี่ยวกับการสัมมนา/อบรม ที่องค์กรต่าง ๆ เชิญเข้าร่วม

3. เอกสารที่มาจากองค์กรต่าง ๆ อาทิ สภาพทนาย-ความ สมาคมสิทธิเสรีภาพ สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย (สนนท.)

4. เอกสารเกี่ยวกับที่ดิน ใบแจ้งความประสงค์ใช้ที่ดิน ใบเสร็จค่านา ใบเสร็จเก็บเงินบำรุงท้องที่ แผนที่ที่ดิน รูปภาพที่ดิน หนังสือรับรองการทำประโยชน์ บันทึกถ้อยคำสอบสวนเรื่องที่ดิน แบบแจ้งการครอบครองที่ดิน

5. แดงการณ์ที่ออกในวาระต่าง ๆ (พ.ศ. 2526–2545)
อาทิ การประกาศเผ่าหุ่นนายกรัฐมนตรีนครและประกาศแขวนคอ
ตายเพื่อประท้วงรัฐบาล การวิพากษ์วิจารณ์กลไกของรัฐ

6. เอกสารคดีฟ้องร้อง/ชั้นศาล มีทั้งคดีแพ่งและคดี
อาญา มีคู่กรณีกว่า 10 ราย นับตั้งแต่ พ.ศ. 2532–ปัจจุบัน

7. สำเนาใบแจ้งความที่สถานีตำรวจ เกี่ยวกับเรื่อง
การถูกบุกรุกที่ดิน

8. รายงานการประชุมที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขกรณี
พิพาทที่ดิน โดยคณะกรรมการชุดต่าง ๆ อาทิ

- รายงานการประชุมและมติคณะรัฐมนตรีแก้ไข
ปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ
วันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2531

- รายงานการประชุมคณะกรรมการดำเนินการตาม
มติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดิน
สาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ครั้งที่ 1/2533 วัน
ที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2533

- รายงานการประชุมคณะกรรมการดำเนินการตาม
มติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาในที่ดิน
สาธารณประโยชน์ “ทุ่งเขาพระ” ครั้งที่ 1/2537 วัน
ที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2537

- บันทึกการประชุมคณะอนุกรรมการยุติธรรมใน
คณะกรรมการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน
สภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 36 วันที่ 17 ธันวาคม
พ.ศ. 2541

- บันทึกการประชุมคณะอนุกรรมการยุติธรรมใน
คณะกรรมการการยุติธรรมและสิทธิมนุษยชน
สภาผู้แทนราษฎร วันที่ 24 ธันวาคม พ.ศ. 2541

9. จดหมายร้องเรียน (พ.ศ. 2511–2547) ในระยะ
เวลา 36 ปี พรเพชรเขียนจดหมายร้องเรียนหน่วยงานราชการ
ที่เกี่ยวข้องให้แก่ปัญหาความไม่เป็นธรรมที่เธอ และครอบครัว
ประสบอยู่ถึง 477 ฉบับ (มีจดหมายตอบกลับมาเพียง 93
ฉบับ)

10. กลุ่มเอกสารข่าวตัด บทความในหนังสือพิมพ์
และบทสัมภาษณ์ในนิตยสารต่าง ๆ (พ.ศ. 2514–2542)

11. ตำรากฎหมายที่ดิน กฎหมายรัฐธรรมนูญ

12. หนังสือธรรมะ

นอกจากนี้แล้ว ยังมีเอกสารปลีกย่อยต่าง ๆ อีกมาก
ไม่ว่าจะเป็นร่างการเขียนป้ายผ้าในกระดาดที่เป็นลายมือ
ของพรเพชรเอง หรือแม้แต่บันทึกชั้นเล็กชั้นน้อยที่ถูกเก็บไว้
ปะปนกับจดหมายร้องเรียนต่าง ๆ ฉันทอดคิดเล่น ๆ กับตัวเอง
ไม่ได้ว่า เจ้าของเอกสารคงตระหนักว่าสักวันหนึ่ง “กระดาด”
เหล่านี้คงจะกลายเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและถูกจัดเก็บเป็นเอกสาร
จดหมายเหตุรอคอยให้ผู้ที่สนใจมาค้นคว้า เพื่อเปิดเผยตำนาน
การต่อสู้อย่างทรหดของขบวนการเล็ก ๆ คนหนึ่ง และ ‘พลิก’
เป็นความรู้ที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์กันต่อไป

การแนะนำเอกสารส่วนบุคคลของพรเพชร เหมือน
ศรีในบทความนี้ จะขอหยิบยกกลุ่มเอกสารบางกลุ่มที่น่าสนใจ
และครอบคลุมเรื่องราวชีวิตของเธอมาแนะนำ *เอกสารกลุ่มแรก*
เป็นกลุ่มเอกสารที่ทำหน้าที่บอกเล่าเรื่องราวความเป็นมา
และบทบาทในพื้นที่สาธารณะของพรเพชร เหมือนศรี ในฐานะ
นักประท้วงเรื่องที่ดินที่ยืนหยัดต่อสู้อย่างยาวนานที่สุดที่เคยมี
มาในประเทศไทย เอกสารกลุ่มนี้ได้แก่ หลักฐานข้อมูลที่ปรากฏ
อย่างเป็นทางการในกิจที่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานของรัฐ ไม่ว่าจะ
เป็นจดหมายร้องเรียน แดงการณ์ และภาพที่ถูกตีพิมพ์ใน
หน้าหนังสือพิมพ์ บทสัมภาษณ์ที่ถูกเขียนขึ้นจากมุมมองของ
นักข่าว และความเห็นของคอลัมนิสต์

ส่วน*เอกสารกลุ่มที่สอง* เป็นกลุ่มเอกสารส่วนตัว ซึ่ง
ประกอบด้วย ไดอารี่ จดหมาย รูปถ่าย สมุดโน้ต ฯลฯ เอกสาร
กลุ่มหลังนี้ไม่เพียงจะทำให้เราเห็นมุมมอง ความคิดและความ
รู้สึกของพรเพชรในเรื่องการต่อสู้เท่านั้น แต่ยังฉายให้เห็นมิติ
อันหลากหลายของชีวิตในด้านอื่น ๆ ด้วย อาทิ ความสัมพันธ์
กับคนในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนฝูง ในชีวิตประจำวัน ซึ่ง
ล้วนแล้วแต่มีส่วนในการสร้างตัวตนของเธอให้มีบทบาทโดดเด่น
ในพื้นที่สาธารณะ เอกสารส่วนตัวจึงเป็นพื้นที่การศึกษา
ชีวิตของผู้หญิงที่สำคัญ ที่ทำให้เราเชื่อมโยงชีวิตส่วนตัวและ
บทบาทในพื้นที่สาธารณะของผู้หญิงได้อย่างรอบด้านและ เท่า
ทันแง่มุมและตัวตนอันสลบซับซ้อนของชีวิตผู้หญิงได้เป็น
อย่างดี

เปิดแผ่นจดหมายร้องเรียน

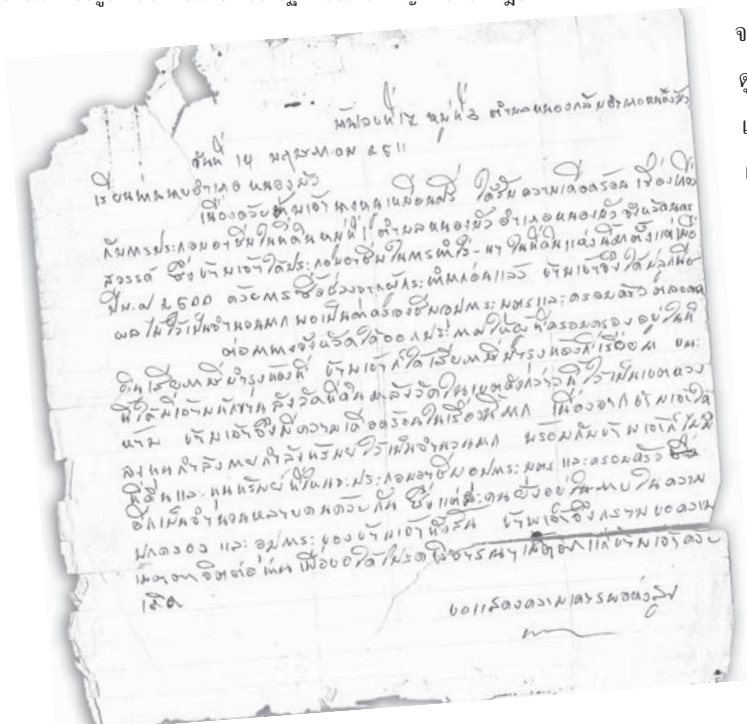
เอกสารร้องเรียนเป็นเอกสารในลำดับแรก ๆ ที่ถูกเขียนขึ้น ทำให้เรื่องราวและปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรในกรณีที่ดินพิพาททุ่งเขาพระเป็นที่ปรากฏและเป็นที่ยอมรับของเจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้อง จดหมายร้องเรียนจำนวน 477 ฉบับ มีทั้งที่เป็นลายมือและตัวพิมพ์ดีด ทั้งของพรเพชรเองและของชาวบ้านที่มาร่วมด้วย ในระยะเริ่มต้น พรเพชรและชาวบ้านจะร่วมกันเข้าชื่อร้องเรียนต่อทางราชการ แต่ในระยะต่อมาจะเป็นจดหมายที่พรเพชรเขียนขึ้นและร้องเรียนเองทั้งหมด จดหมายร้องเรียนถือเป็นเอกสารกลุ่มสำคัญที่สามารถบอกเล่าเรื่องราว ความเป็นมาของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี รวมทั้งอารมณ์ ความรู้สึกในแต่ละช่วงเวลาของผู้ร้องเรียนด้วย ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ขอร้องวิงวอน ขอความเมตตา หรือแม้แต่แสดงความคิดเห็น ซึ่งต่างตาดตาพันต่อพัน ซึ่งเป็นผลมาจากสถานการณ์บีบคั้นที่ตนกำลังเผชิญอยู่ เช่น จดหมายประกาศเผาศพตัวเอง ลงวันที่ 24 เมษายน 2530 ที่พรเพชรส่งถึงพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เมื่อเห็นว่ารัฐบาลแก้ไขปัญหาให้ราษฎร

บัตรรับเรื่องราวร้องทุกข์ของกรมตำรวจ

ด้วยความล่าช้า เป็นที่น่าสังเกตว่าเนื้อความที่ถูกเขียนขึ้นในจดหมายร้องเรียนแต่ละครั้ง ยังบ่งบอกถึงจุดยืนอันเข้มแข็งและประเด็นการต่อสู้ที่ชัดเจน ทั้งที่มาจากประสบการณ์การต่อสู้ที่เพิ่มมากขึ้น และการได้รับบทเรียนว่าประชาชน ‘ถูกหลอกซ้ำแล้วซ้ำเล่า’ จากกระบวนการแก้ปัญหาของรัฐตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมา

จดหมายร้องเรียนเกือบทุกฉบับจะถูกทำสำเนาไว้หลายชุด เมื่อลำดับเวลาดูแล้วทำให้รู้ว่า จดหมายร้องเรียนฉบับแรกเขียนขึ้นเมื่อวันที่ 14 พฤษภาคม 2511 เป็นจดหมายลายมือของนางหนู เหมือนศรี มารดาของพรเพชร เหมือนศรี ส่งถึงนายอำเภอหนองบัว โดยมีลูก ๆ ทั้ง 5 คนร่วมเซ็นชื่อ เนื้อความที่ปรากฏในจดหมายบอกเล่าถึงความเดือดร้อนจากกรณีที่ดินของตนที่ได้อาศัยทำมาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้องคนในครอบครัวมาช้านาน ถูกรังวัดให้เป็นเขตหวงห้าม ทำให้ไม่สามารถเพาะปลูกและประกอบอาชีพตามปกติได้ แม้จดหมายจะถูกเขียนขึ้นอย่างสั้น ๆ แต่ก็สามารถรับรู้ถึงความกังวลใจเรื่องปากท้องและหลักประกันชีวิตของผู้ร้องเรียนและคนในครอบครัวได้เป็นอย่างดี

จดหมายร้องเรียนฉบับแรกเขียนโดยนางหนู เหมือนศรี มารดา

นอกจากนี้แล้ว ยังมีจดหมายที่เขียนด้วยลายมือ เป็นเนื้อความและสำนวนที่ตรงไปตรงมา ชื่อ ๆ ด้วยภาษาแบบชาวบ้านที่สื่อสารออกมาอย่างง่าย ๆ แต่เมื่ออ่านแล้วช่างกินใจ และเสียดแทงความรู้สึกยิ่งนัก ทำให้อดนึกถึงภาพตาสีดาตามแบบฉบับละครชีวิตไทยที่กัมหนำทำมาหากินอย่างสุจริต แต่แล้ววันหนึ่งที่ดินที่ตัวเองบุกเบิกก็ถูกทางการประกาศว่าเป็น ‘ที่หลวง’ ห้ามทำการเพาะปลูกและให้เตรียมอพยพออกไปจากพื้นที่ ทำให้ต้องลุกขึ้นมาเขียนจดหมายร้องเรียนเพื่อวิงวอนให้เจ้าหน้าที่บ้านเมืองช่วยแก้ไขปัญหาคือ ความรู้สึกหมดที่พึ่ง ความน้อยใจในโชควาสนาและความขมขื่นใจจากการถูกเลือกปฏิบัติจากเจ้าหน้าที่ เพราะเป็นคนยากจน อีกทั้งยังต้องเผชิญกับความอับอายที่ต้องไป ‘ตามเรื่อง’ จากเจ้าหน้าที่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า ถูกบรรยายอย่างชื่อ ๆ ในจดหมายฉบับนี้

หมู่ 3 ต.หนองกลับ อ.หนองบัว จ.นครสวรรค์
เรียน กรมประชาสงเคราะห์ที่เคารพอย่างสูงทราบ

ด้วยเรื่องที่ดินจะทำกินนี้ มีความเดือดร้อนมาก เพราะความจนของพวกผมไม่มีใครเหลียวแล เลยมัวแต่คนให้โทษที่ไม่ดีจะไปพึ่งใครก็ลำบากมากมีแต่อดหลังหาบั้ง แต่ถ้าหากคนรวยแล้ว กวักมือมาหาหัวเราะกากเลย ผมที่ เขียนมานั้นผมไม่ได้เกี่ยวหวาง [การ] เลย ผมผูกเกี่ยวกับคนหากินกับคนที่รวยเท่านั้น กินเล็กกินน้อย ประเคียวก็ก้อนโต พวกผมเสียใจมาก เพราะความจนไม่มีคนจะนับถือเลย เรื่องที่ดินของพวกผมจึงไม่ได้ค้ำยเขา เพราะวาสนาความจนของพวกผม หมดปัญญาแล้วหันมาพึ่งทางกระทรวงช่วยเหลือพวกผมที่ลำบากที่ยากจน เวลานี้ตกที่ลำบากหมดที่พึ่งทางจังหวัดนครสวรรค์ แล้วหันมาพึ่งผู้ใหญ่ที่เคารพสูงสุด เรื่องที่ดินจะทำกินเวลานี้ลำบากมากกันหลายคนที่ไม่ใครเหลียวแล แต่พวกผมรวยเงินเสียกันทุกคนแล้วก็คงไม่ลำบากที่หากินก็ได้ เหมือนเขาที่รวยที่ดินจะเอาที่แปลงก็เอาได้จะเป็นที่ประจู้สัตว์ก็วัดให้ผมผูกเพียงย่อ ๆ เท่านั้น เรื่องมันมีมากมายประเคียวผมก็อยู่ยาก

ขอให้ทางกระทรวง สอช ทิวท่านนายอำเภอหนองบัวกับกรมการกันหลายคนทีรู้ว่าที่นี้ไม่ใช่ที่เลี้ยงสัตว์มาแต่เดิมมาตั้งแต่ทุ่งหนองบัว กรมการก็คอยล่ออยู่มาจนแล้ว ทางเจ้าหน้าที่จังหวัดนครสวรรค์ ไม่ยอมคนเคียวก็ไม่มีมา พวกทางอำเภอก็ได้เรียนไปก็ไม่มีมา ทางอำเภอก็หมดความสามารถที่จะช่วยเหลือพวกกำลังเดือดร้อนไปตามกัน ผมก็วิ่งไปทางจังหวัดนครสวรรค์จนอายุพวกเจ้าหน้าที่

ขอความช่วยเหลือผู้ที่ตกทุกลำบากไม่มีที่พึ่งจะทำกินกันเลย
ลงนามตามรูปถ่ายทุกคน

โดยความเคารพสูงสุด

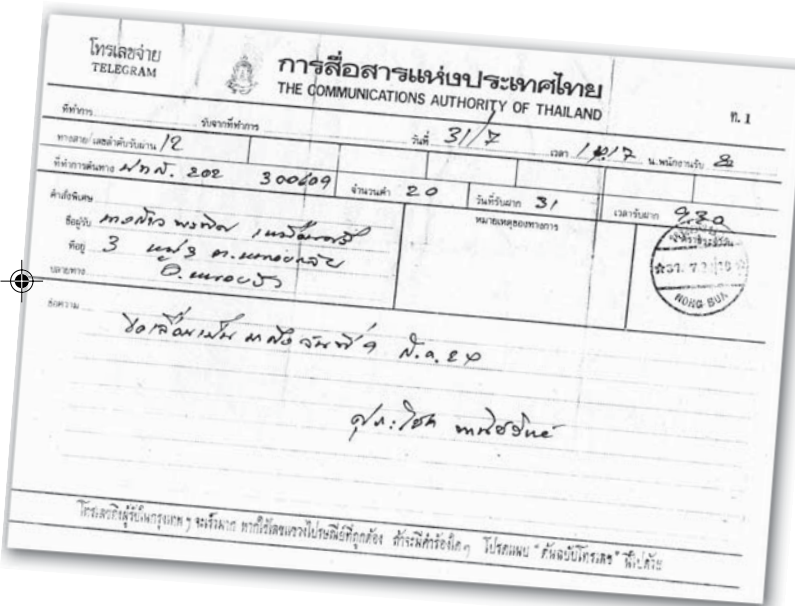
น่าเสียดายที่จดหมายไม่ได้ระบุวันที่และชื่อคนเขียนไว้แต่อย่างใด อ้างแต่เพียงผู้ร้องคือผู้ที่ปรากฏตามรูปถ่ายที่แนบมาด้วย ซึ่งคาดเดาว่าเป็นจดหมายที่ชาวบ้านร่วมกันเซ็นชื่อเพื่อร้องเรียนไปยังกรมประชาสงเคราะห์ให้ช่วยเหลือและยืนยันสิทธิในที่ดินทำกินของตน จะเห็นได้ว่า จดหมายร้องเรียนของชาวบ้านถูกเขียนขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าถึงหน่วยงาน

ต่าง ๆ ตั้งแต่ในระดับอำเภอและจังหวัด เพื่อยืนยันการมีสิทธิในที่ทำกินก่อนที่รัฐจะประกาศเป็นเขตหวงห้ามและบอกเล่าถึงปัญหาความเดือดเนื้อร้อนใจ ความน้อยใจในโชคชะตาของตัวเองและการเลือกปฏิบัติของเจ้าหน้าที่ เมื่อไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาในระดับท้องถิ่น พรเพชรและชาวบ้านจึงทำหนังสือยื่นถึง ‘ส่วนกลาง’ ในทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นกระทรวงมหาดไทย กรมที่ดิน กรมประชาสงเคราะห์ หน่วยงานรับเรื่องราวจ้างทุกชิ้นในสำนักนายกรัฐมนตรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น จนถึงระดับนายกรัฐมนตรี อย่างไรก็ตาม จดหมายร้องเรียนเหล่านี้ก็จะถูก ‘ส่งลูกโยนกลับ’ มาที่เดิม คือ กรมที่ดิน กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหามาแบบ

ถนอม กิตติขจร หัวหน้าคณะปฏิวัติ และจดหมายร้องเรียนถึง นายกรัฐมนตรีที่ปรากฏคนต่อมา ได้แก่ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ตามลำดับ

สิ่งที่สะท้อนจากการร้องเรียนของพรเพชรนั้นคือ ถึงที่สุดแล้วรัฐบาลไม่ได้แก้ปัญหาอย่างตรงจุดตามที่ชาวบ้านร้องเรียน อีกทั้งหน่วยงานของรัฐในระดับต่าง ๆ ก็ไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ ทำหน้าที่เพียงแค่ “แทง” เรื่องราวจ้างเรียนของพรเพชรกลับไปที่ต้นสังกัดเดิม คือ ย้อนกลับมาที่กรมที่ดิน อยู่ตลอดเวลา และกรมที่ดินก็ยืนยันการพิจารณาตามมติเดิม ทำให้ปัญหาเรื้อรังและคาราคาซังเป็นเวลายาวนาน แต่อย่างไรก็ตาม (ดูเหมือนว่า) พรเพชรยังมีความหวังว่า ปัญหาความเดือดร้อนของเธอจะได้รับการแก้ไข ซึ่งจะเห็นได้จากจดหมายฉบับสุดท้ายที่พรเพชรส่งถึงนายกสภานายความให้ช่วยส่งเรื่องพิพาทกรณีที่ดินชั้นสู่ศาลรัฐธรรมนูญ เพื่อให้ช่วยตรวจสอบและแก้ไขปัญหา ในวันที่ 12 พฤษภาคม 2547 พรเพชรยังได้ส่งเอกสารเพิ่มเติมมาให้อีก นับเป็นจดหมายร้องเรียนฉบับสุดท้ายก่อนที่จะจะถูกกลบทำร้ายจนถึงแก่ชีวิต ในวันที่ 31 พฤษภาคม 2547

โทรเลขขอเลื่อนนัดจากเจ้าหน้าที่ส่วนกลาง

งูกินหาง เพื่อให้ผู้ร้องท้อถอยเบื่อหน่ายและล้มเลิกการร้องเรียนไปในที่สุด แต่สิ่งเหล่านี้ไม่เคยเกิดขึ้นกับผู้หญิงที่ชื่อ พรเพชร เหมือนศรี ไม่ว่าจะเปลี่ยนรัฐบาลไปที่สมัยก็ตาม เธอก็ยังคงส่งจดหมายเพื่อร้องเรียนให้มีการแก้ปัญหาดังกล่าวอย่างไม่ย่อท้อ พร้อมทั้งวิพากษ์การแก้ปัญหาของรัฐที่ไร้ประสิทธิภาพอีกด้วย โดยนายกรัฐมนตรีคนแรกที่พ่อของพรเพชรและชาวบ้านได้ยื่นขอความเป็นธรรม คือ จอมพล

เปิดแผ่นข่าวตัด บทความในหนังสือพิมพ์และบทสัมภาษณ์ในนิตยสาร

เอกสารในกลุ่มนี้เป็นการรวบรวมข่าว บทความ และบทสัมภาษณ์ในหนังสือพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2514–2542 ข่าวส่วนใหญ่เป็นการรายงานการร้องเรียนของราษฎรต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง โดยมีจุดเริ่มต้นจากหน่วยงานราชการในท้องถิ่นและผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ ในช่วงแรกหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นที่ทำหน้าที่สื่อมวลชนหลักในการนำเสนอข่าว คือ หนังสือพิมพ์นครสวรรค์ และ แดนไทย หนังสือพิมพ์แดนไทย พาดหัวข่าวหน้าหนึ่งเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 31 สิงหาคม 2514 ว่า “ราษฎรร้องทางการไล่ที่ทำกิน” ต่อมา ในคอลัมน์ “สับมีเตี๋ยว” ของหนังสือพิมพ์เสรีนคร ประจำวันที่ 16-18 มิถุนายน 2521 ผู้เขียนซึ่งใช้นามปากกาว่า “สนตะพาย” ได้ลงจดหมายที่พรเพชร เหมือนศรี ลงชื่อร่วม

กับชาวบ้านที่เดือดร้อนส่งถึงผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ให้ช่วยเหลือเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินทำกิน การนำเสนอข่าวการเคลื่อนไหวของพรเพชรถูกนำเสนอในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของ ‘ราษฎรชาวนาชาวไร่’ ผู้ได้รับผลกระทบจากการดำเนินการของรัฐ สะท้อนให้เห็นถึงความสนใจและการเห็นความสำคัญต่อความเดือดร้อนในเรื่องที่ดินของราษฎรของสื่อมวลชนท้องถิ่น นอกจากนี้แล้ว ยังมีการเขียนบทความเปิดโปงการทุจริตของ

2529 โดยสร้างกระตือบอยู่ใต้ต้นมะขาม ตรงหัวถนนนครปฐมติดกับรั้วสำนักงาน กพ. เรื่องราวและภาพลักษณ์ของ ‘ผู้หญิงชาวนาตัวเล็ก ๆ’ ที่ยืนหยัดต่อสู้เรื่องที่ดินอย่างทรหดและไม่สยบยอมให้กับความอยู่ดีธรรม ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนเป็นระลอก

ภาพข่าวการประท้วงของพรเพชรในบ้านหนังสือพิมพ์

นับแต่นั้นเป็นเวลากว่า 2 ปี คนที่ผ่านไป

ผ่านมาแถวบริเวณนั้น (หัวถนนนครปฐมติดกับรั้วสำนักงาน กพ.) จะเห็นภาพที่ชินตา คือ เฟิงใต้ต้นมะขามข้างหน้า มีแผ่นไม้ขนาดใหญ่เขียนข้อความโจมตีรัฐบาลและเรียกร้องความเป็นธรรม มีหุ่นฟางใส่ชุดดำแขวนอยู่ คายทุยเดินไปมาหรือเล็มหญ้าอยู่ริมคลอง หญิงวัยกลางคนใส่เสื้อสีดำ กางเกงสีดำ นั่งอยู่หน้าเฟิงเขียนข้อความบนกระดาษ หรือบางวันก็ป็นขึ้นไปบนต้นมะขาม ตะโกนผ่านโทรโข่งให้รัฐบาลช่วยแก้ไขปัญหา และชูปะทะจากต้นมะขามเพื่อฆ่าตัวตายประท้วงเป็นระยะ ๆ ตลอดระยะที่ปักหลักประท้วงอยู่นี้ พรพิศ (ชื่อเดิม) จะเขียนข้อความเรียกร้องหาความเป็นธรรม ถ่ายเอกสารแจกผู้สื่อข่าวอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี ไปเปิดงาน ต่าง ๆ ในรัศมีใกล้เคียงกับทำเนียบรัฐบาล พรพิศก็จะไปตกรอเพื่อหาโอกาสเข้ายื่นหนังสือ แต่ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะหน่วยรักษาความปลอดภัยของนายกรัฐมนตรี และเจ้าหน้าที่ตำรวจจำหน้าได้ จึงกีดกันไม่ให้มีโอกาสเข้ายื่นหนังสือได้ พรพิศมักจะป็นต้นมะขามตะโกนโหวกเหวกผ่านโทรโข่งในเช้าวันอังคารที่มีประชุมคณะ

พรเพชรกับอุปกรณ์การประท้วง และเจ้าเซย คายคูใจ

ข้าราชการท้องถิ่นและที่ดินจังหวัดในการปักเขตที่ดินสาธารณะ การเคลื่อนไหวสนับสนุนการต่อสู้ของราษฎรของสื่อมวลชนดังกล่าวนี้ ทำให้ปัญหาที่คุกรุ่นอยู่เริ่มเป็นที่รับรู้ของประชาชนในพื้นที่

นับแต่ปี พ.ศ. 2525 ได้มีการนำเสนอข่าว คอลัมน์ และบทสัมภาษณ์ของพรเพชรโดยสื่อมวลชนส่วนกลางอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในช่วงที่พรเพชรเดินทางเข้ามาปักหลักประท้วงพร้อม “เจ้าเซย” คายคูใจในระหว่างปี พ.ศ. 2527–

⁹ คอลัมน์ ‘พรพิศ เหมือนศรี’ การต่อสู้ของผู้หญิงชาวนาตัวเล็ก ๆ, สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ปีที่ 34 ฉบับที่ 45 (24-30 เมษายน 2531), หน้า 21.

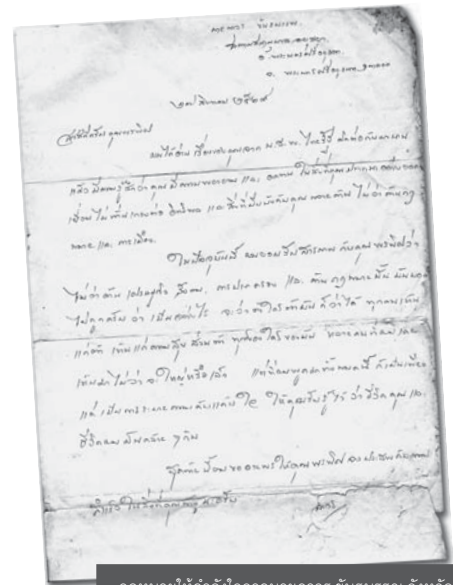
ภาพการ์ตูนประต้วงมาราธอนที่สุดโดย ชัย ราชวัตร ใน นสพ.ไทยรัฐ

รัฐมนตรี และสร้างความตื่นเต้นให้กับนักข่าวประจำทำเนียบ และตำรวจอยู่เป็นระยะด้วยการป็นต้นมะขามแล้วประกาศจะกระโดดลงมา ทำให้ต้องนั่งฟังดูจนกว่าพรพิศจะปีนกลับลงมาโดยไม่มีอะไรเกิดขึ้น¹⁰

ในช่วงปี พ.ศ. 2530 การเผาตัวประท้วงของพรเพชร เป็นข่าวในหน้าหนังสือพิมพ์เกือบทุกฉบับ ต่อมาเมื่อคณะรัฐมนตรีมีมติให้แก้ไขปัญหาพิพาทในที่ดินสาธารณประโยชน์ทุ่งเขาพระ ในวันที่ 29 มีนาคม 2531 ซึ่งหลายฝ่ายมองว่าเป็นคือชัยชนะที่พรเพชรได้รับ หลังจากยื่นหยัดประท้วงรัฐบาลมาเป็นเวลายาวนาน นิตยสารระดับแนวหน้าหลายฉบับอย่าง *ลลนา*¹⁰ *สารคดี*¹¹ *สตรีสาร*¹² ได้ตีพิมพ์บทสัมภาษณ์พรเพชรอย่างเข้มข้น โดยเฉพาะ *สตรีสาร* รายงานต่อเนื่องกันถึง 3 ฉบับ และมีเสียงสะท้อนกลับในรูปจดหมายให้กำลังใจจากประชาชนหลายรูปแบบ

หลังจากนั้น ข่าวของพรเพชรก็เริ่มซาลงเป็นลำดับ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2537 พรเพชรกลับมาประท้วงรัฐบาลอีก

ครั้งเพื่อไว้อาลัยและวิจารณ์การแก้ปัญหาแบบผลึกภาระให้ประชาชนของรัฐบาล พรเพชรได้เข้ามาประท้วงอีกในปีต่อมา คือ พ.ศ. 2538, 2539, 2541, และ 2542 แต่คงจะไม่ใช่ที่สนใจของใครต่อใครมากนัก ข่าวที่ตีพิมพ์เป็นเพียงรูปภาพและคำอธิบายประกอบภาพ ที่นำเสนอในลักษณะของการเป็น ‘ขาประจำ’ ในการประท้วงรัฐบาล อาทิ ‘เจ้าเก่า’ ‘มาอีกแล้ว’ ‘เจ้าเจ้าเก่า’ เป็นต้น ไม่ได้พูดถึงประเด็นปัญหาความเดือดร้อนที่พรเพชรประสบและวิพากษ์วิจารณ์การแก้ปัญหาที่ไม่ตรงจุดของรัฐบาลเลย ชวนให้คิดว่า สื่อมวลชนมองภาพลักษณ์พรเพชรต่างจากการประท้วงเมื่อสิบปีก่อน จากการประท้วงที่เคยได้รับความชื่นชมว่าทรหดอดทนกลายเป็นเพียง ‘ขาประจำ’ ที่มาเรียกร้องความสนใจชั่วคราว หลังจกนั้นไม่กี่ปี พรเพชรปรากฏเป็นข่าวตามหนังสือพิมพ์อีกครั้ง แต่ครั้งนี้ไม่ได้ถูกนำเสนอในฐานะนักต่อสู้เหมือนเช่นเคย แต่เป็นการลงข่าวว่า พรเพชรนักประท้วงมาราธอนเรื่องที่ทำกินตายแล้ว โดยการถูกลอบทำร้ายในไร่ของเธอเอง

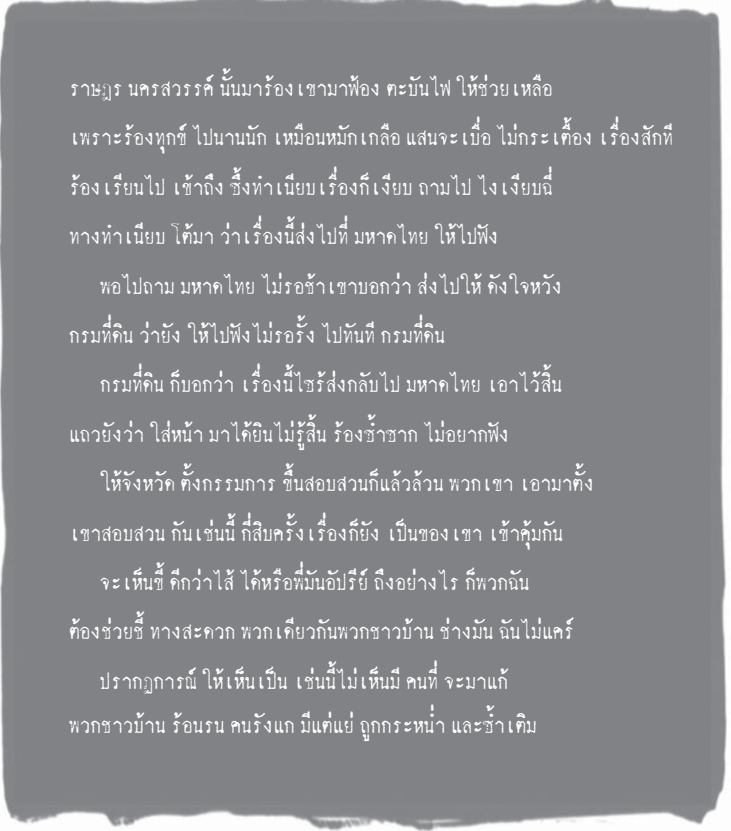
จดหมายให้กำลังใจจากนายถาวร ชันธวรรณ จังหวัดอยุธยา

¹⁰ คอลัมน์ “ข่าวในคน,” *ลลนา* ปีที่ 15 ฉบับที่ 354 (เบ็ชท์หลัง 25 กันยายน 2531), หน้า 25-26.
¹¹ สัมภาษณ์ “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” *สารคดี* ปีที่ 4 ฉบับที่ 43 (กันยายน 2531), หน้า 83.
¹² สัมภาษณ์ “นักประท้วงมาราธอน,” *สตรีสาร* ปีที่ 41 ฉบับที่ 31 (23 ตุลาคม 2531); *สตรีสาร* ปีที่ 41 ฉบับที่ 32 (30 ตุลาคม 2531) และ *สตรีสาร* ปีที่ 41 ฉบับที่ 33 (6 พฤศจิกายน 2531).

เปิดแฟ้มเอกสารณั

เอกสารเกี่ยวกับการประท้วงที่น่าสนใจอีกกลุ่มหนึ่งคือ แดงการณัที่เขียนขึ้นในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2526–2545 เพราะเริ่มมีสื่อมวลชนและประชาชนให้ความสนใจติดตาม มีทั้งที่ระบุหัวข้อและไม่ระบุ อาทิ *ขอให้รัฐบาลเร่งดำเนินการ รัฐบาลไม่คุ้มครองสวัสดิภาพประชาชนโดยสันติธรรม การประกาศเผาหุ่นนายกรัฐมนตรีและประกาศแขวนคอ กลไกของรัฐและระบบข้าราชการล้มเหลว* ฯลฯ แดงการณัที่น่าสนใจฉบับหนึ่ง วันที่ 22 มีนาคม 2526 มีเนื้อความระบุว่า ชาวบ้านกว่า 30 ครอบครัวถูกเจ้าหน้าที่รัฐล่าที่ดิน เจ้าหน้าที่ไม่เคยฟังเสียงทักท้วงห้ามปรามของประชาชน เอาแต่หลอกหลวงฉ้อฉลโดยตลอด ชาวบ้านหลายครอบครัวที่เคยมีอันจะกินต้องมายากจนลง คนที่ยากจนกำลังจะตาย เสียชีวิตไปแล้วก็หลายคน ที่เหลืออยู่กำลังจะอดตาย เจ้าหน้าที่ไม่เคยเข้าข้างประชาชน แต่ร่วมมือกันใช้อุบายหลอกหลวงประชาชนมาโดยตลอด และได้ยกบทกลอนที่เขียนขึ้นโดย “ตะบันไฟ บรรลัยกัลป์” มาปิดท้าย

เท่าที่สำรวจได้ในขณะนี้พบว่า ช่วงปีสุดท้ายที่พรเพชรเขียนแดงการณั คือ พ.ศ. 2545 ในปีนี้มีแดงการณัออกมาติดต่อกันถึง 5 ฉบับ เป็นแดงการณัสรุปปัญหาและร้องทุกข์ขอรัฐบาลให้ช่วยเหลือราษฎรที่เผชิญกับปัญหาเรื้อรังอันเป็นผลมาจากมติคณะรัฐมนตรีในการแก้ไขปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณะประโยชน์ ทุ่งเขาพระ เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ. 2531 ดังนี้

แถลงการณ์
ฉบับที่ 1 / 2545

ปัญหาพิพาทที่ดินสาธารณประโยชน์ “ทุ่ง เขาพระ” อำเภอหนองบัว
จังหวัดนครสวรรค์ ได้มีการพิพาทระหว่างราชการกับราษฎรนานกว่า 30 ปี บัดนี้
ข้อพิพาทยังไม่ยุติ เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2511 กรมที่ดินได้รังวัดปักหลักเขตที่ดิน
สาธารณประโยชน์ “ทุ่ง เขาพระ” ทั้งที่ดินทำกินของราษฎรที่หาประโยชน์อยู่ใน
ที่ดิน ได้มีราษฎรคัดค้านโต้แย้งสิทธิ์และเป็นข้อพิพาท กรมที่ดินได้ใช้อำนาจรัฐ
ประกาศออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงจะเบียดกฎกระทรวงฉบับที่ 26 (พ.ศ.
2516) ออกตามความในพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497
ได้บัญญัติพอสรุปได้ว่า การออกหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงให้ถือกำหนดระยะเวลา
ที่ผู้มีส่วนได้เสียจะคัดค้านไม่น้อยกว่า 30 วัน ถ้าไม่มีผู้คัดค้านให้ออก
หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงต่อไปได้ ถ้ามีผู้คัดค้านให้อธิบัตินกรมที่ดินออก
หนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงไปจนกว่าจะไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุดของศาลก่อน
เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้คัดค้านไม่มีสิทธิ์ในที่ดินนั้น นอกจากนี้ กรมที่ดินยังใช้อำนาจ
รัฐออกเป็นพระราชบัญญัติถอนสภาพที่ดินสาธารณประโยชน์ ทุ่ง เขาพระชายให้
กับราษฎรผู้มีส่วนได้เสียในที่ดิน

นางสาวพร เพชร เหมือนศรี เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในที่ดิน และเป็น
ผู้เสียหายในกรณีพิพาท ข้อพิพาทยังไม่ยุติ คณะกรรมการได้มีมติให้บุคคลที่ 3 เข้า
มาใช้สิทธิ์ในที่ดิน ไปฟ้องร้องทางศาลโดยไม่หาข้อเปรียบเทียบให้ข้อพิพาทยุติ
ลงไปก่อน นางสาวพร เพชรฯ ต้องไปต่อสู้กับบุคคลที่ 3 ทางศาลอีกทางหนึ่ง ซึ่ง
ได้เป็นปัญหาทางเศรษฐกิจและความยากจน เป็นหนี้สินจะถูกนายทุนยึดที่ดินทำ
กิน และได้มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายการ เมือง นางจันทร์ เอมมณีรัตน์ ได้ติดต่อเจรจากับ
เจ้าหน้าที่นายทุนขอขยายเวลาได้ถอนที่ดินและเจ้าหน้าที่นายทุนได้ขยายเวลา
ออกไปถึงภายในเดือนกุมภาพันธ์ 2545 ซึ่งเป็นระยะเวลาสั้นที่จะขอให้รัฐบาล
ช่วยเหลือแก้ไขปัญหาล่วงละเลยจะแถลงในฉบับต่อไป

ลง ชื่อ
(นางสาวพร เพชร เหมือนศรี)
ผู้แถลงการณ์
31 มกราคม 2545

เนื้อความในแถลงการณ์ที่เขียนขึ้น
โดยพรเพชร ตอกย้ำให้เห็นว่ารัฐบาลไม่เคย
จริงจังกับการแก้ไขปัญหของประชาชน แต่
กลับยิ่งตบตาและหลอกลวงประชาชนซ้ำแล้ว
ซ้ำเล่า ดังมติคณะรัฐมนตรีวันที่ 29 มีนาคม
2531 ที่ไม่ได้ช่วยแก้ไขกรณีพิพาทที่ดินให้กับ
ราษฎรแต่อย่างใด แต่กลับปล่อยให้ไป
ตามกระบวนการกฎหมายที่ประชาชนที่เป็น
คู่กรณีต้องไปดำเนินคดีความกันเอง มตินี้ยิ่ง
ทำให้พรเพชรต้องใช้เวลาทั้งชีวิตที่เหลืออยู่
เพื่อมาดำเนินการฟ้องร้องทางศาลกับคู่กรณี
ในเรื่องที่ดินต้องอยู่บนสายพานของกระบวนการ
ทางกฎหมายและต้องทุ่มนี้ยืมสินเพื่อ
นำมาเป็นทุนในการต่อสู้ อาจจะกล่าวได้ว่า
เอกสารในกลุ่มที่เกี่ยวกับคดีฟ้องร้องเรื่อง
ที่ดินเป็นเอกสารที่มีจำนวนมากที่สุด ซึ่ง
สะท้อนให้เห็นว่า ราคาที่พรเพชรต้องจ่าย
เมื่อลุกขึ้นสู้กับ “ระบบ” นั้นแพงแสนแพง
และต้องจ่ายกันด้วยเวลาและชีวิตของเธอทั้ง
หมดเลยทีเดียว

แทบจะไม่น่าเชื่อว่าเอกสารการ-
ประท้วงทั้งหมดนี้ ถูกผลิตขึ้นด้วยสมองและ
แรงงานของผู้หญิงชานาชาวกว่าร้อยละ 50
ชั้น ป. 4 พรเพชรสามารถตอบโต้และโต้แย้ง
ในข้อพิพาททางกฎหมาย กฎระเบียบต่าง ๆ
อย่างชัดเจนตรงประเด็นและแม่นยำ ทั้งที่
เป็นสิ่งที่ห่างไกลจากวิถีชีวิตอันปกติธรรมดา
ของชาวบ้านทั่วไป อีกทั้งเธอยังสื่อสารถึง
ความคิด ความรู้สึก และการตระหนักถึงสิทธิ

พลเมืองอันพึงมีพึงได้อย่างไม่ขาดตกบกพร่อง สิ่งต่าง ๆ เหล่า
นี้เกิดขึ้นได้อย่างไร นั่นเป็นคำถามที่หลายคนนึกหาคำตอบ

¹³ สัมภาษณ์ “พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชร กับ การต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม,” *สารคดี* ปีที่ 4 ฉบับที่
43 (กันยายน 2531), หน้า 83.

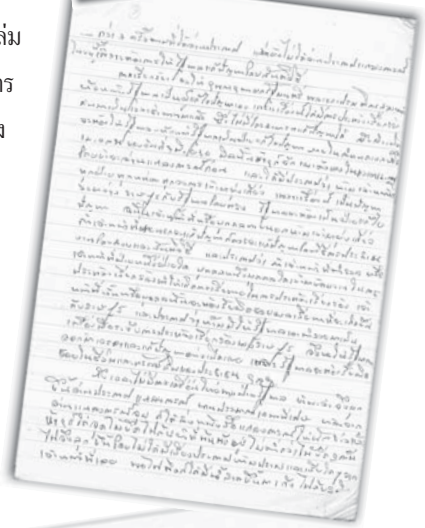
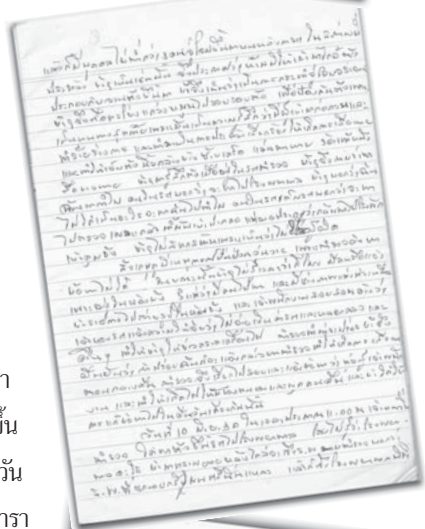
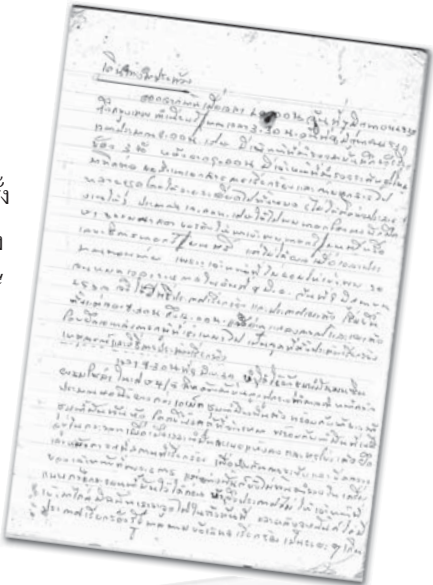
โดยเฉพาะเมื่อการต่อสู้ของเธอเริ่มถูกพูดถึงและกลายเป็นตำนานที่ถูกอ้างอิงครั้งแล้วครั้งเล่า นิตยสารฉบับหนึ่ง¹³ เคยถามพรเพชรว່ว่า วิธีการต่อสู้ของเธอได้รับอิทธิพลหรือแรงบันดาลใจจากที่ใด พรเพชตอบสั้น ๆ ง่าย ๆ ว่า “ไม่มี ฉันคิดจากสามัญสำนึก วิธีการต่อสู้มันจะเกิดขึ้นจากการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ถ้าวิธีนี้ไม่ผ่าน เราก็คิดว่าขั้นต่อไปจะใช้วิธีการอะไร” ความหมายของเธอคือ ยุทธวิธีการต่อสู้ไม่ได้เขียนขึ้นในตำรับตำรา หรือถูกสั่งสอนจากผู้เชี่ยวชาญคนไหน แต่เกิดจากสามัญสำนึกและประสบการณ์ที่เธอได้ประสบมาตลอดชีวิต ซึ่งประสบการณ์เหล่านั้นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมให้พรเพชยืนหยัดต่อสู้ไม่เพียงแต่เพื่อให้ได้ผืนดินของตนคืนมาเท่านั้น หากยังหมายรวมถึงความยุติธรรมและไม่ถูกต้องของระบบราชการที่ฉ้อฉลและกดขี่คนตัวเล็กตัวน้อยเสมอมา ดังเช่นที่เธอและครอบครัวได้เผชิญมาทั้งชีวิต เอกสารกลุ่มต่อไป ที่ฉันจะแนะนำต่อไปนี้สามารถบอกเล่าเรื่องราวและทำให้เราได้พบร่องรอยที่ประกอบขึ้นเป็นตัวตนของผู้หญิงที่ชื่อพรเพช เหมือนศรีได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังทำให้เราเห็นถึงจุดพลิกผันในชีวิตที่ทำให้เธอได้ชื่อนักประท้วงมารธอนอย่างทุกวันนี้

**เปิดแฟ้มเอกสารส่วนตัว:
ไดอารี่ จดหมาย สมุดโน้ต ภาพถ่าย ฯลฯ**

เอกสารกลุ่มที่กำลังจะกล่าวถึงนี้มีความสำคัญและน่าสนใจอย่างยิ่ง และจะทำให้เราเห็นถึงอารมณ์ความรู้สึก การเดินทางของความคิดและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงชีวิตของพรเพชโดยเฉพาะเครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับพื้นที่ชีวิตประจำวัน เอกสารที่วางนี้คือ ไดอารี่ จดหมายส่วนตัว และเอกสารปลีกย่อยอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น ตำรา ดัดเสื่อ บัญชีรายรับรายจ่าย สมุดจดชื่อ-ที่อยู่ ฯลฯ โดยเฉพาะไดอารี่มีมากกว่าสิบเล่มเลยทีเดียว (จากปี พ.ศ. 2511-2540) ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พรเพชเขียนบันทึกเป็นกิจวัตรประจำวัน เป็นที่น่าเสียดายว่าบันทึกเล่มหนึ่งของพรเพชถูกยึดไปขณะถูกกักตัวไว้ที่โรงพยาบาลนิติจิตเวช บันทึกอีกบางส่วนที่เขียนขึ้นขณะถูกฝากขังอยู่ทัณฑสถานหญิงบางเขน ได้ตกหายไปในช่วงการปีนต้นมะขามหนีตำรวจหน้าทำเนียบฯ ครั้งที่พรเพชประกาศจะจุดไฟเผาตัวเอง นอกจากนี้ ยังมีจดหมายส่วนตัวที่พรเพชเขียนถึงน้องชาย และจดหมายจากประชาชนที่ติดตามข่าว และเขียนมาให้กำลังใจบางคนก็เคยประสบปัญหาเช่นเดียวกับพรเพชทำให้รู้สึกไม่ท้อแท้สิ้นหวังในชีวิต

นอกจากไดอารี่แล้ว ยังมีงานเขียนในรูปแบบ “อัตชีวประวัติ” (autobiography) ที่พรเพชเขียนเล่าเรื่องตัวเองไว้ในสมุดแบบที่นักเรียนใช้ในโรงเรียนเล่มหนึ่ง โดยเธอตั้งชื่อว่า “เรื่องสั้นแนวตลก” ข้อเขียนชิ้นนี้ได้ฉายภาพชีวิต ความคิด ความรู้สึกของพรเพชได้อย่างชัดเจน ตั้งแต่วัยเด็กจนโตเป็นสาว จากครอบครัว

บันทึกส่วนหนึ่งจากไดอารี่

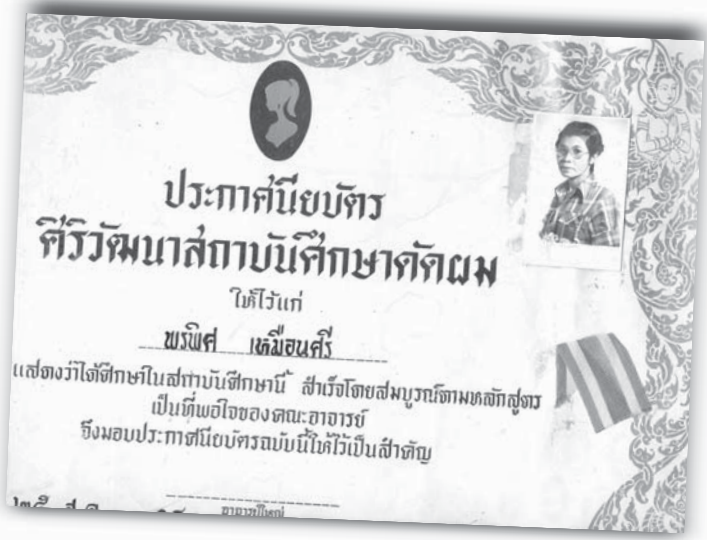
ครัวอบอุ่นแวด-
ล้อมไปด้วยพ่อแม่
พี่น้อง พ่อกับแม่
เป็นคนดีจนชาว-
บ้าน เรียกว่า
“พระเวสสันดร
กับนางมัทรี”
ประกอบอาชีพ
สุจริตขยันขัน-
แข็งบุกเบิกที่ทำ
กินจนได้รับการ-
ยกย่องให้เป็นไร่

ส.ค.ส. ปี 2503 จาก ด้วย แซ่เล้ง

ในพื้นที่เห็นว่าจะทำกินหน้าเกินตาไป เพราะรถไถ
เป็นรถไถนาคันแรกของอำเภอหนองบัว ออกใหม่ที่
ส่งตรงมาจากต่างประเทศ ตอนนี้ได้เริ่มมีผู้มีอิทธิพล
เคลื่อนไหวที่จะกลั่นแกล้งและแย่งชิงที่ดินทำกินจึง
ส่งคนเข้ามาบุกรุกครุฑครามและหาทางกลั่นแกล้ง
ประกอบกับที่ดินอำเภอได้มีปัญหากันเป็นส่วนตัวร่วม
มือกันยุยงปลุกปั่นนายอำเภอให้ไปจับกุมพ่อแล้วยึด
รถไถ ได้กล่าวหาว่าบุกรุกที่ดินอันเป็นที่สาธารณ
ประโยชน์ เหตุเกิดเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน 2506 นาที
แรกที่เรเห็นพ่อถูกจับกุมและพ่อพูดว่า 'พ่อถูกจับ
เขาหาว่าพ่อบุกรุก' เหมือนสายฟ้าฟาดลงตรงกลางใจ
เป็นภาพประทับใจอย่างไม่ลืมเลือนที่เห็นพ่ออ่อน
ระหอยโรยแรง เหมือนผู้บริสุทธิ์ที่อยู่ในมือมาร ...

ตัวอย่างและชื่อรถไถได้เป็นคันแรกของอำเภอหนองบัว
จนถึงช่วงชีวิตที่ระส่ำระสายเต็มไปด้วยความทุกข์จาก
การถูกกลั่นแกล้งจากเจ้าหน้าที่ เพราะน้องชายเคยมี
เรื่องชกต่อยกับลูกชายของเจ้าพนักงานที่ดินอำเภอ ตั้ง
แต่นั้นมา ชีวิตของพรเพชรและครอบครัวต้องเต็มไป
ด้วยความยากลำบาก ฐานะยากจนลงเพราะไม่มีเวลา
เพาะปลูกทำอาชีพ หมดเงินทองไปกับการร้องเรียน
ต่อสู้เรื่องที่ดิน เธอเล่าว่า ตอนเด็กๆ แม้จะเป็นเด็ก
ที่ถือได้ว่าแก่นแก้วไม่เรียบร้อยแต่ก็อยู่ในโอวาทพ่อแม่
และเป็นคนซื่อซื่อมาก ไม่ชอบพบปะผู้คน เก็บตัว
เงียบในบ้านเสมอมา ตอนเป็นสาวแม่ได้ส่งไปอยู่กับ
ญาติที่กรุงเทพฯ 3 เดือน เพื่อให้เรียนเสริมสวย
ตัดเสื้อผ้า พรเพชรจึงนำมาประกอบเป็นอาชีพเสริมจากการ-
ทำไร่ ในฐานะช่างตัดเสื้อมีฝีมือ เธอเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง
ในอำเภอ ดังที่เธอบันทึกไว้ว่า...

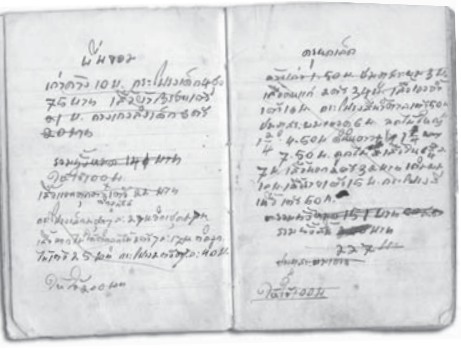
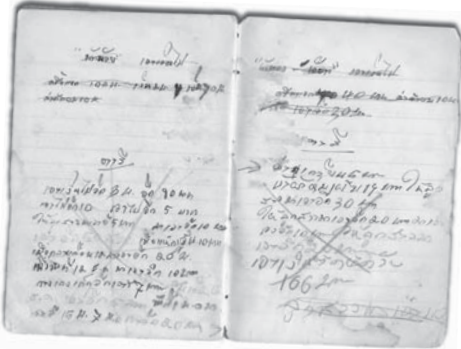
การดำรงชีวิตได้เป็นไปอย่างราบรื่น ลูกคำมีมากมาย
ชื่อเสียงโด่งดัง จนมีฉายาว่า แม่พระใจดี และดอกไม้
หอมทวนลมไม้ได้ แต่คนหอมทวนลมไม้ได้ กระแสได้
แพร่สพร์ไปทั่วทั้งอำเภอ โดยความขยันขันแข็งก็ได้
หาเงินมีรายได้ไปลงทุนทางไร่ เพราะต้องทำไร่ไปด้วย
ต่อมาพ่อก็ได้ขายนา ชื่อรถไถยี่ห้อแม็กซีเฟอร์รันชัน
โดยได้ซื้อเงินผ่อนวางตัวเพียง 10,000 บาท ให้
น้องชายขับไปไร่ แต่ต้องถูกกลั่นแกล้ง เพราะอิทธิพล

ประกาศนียบัตรจากสถาบันศึกษาดัดมที่ได้รับเมื่ออายุ 36 ปี

ราคาที่ครอบครัวเหมือนศรีต้องจ่ายในการต่อสู้เพื่อ
ความเป็นธรรมเรื่องที่ดินนั้นเป็นราคาที่แลกด้วยชีวิตอันมีค่า
ประเมินค่าได้ แม้เป็นบุคคลแรกที่ตรอมใจจนเจ็บป่วย และ
จากไปอย่างมีเงื่อนไข ดังที่พรเพชรบันทึกไว้ว่า

... แม้ล้มป่วยด้วยโรคหัวใจ สาเหตุที่น้องคนแก่ได้ดี
รดจากเชียงใหม่เรียกหมอรักษาอยู่นครสวรรค์เอารถส่ง
ร.พ.สวรรค์ประชารักษ์ เอาประวัติจาก ร.พ.คิสเตียน
หนองบัว บอกว่าหมอไม่ได้ให้ยาตามโรค หมอส่ง

สมุดจดบัญชีค้างชำระของลูกค้าตัดเสีย
และบันทึกลูกหนี้ค้างชำระ

เข้าห้องไอซียูอยู่ 5 วัน พอจะดีขึ้น หมอจึงอนุญาตให้ ลูก ๆ เข้าเยี่ยม แม่ก็ดูดีขึ้น บอกอยากกินแกงขี้เหล็ก ดูแม่บอคนที่เห็นลูก ๆ แม่พูดมาประโยคหนึ่งว่า หมอเขาแกล้งแม่ ลูก ๆ มองหน้ากัน แต่ไม่ได้พูดอะไร เยี่ยมเสร็จก็ออกจากที่พัก ตอนรุ่งทางโรงพยาบาล โทรมาบอกว่าแม่ ได้เสียชีวิตลง แล้ว ความรู้สึก

ตอนนั้นก็พูดขึ้นมาทันทีว่า แม่ต้องถูกแกล้ง มัน เป็นความรู้สึกที่จารึกอยู่ไม่รู้ลืมว่าทำไมชีวิตจะต้อง ทารุณกรรมถึงชีวิต หลังจากที่แม่เสียชีวิตลงแล้ว ชีวิต เริ่มได้อิสระ การต่อสู้ นิสัยได้เปลี่ยนไป จากเรียบ ร้อย ซื่ออายุ-อ่อนหวาน กลายเป็นแข็งกระด้าง ก้าว- ราว กล้าแสดงออก ไม่เกรงกลัวอิทธิพลใดๆ แต่แฝง ไว้ด้วยความอ่อนโยนและจริงใจ แรงบันดาลใจที่ต้อง สู้เพราะความกดดันที่สะท้อนถึงชีวิตสภาพครอบครัว ที่เป็นผู้บริสุทธิ์ต้องตกอยู่ในมือมาร ได้รับคำส- ประมาทจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองฝ่ายปกครองอีกว่า 'ความยุติธรรมไม่มีในโลก' นี่เป็นเสียงสะท้อนที่ต้อง สู้ ซึ่งเป็นความสำนึกว่า ถ้าโลกนี้ไม่มีความยุติธรรม มนุษย์และสัตว์โลกจะอยู่ได้อย่างไร ...

จากอัตชีวประวัติที่พระเพชรเขียนขึ้นเอง ทำให้เราได้ เห็นถึงเส้นทางชีวิตและตัวตนที่เคลื่อนไหวของเธอ สภาพจิตใจที่ถูกบีบคั้นเนื่องจากครอบครัวถูกกลั่นแกล้งโดยการใช้ระบบ ราชการเป็นเครื่องมือในยุคสมัยที่เจ้าหน้าที่บ้านเมืองสามารถ ชี้นิ้วชี้ตายแก่ราษฎรได้ ทำให้พระเพชรต้องลุกขึ้นมาต่อสู้และ

ไม่เกรงกลัวอิทธิพลใดๆ เพราะก็ไม่เหลือทางเลือกอื่นใดให้กับ ประชาชนมือเปล่า ที่ตั้งหน้าตั้งตาทำมาหากินอย่างสุจริตอีก แล้ว นอกจากกัมหนายอมรับชะตากรรมของตัวเอง พรเพชร เลือกที่จะลุกขึ้นสู้ ซึ่งไม่เพียงเพื่อให้ได้แผ่นดินของเธอกลับคืน มาเท่านั้น แต่เพื่อพิสูจน์ว่า ความยุติธรรมยังมีอยู่จริงในสังคม แม้จะต้องแลกมาด้วยชีวิตก็ตาม ดังที่ อาภา พี่สาวพระเพชรซึ่ง เป็นผู้ที่สนับสนุนอยู่เบื้องหลังพระเพชรมาโดยตลอด ได้พูดกับ นิตยสารฉบับหนึ่ง¹⁴ ว่า

ถึงจะตายก็ยอม เพราะเราถือว่าใจเราบริสุทธิ์ จะตาย ก็ขอให้ตายด้วยใจบริสุทธิ์ จะประท้วงที่ทำเนียบนาน แค่วันก็อยู่ได้ เราไม่เคยทำผิด มีแต่เขาที่ทำผิด ... เราถูกหลอกมาตลอดเวลา ก่อนหน้านั้นเรายังไม่รู้ เราเชื่อและตรงเกินไป เราอดทน ไม่ต้องการให้ใคร เตือนรื้อนุ่นวาย เขาจึงหลอกเราได้

ข้อเขียนของพระเพชรส่วนมากจึงเกี่ยวข้องกับการถูก กลั่นแกล้ง ระบบราชการที่ไร้ประสิทธิภาพ การไม่แก้ปัญหา ของรัฐบาล ทำให้เราเห็นถึงความคิด ความรู้สึกของพระเพชร ในช่วงเวลาที่ ผ่านมาได้ อย่างชัดเจน และอดที่จะ สะท้อนใจไม่ ได้ว่า จะผ่านไปอีกกี่สิบปีก็ ตาม เรื่องราว การต่อสู้กับ ระบบที่พร- เพชรเผชิญอยู่ นั้นแทบจะไม่ เคยเปลี่ยน ภาพเท่านั้นได้ฉายซ้ำแล้วซ้ำเล่ามาจนถึงทุกวันนี้ หากแต่อาจจะเปลี่ยนรูปร่าง และมีความซับซ้อนมากขึ้นเท่านั้นเอง

รถแทรกเตอร์ยี่ห้อ MASSEY-FERGUSON
คันแรกของ อ.หนองบัว

¹⁴ คอลัมน์ "ข่าวในคน," *ลลนา* ปีที่ 15 ฉบับที่ 354 (ปีกษ์หลัง 25 กันยายน 2531), หน้า 25-26.

ทั้งอดีตชีวิตและไดอารี่ที่พรเพรเขียนทิ้งไว้ ทำให้เรามองเห็นถึงความสัมพันธ์ที่ พรเพรมีต่อผู้คนรอบข้าง รวมทั้งรายละเอียด และตัวตนด้านอื่น ๆ อาทิ ความรู้สึกนึก

พรเพรเขียนคำบรรยายข้างหลังภาพว่า “เรียนชุดไทย ถ่ายรูปคู่กับอาจารย์ทั้ง 2”

ในเรื่องความรัก ค่านิยมอันเข้มงวดที่ลูกสาวพึงปฏิบัติตามที่แม่ถ่ายทอดปลูกฝังไว้ การศึกษางานเขียนของพรเพรทำให้เราตระหนักถึงตำแหน่งแห่งที่ (location) ของชีวิตในบริบทของสังคม ในแต่ละช่วงเวลา ผ่านมุมมองที่มีต่อโลก และต่อสังคมที่แวดล้อมเธออยู่ ดังที่มีผู้กล่าวไว้ว่า ไดอารี่ ไม่เพียง

แต่ช่วยสร้างบทสนทนาระหว่างผู้เขียนกับชุมชน หากยังทำหน้าที่เป็นเสมือนหนึ่งสื่อกลางระหว่างตัวตนภายใน ที่สัมพันธ์กับโลกภายนอก ระหว่างความเป็นส่วนตัวกับสาธารณะ ผ่านการบันทึกเรื่องราวในชีวิตประจำวันของผู้หญิง ไดอารี่เป็นรูปแบบการเขียนที่ทำให้ผู้หญิงได้สนทนากับโลกภายนอก และจัดวางตัวตนของเธอในการเป็นสมาชิกของโลกที่เธออาศัยอยู่¹⁵ บันทึกส่วนตัวของผู้หญิงจึงมีความสำคัญต่อการสร้างชีวิตและตัวตนของผู้หญิงที่มีความสลับซับซ้อน และหลากหลาย และช่วยให้ได้รับรู้

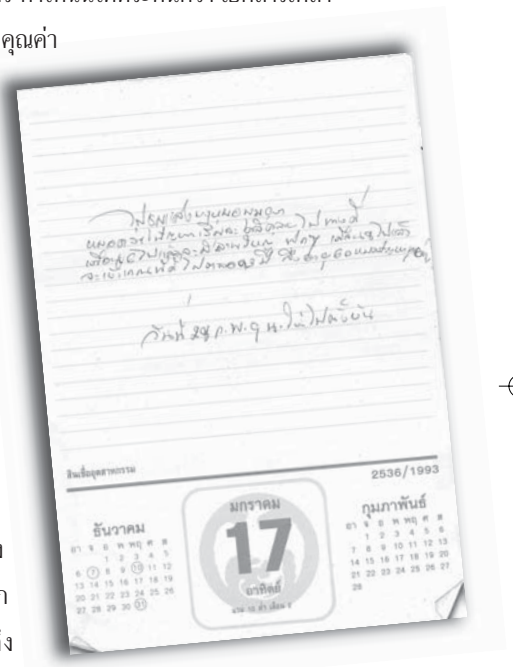
ถึงอารมณ์ ความรู้สึก และชีวิตประจำวันของผู้หญิงได้อย่างดี พรเพรใช้การเขียนไดอารี่ เป็นสื่อบอกเล่า สร้าง และปรับเปลี่ยนมุมมองต่อเรื่องต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเธออยู่ตลอดเวลา นับเป็นเอกสารที่ควรค่าแก่การสำรวจศึกษาในเชิงลึกต่อไป

สรุป

จากการที่ได้สำรวจและแนะนำเอกสารส่วนบุคคลของ พรเพร เหมือนศรี ทำให้ฉันได้ตระหนักว่า เอกสารเหล่านี้ถือว่าเป็นเอกสารที่มีคุณค่า

ทางจดหมายเหตุ ถึงแม้จะไม่ใช่เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญ หรือเป็นการบันทึกบรรยายถึงบทบาทชีวิตของบุคคลสำคัญในระดับชาติ แต่ก็ทำให้เราได้เห็นถึงชีวิตของ คนธรรมดาสามัญที่มักจะไม่ค่อยถูกกล่าวถึง หรือมองเห็นได้ชัดเจนนักในประวัติศาสตร์กระแสหลัก ส่วนมากเราจะ

เห็นและรับรู้เพียงเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่มาจากชนชั้นผู้ปกครองของประเทศ ซึ่งส่วนมากจะสร้างประวัติศาสตร์ที่

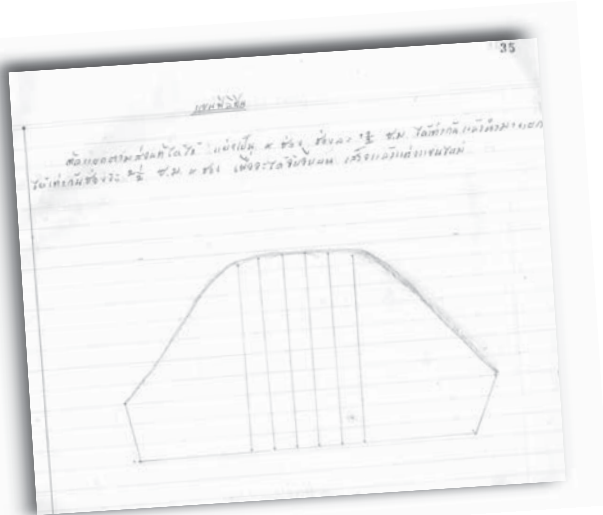

คำทำนายของหมอดูที่ อ.ชุมแสง

¹⁵ Marilyn Ferris Motz, "The Private Alibi: Literacy and Community in the Diaries of Two Nineteenth-Century American Women," in Suzanne L. Bunkers & Cynthia A. Huff (eds.) *Inscribing the Daily: Critical Essays on Women's Diaries*, Amherst: The University of Massachusetts Press, 1996, p 191.

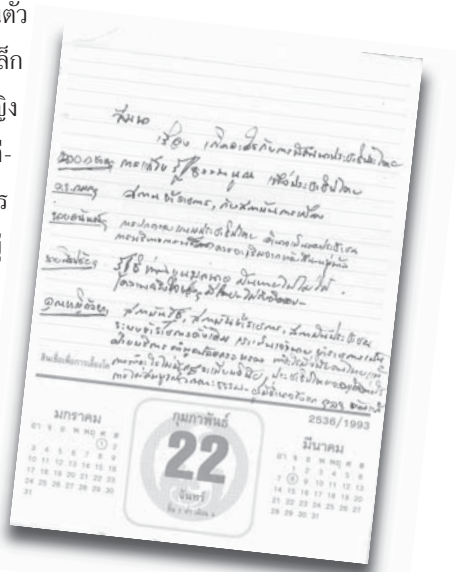

เน้นเรื่องความสามัคคีและลดทอนความขัดแย้งของคนในชาติ แต่เราแทบจะไม่เคยรับรู้ถึงประวัติศาสตร์ที่มาจากผู้คนภายใต้การปกครองนั้นว่า เขามีความรู้สึกนึกคิด ถูกกระทำเช่นใดบ้างภายใต้การปกครองหรือระเบียบโครงสร้างที่เป็นอยู่ โดยเฉพาะจากข้อมูลเอกสารที่เป็นลายลักษณ์อักษรจากผู้ซึ่งเป็นเจ้าของปัญหาเอง เอกสารส่วนบุคคลของพรเพชร เหมือนศรีช่วยทำให้เราได้เห็นรายละเอียดของชีวิต มุมมอง ความคิด ความรู้สึก การดิ้นรนต่อสู้ของคนเล็ก ๆ ทั้งในระดับชีวิตประจำวันและในระดับโครงสร้างที่มาจากคำสั่งและนโยบายของรัฐจากสายตาและ ‘เสียง’ ของผู้ที่ประสบปัญหาเอง ข้อมูลเหล่านี้เป็นประจักษ์พยานสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า นโยบายและคำสั่งของรัฐไม่ได้ถูกต้องเสมอไป และราษฎรก็ไม่ใช่คนที่ไร้ปากเสียงหรือรอคอยเพียงความช่วยเหลือจากรัฐบาลเท่านั้น

สมุดเรียนตัดเย็บเสื้อผ้า ในภาพแสดงแพทเทิร์นวีตัดแขนฟิลิปปีนส์

นอกจากนี้แล้ว เอกสารส่วนบุคคลของพรเพชร เหมือนศรี นับได้ว่าเป็นวัตถุดิบที่สำคัญในการศึกษาชีวิตและประสบการณ์ของผู้หญิง โดยเฉพาะเอกสารส่วนตัวต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นไดอารี่ จดหมาย สมุดจดโน้ตเล่มเล็ก เล่มน้อย รูปแบบการเขียนบันทึกส่วนตัวของผู้หญิงสามารถนำเราไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นว่า ผู้หญิงตีความและให้ความหมายแก่โลกที่อยู่รายรอบตัวอย่างไร ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว ชุมชน สภาพสังคมที่แวดล้อมอยู่ ซึ่งก็มีความสำคัญเทียบเท่ากับโครงสร้างทางสังคมในระดับที่เหนือตัวเธอขึ้นไปคือ ความเป็นชาติ ความเป็นสากล เป็นต้น¹⁶ กระบวนการเช่นนี้ยังช่วยสลายข้อตรงข้ามระหว่างพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะในการศึกษาเรื่องราวของผู้หญิงอีกด้วย และทำให้ตัวตนของพรเพชรถูกประกอบสร้างขึ้นมาใหม่ ซึ่งการประกอบสร้างนี้จะนำเราไปสู่ความเข้าใจตัวตนของชีวิตผู้หญิงอื่น ๆ ในสังคมได้ด้วย

บันทึกสรุปเมื่อมาฟังการสัมมนา

¹⁶ Marilyn Ferris Motz, "The Private Alibi...", p. 191.

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

- Gallagher, Ann-Marie, Lubelska, Cathy and Ryan, Louise (eds). *Re-presenting the Past: Women and History*. England: Pearson Education, 2001.
- Buss, Helen M. and Kadar, Marlene (eds). *Working in Women's Archives: Researching Women's Private Literature and Archival Documents*. Canada: Wilfrid Laurier University Press, 2001.
- Bunkers, Suzanne L. and Huff, Cynthia A. (eds). *Inscribing the Daily: Critical Essays on Women's Diaries*. Amherst: The University of Massachusetts Press, 1996.
- Caine, Barbara. "Feminist Biography and Feminist History." *Women's History Review*. Volume 3, Number 2, 1994. 133-140

ภาษาไทย

- คอลัมน์ "ข่าวในคน." *สทนา* ปีที่ 15 ฉบับที่ 354 (ปีภักษ์หลัง 25 กันยายน 2531). 23-26
- คอลัมน์ "พรพิศ เหมือนศรี' การต่อสู้ของผู้หญิงชานาตัวเล็ก ๆ." *สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์* ปีที่ 34 ฉบับที่ 45 (24-30 เมษายน 2531). 20-21
- วารุณี โอสการมย์. "งานเขียนประวัติศาสตร์ผู้หญิงในสังคมไทย." ใน *วารสารรวมบทความประวัติศาสตร์* ฉบับที่ 25 2546. ศิริรัตน์ บุญศิริ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: หอรัตนชัย การพิมพ์. 81-144
- สัมภาษณ์ "พรพิศ เหมือนศรี ผู้หญิงใจเพชรกับการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรม." *สารคดี* ปีที่ 4 ฉบับที่ 43 (กันยายน 2531). 74-84.
- หนังสือที่ สร. 0515/96 ลงวันที่ 15 มกราคม 2516 จากประธานกรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ถึง นายพิมพ์ เหมือนศรี กับพวก. (อัคราณา)

การบริหารงานเอกสาร และการส่งมอบเอกสารให้ หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

ดาวเรือง แนวทอง

โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ได้จัดให้มีการประชุม ในหัวข้อเรื่อง การบริหารงานเอกสาร และการส่งมอบเอกสารให้หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม 2549 ให้แก่ผู้ปฏิบัติงานจัดเก็บเอกสารของหน่วยงานภายในทุกหน่วยงานในมหาวิทยาลัย และเชิญผู้แทนจากหน่วยงานจดหมายเหตุและศูนย์เก็บเอกสารจากหน่วยงานภายนอกเข้าร่วมประชุม รวมทั้งหมด 150 คน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงาน จัดเก็บเอกสารของหน่วยงานในมหาวิทยาลัยมีความเข้าใจ กระบวนการบริหารงานเอกสาร ภาระงาน บทบาทของศูนย์เก็บเอกสาร และหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ เพื่อประโยชน์ในการส่งมอบเอกสารจดหมายเหตุให้หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์อย่างเป็นระบบ และการประชุมปิดท้ายด้วยการเข้าเยี่ยมชมหอประวัติศาสตร์-เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ เคยจัดประชุมเกี่ยวกับการบริหารงานเอกสารมาแล้ว 5 ครั้ง ในช่วง พ.ศ. 2536-2541 ถือเป็นวัตถุประสงค์และภาระงานที่สำคัญของโครงการหอจดหมายเหตุฯ ซึ่งมีหน้าที่ในฐานะที่ได้รับมอบหมายจากมหาวิทยาลัยให้รับผิดชอบการบริหารและดำเนินงานจดหมายเหตุของมหาวิทยาลัยให้มีประสิทธิภาพ

เนื้อหาการประชุมแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ การบรรยาย และการนำชมหอประวัติศาสตร์ฯ ในส่วนเนื้อหาการบรรยาย ประกอบด้วย “การบริหารงานเอกสารกับสำนักงาน 5 ส” “แนะนำหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์และศูนย์เก็บเอกสาร” “สาระสำคัญของพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ” “ความสำคัญของจดหมายเหตุ” และ “หลักเกณฑ์การประเมินคุณค่าเอกสารและการส่งมอบเอกสารให้หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์”

สรุปเนื้อหาการบรรยาย

“การบริหารงานเอกสารกับสำนักงาน 5 ส”

โดย รองศาสตราจารย์ ดร.อุดม รัฐอมฤต
รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร กำพรจันทร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ให้ความสำคัญกับการบริหารงานเอกสารมาตั้งแต่จัดตั้งโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ซึ่งโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ได้รับผิดชอบในภารกิจที่มหาวิทยาลัยมอบหมายให้เป็นอย่างดีมาโดยตลอด ซึ่งได้บริหารและดำเนินงานมาถึง 15 ปี ผลงานของโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ที่เห็นได้ชัดเจนคือ การจัดทำหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ข้อมูล รูปภาพ วัตถุสิ่งของที่นำมาจัดแสดง ส่วนหนึ่งเป็นของที่โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์

เก็บรวบรวมไว้ กล่าวได้ว่า เป็นความสำเร็จของมหาวิทยาลัยในการจัดตั้งโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ ต่อมามหาวิทยาลัยได้นำระบบงาน 5 ส มาใช้ควบคู่กับการบริหารงานเอกสาร โดยในส่วนของระบบงาน 5 ส มหาวิทยาลัยได้เริ่มดำเนินการในปี 2548 วัตถุประสงค์ของระบบงาน 5 ส คือ ลดภาระค่าใช้จ่ายในการดูแลรักษาเอกสารที่สิ้นเปลือง การใช้งาน จัดเก็บเอกสารและอุปกรณ์ในสำนักงานให้เป็นระเบียบเพื่อหยิบใช้ได้ง่าย ซึ่งสอดคล้องกับระบบการบริหารงานเอกสาร การจัดเก็บเอกสารให้เป็นระเบียบ ค้นหาได้ง่าย เอกสารที่ไม่ใช้งานจะได้รับการทำลายอย่างถูกต้อง และเอกสารที่มีคุณค่า หน่วยงานจะจัดส่งมอบให้โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ จัดเก็บไว้ถาวร ซึ่งความสำคัญของเอกสารสรุปสั้น ๆ ได้ 5 ประการ คือ เป็นสื่อกลางที่ใช้ในการบริหารงานในสำนักงาน เป็นบันทึกความทรงจำของหน่วยงาน เป็นหลักฐานการปฏิบัติงานของหน่วยงาน ใช้ประกอบการวางแผนงานในอนาคต และมีความสำคัญในแง่ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางกฎหมาย

“แนะนำหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์และศูนย์เก็บเอกสาร”

โดย วารุณี โสภามรย์
 เลขาธิการโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์
 และ สมชาติ เย็นประยูร
 หัวหน้าหมวดศูนย์เก็บเอกสาร

“แนะนำโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์”

วารุณี โสภามรย์

โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ได้รับการจัดตั้งเมื่อวันที่ 14 มกราคม 2534 แผนการจัดตั้งครอบคลุมงาน 3 ส่วน คือ หอประวัติ หอจดหมายเหตุ และพิพิธภัณฑ์ แต่ด้วยข้อจำกัดด้านงบประมาณ บุคลากร และสถานที่ในระยะแรกจึงดำเนินการได้เพียงหอจดหมายเหตุ สถานที่ทำการครั้งแรกใช้ร่วมกับห้องฝึกฟังภาษาของศูนย์บริการสื่อการศึกษา หอสมุดปรีดี พนมยงค์ อาคารริมนี้ (ปัจจุบันคือ อาคารธรรมศาสตร์ 60 ปี) ต่อมา มหาวิทยาลัยจัดสรรพื้นที่ส่วนหนึ่งของอาคารหอสมุดเดิมให้เป็นที่ทำการถาวร จนกระทั่งปัจจุบัน ด้านการบริหารและดำเนินงานจดหมายเหตุใช้ระบบการบริหารและดำเนินงานในรูปแบบของคณะกรรมการ ประธานคณะกรรมการคนแรก คือ อาจารย์

ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ ปัจจุบันเกษียณอายุราชการแล้ว แต่ยังให้ความอนุเคราะห์ช่วยงานของโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์มาอย่างต่อเนื่อง และคนปัจจุบันคือ คุณวนิดา จันทนทัตน์ คณะกรรมการฯ มีหน้าที่วางแผนงานกำหนดนโยบาย ควบคุมการ-

ปฏิบัติงานให้เป็นไปตามแผนงาน และประเมินผลการปฏิบัติงาน ส่วนเจ้าหน้าที่ประจำมี 2 อัตรา คือ นักเอกสารสนเทศ และเจ้าหน้าที่ธุรการ เจ้าหน้าที่ประจำจะปฏิบัติงานตามนโยบายและแผนงานที่คณะกรรมการกำหนดไว้ สำหรับการดำเนินงานจดหมายเหตุ ได้ดำเนินการครบถ้วนตามหลักวิชาชีพจดหมายเหตุ ได้แก่ การประเมินคุณค่าเอกสาร การรับมอบ ลงทะเบียน จัดหมวดหมู่และจัดทำคำอธิบาย จัดทำบัญชีช่วยค้น ให้บริการ ประชาสัมพันธ์ และประเมินผลการปฏิบัติงาน สำหรับการประชาสัมพันธ์ ได้จัดทำแผ่นพับ เว็บไซต์ แนะนำหน่วยงาน และจุลสารหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ สำหรับเว็บไซต์ นอกจากจะแนะนำหน่วยงานแล้ว ยังให้บริการฐานข้อมูลเอกสารจดหมายเหตุและอ่านจุลสารฉบับสมบูรณ์ออนไลน์

ต่อมาในปี 2548 มหาวิทยาลัยได้วางแผนจัดตั้งหอประวัติศาสตร์เกียรติยศแห่งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เนื่องจากมีความพร้อมด้านสถานที่ เพราะมหาวิทยาลัยได้ขยายการเรียน การสอน ไปที่ศูนย์รังสิต และต้องขยายหน่วยงานเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนตามไปด้วย ทำให้อาคารโดม ซึ่งเดิมเป็นสถานที่ทำการของกองการเจ้าหน้าที่ว่างลง อธิการบดีจึงมีดำริจัดตั้งหอประวัติศาสตร์ฯ ณ อาคารโดมชั้น 3 โดยระดมทุนจากศิษย์เก่า และสมาคมศิษย์เก่า ขณะนี้หอประวัติศาสตร์ฯ เปิดให้ชมอย่างเป็นทางการแล้ว ในปัจจุบันโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ สังกัดกองกลาง สำนักงานอธิการบดี มีหน้าที่รับผิดชอบการบริหารและดำเนินงานหอประวัติและหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ด้วย

“แนะนำศูนย์เก็บเอกสาร”

สมภาติ เย็นประยูร

ศูนย์เก็บเอกสารเป็นหน่วยงานในสังกัด กองกลาง สำนักงานอธิการบดี มีหน้าที่รับผิดชอบในการร่วมเป็นกรรมการประเมินคุณค่าเอกสาร และฝากเก็บเอกสารที่สิ้นกระแสการใช้งานแล้ว สถานที่ทำการของศูนย์เก็บเอกสารตั้งอยู่ที่ อาคารหอสมุดเดิม ชั้น 2 ส่วนขั้นตอนการฝากเก็บเอกสาร เมื่อเอกสารผ่านการประเมินคุณค่าแล้ว แต่ยังไม่ถึงกำหนดการทำลาย และหน่วยงานมีความประสงค์จะฝากเอกสารไว้ที่ศูนย์เก็บเอกสาร ต้องดำเนินการ ดังนี้

1. จัดทำบัญชีรายชื่อเอกสารที่ประสงค์จะฝากเก็บจำนวน 3 ชุด ชุดที่ 1 หน่วยงานเจ้าของเอกสารเก็บไว้เพื่อตรวจสอบ ชุดที่ 2 ติดไว้ที่กล่องเอกสารที่ส่งมาฝากเก็บ ชุดที่ 3 ส่งมาพร้อมกับเอกสาร
2. บรรจุเอกสารใส่กล่องมาตรฐานขนาด 12x15x12 นิ้ว กล่องเอกสาร 1 ใบ บรรจุเอกสารได้ประมาณ 1 ลบ.ฟุต การจัดวางเอกสารในกล่องควรจัดวางในแนวตั้ง
3. ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ศูนย์เก็บเอกสาร ตรวจสอบเอกสาร เจ้าหน้าที่ศูนย์เก็บเอกสารลงนามในบัญชีรับฝากเอกสาร พร้อมส่งบัญชีเอกสารต้นฉบับคืนให้หน่วยงานเจ้าของเอกสารเก็บไว้เป็นหลักฐาน

เอกสารที่ฝากเก็บไว้ที่ศูนย์เก็บเอกสาร ถือว่าเป็นเอกสารของหน่วยงานเจ้าของเอกสาร เมื่อสิ้นปีปฏิทินและเอกสารถึงกำหนดทำลาย หน่วยงานเจ้าของเอกสารจะต้องจัดทำบัญชีเอกสารเพื่อขอทำลาย เสนอหัวหน้าส่วนราชการระดับกรมเพื่อพิจารณาแต่งตั้งกรรมการทำลายเอกสาร

“สาระสำคัญของพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ พ.ศ. 2540”

โดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กิตติศักดิ์ ปรกติ

แต่เดิมหน่วยงานราชการใช้ระเบียบงานสารบรรณ สำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ.

2526 เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานด้านเอกสาร ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2540 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการ สาระสำคัญว่าด้วยสิทธิการรับรู้ข้อมูลข่าวสารขั้นพื้นฐานของประชาชน และหน้าที่ของหน่วยงานของรัฐในการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่ประชาชนควรรู้ ตามกฎหมายระบุว่า รัฐต้องเปิดเผยข้อมูลข่าวสารทุกประเภทให้ประชาชนรับรู้ ยกเว้นข้อมูลข่าวสารที่กฎหมายกำหนดไม่ให้เปิดเผย พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของราชการที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการเอกสาร คือ ข้อมูลข่าวสารตามมาตรา 14 กล่าวคือ ข้อมูลข่าวสารของราชการที่อาจก่อให้เกิดความเสียหายต่อสถาบันพระมหากษัตริย์จะเปิดเผยมิได้ ข้อมูลข่าวสารตามมาตรา 15 ได้แก่ ข้อมูลข่าวสารที่หน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐอาจมีคำสั่งมิให้เปิดเผย โดย

คำนึงถึงการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายของหน่วยงานของรัฐ ประโยชน์สาธารณะ และประโยชน์ของเอกชนที่เกี่ยวข้องประกอบกัน และในมาตรา 26 หมวดเอกสารประวัติ-ศาสตร์ ได้แก่ ข้อมูลข่าวสารของราชการที่หน่วยงานของรัฐไม่ประสงค์จะเก็บรักษา หรือมีอายุครบกำหนดนับแต่วันที่เสร็จสิ้นการจัดให้มีข้อมูลข่าวสารนั้น ให้หน่วยงานของรัฐส่ง

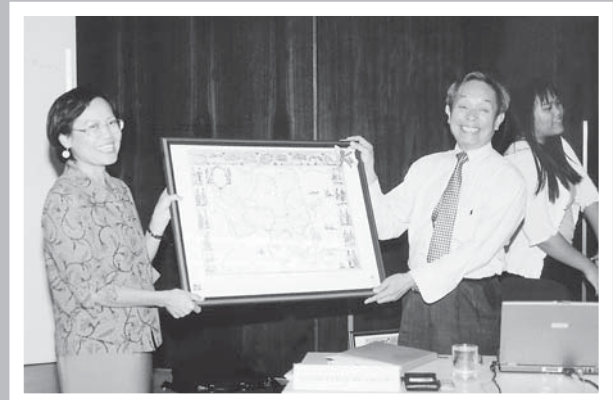
มอบให้แก่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร หรือหน่วยงานอื่นของรัฐตามที่กำหนด ในพระราชกฤษฎีกา เพื่อคัดเลือกไว้ให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้า

หน่วยงานของรัฐจำเป็นต้องเก็บรักษาข้อมูลข่าวสารของราชการไว้เองเพื่อประโยชน์ในการใช้สอย โดยต้องจัดเก็บและจัดให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าตามที่ตกลงกับ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร ข้อมูลข่าวสารที่มีคำสั่งมิให้เปิดเผย รัฐจะกำหนด เงื่อนไขอย่างใดก็ได้ แต่ต้องระบุว่าเปิดเผยไม่ได้ เพราะเป็นข้อมูลข่าวสารประเภทใดและ เพราะเหตุใด และให้ถือว่าคำสั่งเปิดเผยข้อมูลข่าวสารของราชการเป็นดุลพินิจ โดยเฉพาะของเจ้าหน้าที่ของรัฐตามลำดับสายการบังคับบัญชา แต่ผู้ขออาจอุทธรณ์ต่อ คณะกรรมการวินิจฉัยการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารได้ตามที่กำหนดในพระราชบัญญัตินี้

“ความสำคัญของจดหมายเหตุ”

โดย อาจารย์ ดร.ชาญวิทย์ เกษตรศิริ

คำว่า จดหมายเหตุ (Archives) เป็นข้อมูลไม่ จำกั้ครุปร้าง มีความหมายครอบคลุม 3 ความหมาย คือ เอกสารจดหมายเหตุ หน่วยงานจดหมายเหตุ และอาคาร จดหมายเหตุ ทั้ง 3 ความหมายมีความเกี่ยวข้องกับ จดหมายเหตุ ซึ่งเป็นมรดกและทรัพย์สินทางปัญญาของ มนุษยชาติ ความสำคัญของจดหมายเหตุนั้น ปรากฏให้เห็นอย่างต่อเนื่องแม้ในชีวิตประจำวัน เช่น ในสถานการณ์ การเมืองปัจจุบัน ขอเสนอความคิดเห็นเรื่องการเก็บข้อมูล ข่าวสารสถานการณ์การเมืองปัจจุบัน เนื่องจากมีข้อมูล เผยแพร่หลากหลายรูปแบบ เช่น แผ่นปลิว วิดิทัศน์ ข่าว หนังสือพิมพ์ ข้อมูลออนไลน์ ซีดีรอม ฯลฯ ข้อมูลเหล่านี้ ถือเป็นจดหมายเหตุ จึงขอเสนอให้ทุกท่าน จัดเก็บข้อมูล ดังกล่าวไว้เพื่อการศึกษาค้นคว้าในอนาคต ขณะนี้อาจจะ ยังไม่เห็นความสำคัญ อาจต้องรอให้เวลาผ่านไป 5-10 ปี คาดว่าจะมีผู้นำไปใช้ประโยชน์อย่างแน่นอน สิ่งที่เก็บไว้ ในวันนี้จะกลายเป็นข้อมูลหายาก และมีคุณค่าในอนาคต เช่นเดียวกับข้อมูลเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 นอกจากหน่วยงานจดหมายเหตุดังกล่าว แล้ว ยังมีกลุ่มผู้เกี่ยวข้องและเห็นความสำคัญของจดหมายเหตุ รวมกลุ่มจัดตั้งสมาคมจดหมายเหตุไทย เพื่อกระตุ้น ให้เห็นความสำคัญของจดหมายเหตุมากขึ้น สมาคม จดหมายเหตุไทยมีกิจกรรมทางวิชาการ คือ จัดประชุม

ใหญ่สามัญประจำปี พิมพ์จดหมายข่าวเผยแพร่ และเปิดโอกาสให้ทุกท่านสมัครเป็นสมาชิก

**“หลักเกณฑ์การประเมินคุณค่าเอกสารและส่งมอบเอกสาร
ให้หอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์”**

โดย วนิดา จันทนศักดิ์

การประเมินคุณค่าเอกสาร และส่งมอบเอกสารให้หอจดหมายเหตุ เป็นงานที่ทำหลังจากการบริหารงานเอกสาร วงจรชีวิตเอกสาร (Records Life Cycle) มี 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 การเกิดขึ้นของเอกสาร ผลิตและจัดทำ ระยะที่ 2 ดูแลรักษาและใช้งาน และระยะที่ 3 ระยะการสิ้นสุด ในระยะที่ 3 ของเอกสาร มีงานที่เกี่ยวข้องและต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง คือ การประเมินคุณค่า เพื่อทำลายเอกสารที่สิ้นสุดการใช้งาน และส่งมอบเอกสารที่มีคุณค่าให้หอจดหมายเหตุ การประเมินคุณค่าเอกสารจะทำในระยะที่ 3 คือเอกสารสิ้นสุดการใช้งานแล้วโดยใช้ตารางกำหนดอายุเอกสารเป็นคู่มือในการประเมินคุณค่า ซึ่งมหาวิทยาลัยได้จัดทำตารางกำหนดอายุเอกสาร และหลักเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าเอกสารไว้แล้ว ตามระเบียบงานสารบรรณ สำนักนายกรัฐมนตรี กล่าวคือ ภายในระยะเวลา 60 วัน หลังจากสิ้นปีปฏิทิน หน่วยงานต้องสำรวจเอกสารที่สิ้นสุดการใช้งาน และไม่ต้องการเก็บไว้ในสำนักงาน จัดทำบัญชีรายชื่อเอกสารเสนอผู้บังคับบัญชา เพื่อแต่งตั้งกรรมการพิจารณาประเมินคุณค่าเอกสาร กรรมการจะประกอบด้วย หน่วยงานเจ้าของเอกสาร ผู้แทนจากโครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ และผู้แทนจากศูนย์เก็บเอกสาร หลังจากการประเมินคุณค่าเอกสารแล้ว สามารถแยกเอกสารได้ 3 กลุ่มคือ เอกสารกลุ่มที่ 1 เป็นเอกสารที่ไม่มีคุณค่า หน่วยงานจะต้องส่งบัญชีรายชื่อให้กรมศิลปากร สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติพิจารณาให้ความเห็นชอบ ถ้าภายใน 60 วัน กรมศิลปากร หอจดหมายเหตุแห่งชาติไม่ตอบกลับมา หน่วยงานสามารถทำลายเอกสารได้ตามระเบียบเอกสารกลุ่มที่ 2 เป็นเอกสารที่หน่วยงานไม่ต้องการจัดเก็บไว้ในสำนักงาน หรือเรียกว่า เอกสารกิ่งกระแตกการใช้งาน ให้ทำบัญชีรายชื่อเอกสารและส่งฝากเก็บที่ศูนย์เก็บเอกสาร เอกสารกลุ่มที่ 3 เป็นเอกสารที่มีคุณค่า ควรส่งมอบให้โครงการหอจดหมายเหตุธรรมศาสตร์ จัดเก็บไว้เป็นการถาวรเพื่อการศึกษา ค้นคว้าต่อไป